

Kolonisten verjagen
Palestijnen van hun land af
IN HET NIEUWS 4-5

Sociale media
Elon Musks X
duidelijk gekaapt
door trollen
BINNENLAND 13

VS
Vlak voor
Thanksgiving is
alles duurder
ECONOMIE 22-23

Huilen
De oorsprong
van de
mannentraan
CULTUUR C8

BESMETTINGEN

Europa telde niet eerder zo veel wilde vogels met vogelgriepvirus

Vergeleken met hetzelfde seizoen in ‘rampjaar’ 2022 zijn er dit jaar zeker twee keer zoveel wilde vogels besmet met het virus.

Karlijn Saris en Felix Voogt
AMSTERDAM

Vogelgriep trof nog nooit zo veel wilde vogels in Europa als dit seizoen. Dat blijkt uit een tussentijds rapport van de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA) dat maandag verscheen en nog niet gepubliceerd onderzoek van Wageningen Bioveterinary Research (WBVR) en het Erasmus MC. Sinds het begin van dit vogelgriepseizoen, in september, meldde EFSA ruim 1.400 besmettingen onder dood aangetroffen wilde vogels. Dat is meer dan ooit en zelfs twee keer zo veel als in dezelfde periode in rampjaar 2022, toen 76 Nederlandse pluimveebedrijven geruimd moesten worden.

Onderzoek door het Erasmus MC, een van de weinige laboratoria in Europa waar ook levende vogels worden getest op aanwezigheid van het virus, wijst eveneens op een uitzonderlijk hevig vogelgriepseizoen. Dat bevestigt onderzoeksleider en viroloog Ron Fouchier in reactie op vragen van NRC. Een kwart van de onderzochte levende eenden in Nederland draagt de zeer besmettelijke vogelgriepvariant H5N1 met zich mee. Dat is het hoogste percentage besmette wilde vogels dat ooit is vastgesteld. Het gaat voornamelijk om ogenschijnlijk gezonde, maar besmette eenden. Het hoge aantal besmettingen verhoogt volgens deskundigen het risico op een nieuwe griepvariant die ook mensen kan besmetten en zou de ongevaccineerde pluimveesector in Ne-

derland op termijn onhoudbaar maken. Woensdagochtend meldde de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA) opnieuw besmettingen
”
Het is lastig te voorspellen wat ons te wachten staat, maar nu gaat het heel snel
Mónika Ballmann
Nationaal Referentielaboratorium Aviaire Influenza
bij drie pluimveebedrijven in Limburg en Overijssel. De EFSA spreekt van een „ongekend hoge verspreiding” van het vo-

gelgriepvirus onder wilde vogels en maant tot strikte maatregelen om „verdere verspreiding onder pluimveebedrijven te voorkomen”. Het virus is de afgelopen weken vooral vastgesteld in eenden, ganzen, zwanen en kraanvogels. „Het is nog iets te vroeg om te stellen dat dit de ergste vogelgriepuitbraak tot nu toe is”, zegt Mónika Ballmann, hoofd Nationaal Referentielaboratorium Aviaire Influenza, die erop wijst dat het vogelgriepseizoen doorgaans tot februari of maart duurt. „Maar het ziet er zeker niet goed uit. Dat het virus zich nu al zo breed verspreidt onder wilde vogels, en door heel Europa, is geen goed signaal.” Het laboratorium van Wageningen Bioveterinary Research (WBVR) in

Lelystad, dat monsters van dode vogels onderzoekt, is sinds 27 oktober opgeschaald naar de crisisfase, met extra veel testkits en materialen. Was in september nog geen enkel monster positief, sinds 10 oktober schieten de besmetting volgens Ballmann de lucht in. Halverwege november had meer dan de helft van de ingestuurde wilde vogels de vogelgriep. „Het is lastig te voorspellen wat ons nog te wachten staat, maar momenteel gaat het heel snel.” Wetenschappers weten nog niet hoe het kan dat de uitbraak onder wilde vogels dit jaar zo ernstig is. Ook hier geldt: het is nog erg vroeg in het seizoen om duidelijke conclusies te

Lees verder op pagina »

IN HET LAND
LEIDSCHENDAM

FREEK SCHRAVESANDE

Viersterrenbeleving

Voel je 't? Erica van Delft kijkt me vragend aan. Ja, ik voel het. Na een half uur wandelen door de gangen van de shopping mall is onze pas vertraagd. Lopen werd slenteren, dwalen zelfs. Een gevoel van oneindigheid, zoals Van Delft dat ervoer toen ze als kind aan de arm van haar moeder elk jaar door deze gangen struinde om bij de C&A een winterjas te kopen.

Toen heette het winkelcentrum nog Leidsenhage en was er nog geen dak. De winkelpuien waren kleiner, minder ramen. Moeder en dochter werden gebracht door vader, met de auto vanuit Zoetermeer. Afgezet, want ook toen al stond de parkeerplaats altijd vol. En, kon hij thuis nog rustig een boek lezen.

En nu, vijftig jaar later, stapt Erica van Delft (55) op *royal-blue* hakken met idem kleur mantelpak over een witmarmeren vloer langs diezelfde C&A. Als general manager van Mall of the Netherlands, sinds de heropening in 2021 het grootste winkelcentrum van het land. Hier in Leidschendam. Met bioscoop, game hall en vijftig restaurants.

„Hmmm, stoffig”, zegt ze, een vinger strijkend over een plant in de hal. Met haar jarenlange retailervaring heeft Van Delft elk detail „in de peiling”. Tegen een beveiligerverzonken in zijn telefoon: „Hey! Hoe is het?” Blick op de kunstkerstbomen in een kledingwinkel: „Hebben die wel een brandcertificaat?”. Voor een winkel waar de muziek te hard staat: „Al de zóveelste keer.”

Winklen is een „ervaring” en om die „comfortabel” te houden, zegt Van Delft, mag je tot maximaal een meter voorbij de winkelpui muziek horen. En is de vloer schoon? Zijn de ramen geboend? Ruikt het fris? Is de temperatuur oké - tussen 18 en 20 graden?

Het hoort allemaal bij de „viersterrenbeleving” die Westfield, die internationale eigenaar, het publiek wil bieden. The Mall heeft een receptionist. Er zijn gekoelde kluisjes, een garderobeservice en

de - mannelijke - schoonmakers zijn gestoken in stropdas en gilet. Alleen de bereikbaarheid, die is niet zo viersterren. Er is parkeer-ruimte voor vierduizend auto's maar met een jaarlijks bezoekersaantal van vijftien miljoen - drie keer de Efteling - loopt het verkeer dezer dagen, met Sint, Black Friday én Kerst voor de deur, in het weekend he-le-maal vast. Tot ergernis van de buurt, die de deur niet meer uit kan.

Van Delft heeft er veel contact over met de gemeente, maar wat kan ze doen? Parkeren is nu gratis, „een USP voor ons winkelcentrum”. Maar 'gratis' trekt ook langparkeerders. Om die te weren is ze best voor betaald parkeren: „Twee uur gratis en daarna betalen is een

The Mall of the Netherlands heeft een receptionist. De kluisjes zijn gekoeld. De schoonmakers dragen een stropdas

optie.” Maar dan zullen omwonenden een parkeervergunning moeten aanschaffen, anders verplaatst het probleem zich. En of die allemaal willen...

„Pak de fiets, het ov. Dat promoten we ook”, zegt Van Delft. „En kom niet allemaal op zaterdagmiddag om 14.00 uur, na de hockey en de voetbal. En ik snap het wel, maar...”

En ja, wat ook niet helpt: de 1,8 kilometer lange winkelpassage met ruim tweehonderd winkels die je allemaal met hun design-etages vol aanbiedingen - up to 30 procent! 50! 70! - pogen te verleiden tot bezoek. En tot slenteren. Want die kronkelende gangen, vertelt ze, zijn zo ontworpen dat je nergens 'het einde' kunt zien.

Kom hier nog maar eens uit.

Monument voor de gevallen soldaat, Slovjanskin Oekraïne.

FOTO KOSTYANTYN CHERNICHKIN

STEUNPAKKET

GL-PvdA wil 2 miljard extra voor Oekraïne

GroenLinks-PvdA dient deze donderdag een motie in voor een extra steunpakket van 2 miljard euro voor Oekraïne.

Emma Vos

DEN HAAG

Het kabinet moet volgend jaar 2 miljard euro aanvullende militaire steun uittrekken voor Oekraïne. Dat staat in een motie die oppositiepartij GroenLinks-PvdA donderdag wil indienen bij een Kamerdebat. „Ik ga ervan uit dat we hiervoor brede steun in het parlement weten te vinden”, zei partijleider Jesse Klaver woensdag.

De motie wordt in ieder geval gesteund door D66 en CDA, zo bevestigden de twee partijen die nu aan zet zijn in de formatie.

Het Kamerdebat van donderdag gaat met name ook over de huidige vredesonderhandelingen, waar de Verenigde Staten en Rusland het initiatief voor hebben genomen. Oekraïne zelf, en ook Europa, probeert meer grip te krijgen op de ‘Trump-deal’ die de Amerikaanse president met Rusland probeert te sluiten.

De voorgestelde aanvulling van 2 miljard euro is bedoeld om de militaire steun aan Oekraïne op peil te houden, aldus Klaver. Het demissionaire kabinet-Schoof deed in maart van dit jaar opnieuw een toezegging van 3,5 miljard euro voor 2026. Maar van die 3,5 miljard euro werd 2 miljard euro dit jaar al ingezet voor versnelde steun, zodat Oekraïne zich kan verdedigen tegen de Russische agressie.

Met de motie verzoekt GroenLinks-PvdA de

regering daarom om het bestaande budget voor 2026 aan te vullen met 2 miljard euro. Het geld zou hard nodig zijn om met name de productie en aankoop van militaire drones in Oekraïne op te schalen. „Nederland heeft hier al een grote rol in gespeeld maar er moet, juist nu, een tandje bij om het vol te kunnen houden tegen de Russen”, aldus Klaver.

De motie van GroenLinks-PvdA bouwt voort op een eerder aangenomen CDA-motie van eind september, aldus Klaver. In die motie riep CDA-Kamerlid Derk Boswijk de regering op om „ongewenste gaten” in de militaire steun aan Oekraïne te dichten, met oog op de 2 miljard euro die versneld is uitgegeven. Die motie werd destijds mede ingediend namens CU, VVD, GroenLinks-PvdA, Volt en D66.

Wake up-call

In het AD zei demissionair premier Dick Schoof eerder deze week nog dat er momenteel geen „acute vraag” voorligt voor meer financiële steun aan Oekraïne. Schoof zei wel dat er doorlopend met de Tweede Kamer over steun wordt gesproken. „Wij zijn altijd heel helder geweest in onze steun, ik verwacht dat de formerende partijen deze consistente lijn doorzetten. Een groot deel van de Tweede Kamer is bereid om Oekraïne ook financieel, politiek en militair te steunen”, aldus Schoof.

„Dat was voor ons een wake up-call, dat wij in actie moesten komen”, zegt Klaver over het interview met Schoof.

Klaver zei woensdag nog niet te weten of bijvoorbeeld de VVD het voorstel steunt. „Ik hoop dat ze hierop mee gaan doen, het zou voor het eerst zijn als we elkaar hier niet in kunnen vinden”, aldus Klaver. De VVD was vooralsnog niet bereikbaar voor commentaar.

De Russische president **Vladimir Poetin** (links) begroet **Steve Witkoff**, gezant van de Amerikaanse president Donald Trump, op 6 augustus in Moskou. FOTO SPUTNIK / GAVRIIL GRIGOROV VIA REUTERS

OORLOG IN OEKRAÏNE

Witkoff adviseerde het Kremlin hoe Trump te paaieren - maar wie lekte dat?

De Amerikaanse gezant Steve Witkoff gaf zijn Russische gesprekspartner tips over hoe om te gaan met Trump, zo is gelekt.

Simone Peek

AMSTERDAM

Laat Poetin bellen naar Trump en hem feliciteren met zijn prestatie van het vredesakkoord rond Gaza. Laat hem zeggen dat hij respecteert dat Trump een man van vrede is, en dat hij erg blij is dat hij dit mocht zien. En laat hem dan zeggen dat Steve en Joeri een vergelijkbaar idee hebben voor Oekraïne. Dat zijn de instructies die speciaal gezant Steve Witkoff op 14 oktober telefonisch overbracht aan de Russische gezant Joeri Oesjakov. Een audio-opname van dit gesprek werd gelekt aan het Amerikaanse persbureau Bloomberg, dat de transcripten publiceerde.

„Tussen ons”, zegt Witkoff tegen Oesjakov. „Ik begrijp heel goed wat er nodig is om een vredesakkoord te bereiken: [de Oekraïense regio] Donetsk, en misschien een gebiedsruil ergens. Maar in plaats van dat zeggen, laten we meer hoopvol zijn want ik denk dat we een deal gaan krijgen. Ik krijg hiervoor heel veel ruimte van de president.” Frappant detail: Witkoff wil dat het gesprek met de Russische president plaatsvindt voordat de Oekraïense president Zelensky kans heeft met Trump te spreken. De Amerikaanse president had gehint dat Kyiv het Amerikaanse kruisvluchtwapen Tomahawk zou krijgen.

Poetin belt op 16 oktober twee uur lang met Trump, en daarna zijn de Tomahawks van de baan. De Russische onderhandelaar Kirill Dmitriëv en de Amerikaanse vicepresident JD Vance

ontkennen dat de transcripten echt zijn. President Trump, gevraagd naar zijn reactie, noemde de uitwisseling „standaard”, tegenover media. „[Witkoff] moet Oekraïne aan Rusland verkopen, en Rusland aan Oekraïne. Dat is wat een *dealmaker* doet.”

Er werd nog een tweede transcript gelekt. Een telefoongesprek tussen gezant Oesjakov en de Russische onderhandelaar Dmitriëv op 29 oktober. Hierinstelt Oesjakov dat hij „het maximum” wil vragen. Dmitriëv zegt „Laten we gewoon onze positie op papier zetten. [...] Ik denk niet dat [de Amerikanen] precies die versie gaan gebruiken, maar zo dichtbij mogelijk.”

Uit het gesprek wordt duidelijk dat Oesjakov de Amerikanen niet honderd procent vertrouwt. Hij noemt het „een risico” als de standpunten niet letterlijk worden overgenomen. „Dan nemen ze het niet over en dan gaan ze zeggen dat het met ons overeengekomen is”. Dmitriëv stelt hem gerust: „Nee, nee, nee [...] ik zal het woord voor woord herhalen”.

„Ik spreek vaak met Witkoff”

Gezant Oesjakov houdt de authenticiteit van de lekken in het midden. „Ik spreek vaak met Witkoff”, zegt hij tegen een Russische politiek journalist van het staatskanaal. Gevraagd waar de informatie vandaan komt, zegt Oesjakov: „Iemand luistert, iemand lekt, wij zijn het niet. [...] het is onwaarschijnlijk dat ze dit doen om de betrekkingen te verbeteren.”

De vraag blijft: wie heeft het gelekt? Is het iemand uit het Amerikaanse inlichtingenapparaat die wil laten zien

hoe close team-Trump is met de Russen? Een Amerikaanse bron lijkt het waarschijnlijkst, gezien de toegang tot het materiaal en het feit dat er onrust is ontstaan over het Amerikaanse handelen in deze kwestie.

Maar Europa heeft ook een motief: wrok dat de bondgenoten volledig buiten de besprekingen zijn gehouden. Of Oekraïne: terugslaan nadat Kyiv ineens met een Russisch plan werd geconfronteerd. Het transcript strijkt in elk geval de regering-Trump tegen de haren in. Na felle kritiek uit Oekraïne en Europa deed Trump het voorkomen alsof het plan door de Verenigde Staten was opgesteld, en

‘[Witkoff] moet Oekraïne aan Rusland verkopen, en Rusland aan Oekraïne’

niet geïnitieerd is door Rusland. Maar uit het transcript blijkt dat de VS weliswaar opdracht gaf, maar dat Moskou wat betreft de inhoud vrije invulling kreeg.

Vorige week dicteerden Trumps adviseurs een 28-puntenplan voor vrede aan de Oekraïense president via de telefoon. Een Amerikaanse hoge defensiefunctionaris die in Kyiv aanwezig was, zou daarbij hebben bedreigd met het stoppen van verdere inlichtingen- en wapensteun, als Kyiv niet voor Thanksgiving zou tekenen. Dit werd later ontkend door de Ameri-

kanen. De herkomst van de omstreken ‘28-punten’ werd door bondgenoten van Oekraïne met wantrouwen bekeken, omdat de eisen zeer op Russische hand waren. Dat Washington zoveel druk zette op ondertekening, kan dan gezien worden als Amerikaanse steun aan Rusland.

Na een briefing van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken noemden senatoren het vredesvoorstel „een Russisch wensenlijstje”. Minister Marco Rubio weerlegde dat publiekelijk, als „schaamtelooz onwaar”. De Republikeinse senator Mitch McConnell stelde dat „een deal die Russische agressie belooft, het papier waarop het gedrukt is niet waard is”.

Zelfs senator Lindsey Graham, een Trump-loyalist, zei dat voor hem duidelijk is geworden dat er geen vrede kan komen zolang Poetin denkt dat hij aan de touwtjes trekt.

Officieel stelt het Witte Huis dat het plan is opgesteld door Witkoff en Trumps schoonzoon Jared Kushner, die daarbij contact onderhielden met de Russische onderhandelaar Dmitriëv. De drie mannen hadden overeenkomstige ideeën over hoe het voorstel eruit zou moeten komen te zien, aldus bronnen van *The Wall Street Journal*. Maar Dmitriëvs ideeën waren „het meest specifiek”.

Oekraïense delegaties hebben zich afgelopen dagen over het voorstel gebogen met Amerikaanse afgevaardigden. Inmiddels zou een tegenvoorstel rond zijn. Afgelopen weekend lekte ook een een 24-puntenplan voor een rechtvaardige vrede in de Britse pers, opgesteld door Europese bondgeno-

ten en Kyiv, dat het gebruikt zou hebben ter inspiratie voor de eigen onderhandelingen.

Voorstel tot capitulatie

Het is maar de vraag of Rusland daadwerkelijk wil onderhandelen over vrede, of dat het vasthoudt aan het eerdere dictaat, dat door vele medestanders van Oekraïne is omschreven als een voorstel tot capitulatie. De Russische minister van Buitenlandse Zaken, Sergej Lavrov, had alvast minzaam gezegd dat het nieuwe vredesvoorstel „de geest en letter” van het topoverleg in Alaska tussen Trump en Poetin zou moeten reflecteren.

Bij dat topoverleg op Amerikaanse bodem met de van oorlogsmisdaden verdachte Russische president, werden Oekraïne en Europa buiten de deur gehouden. Duidelijk werd daar dat Moskou probeert met steun van de VS zijn oorlogsdoelen in Oekraïne te behalen: het bereiken van een rompslact onder volledige financiële controle van grootmachten Rusland en de VS, en binnen de culturele invloedssfeer van Rusland.

Daartoe paait het Kremlin president Trump met mogelijke toekomstige zakendeals. In het 28-puntenplan stond ook dat de VS stevig konden gaan verdienen aan de wederopbouw van Oekraïne en de hernieuwde toegang van Rusland tot de wereld-economie. Na de Oekraïense aanpassingen zouden inmiddels nog 22 punten op tafel liggen, maar de inhoud is onbekend. Witkoff reist volgende week opnieuw naar Moskou om verder te onderhandelen.

Een Palestijn bekijkt de schade aan de Al-Hajja Hamida-moskee na een aanval twee weken geleden door Israëlische kolonisten in het dorp Deir Istiya op de bezette Westelijke Jordaanoever. FOTO ALAA BADARNEH/EPA

De Palestijnse **Ahlam Adawi** vertelt journalisten dat Israëlische kolonisten vorige week haar huis probeerden binnen te dringen in het dorp al-Jab'a. FOTO MAHMOUD ILEAN/AP

ANALYSE **KOLONISTENGEWELD**

Israëlische kolonisten verjagen massaal Palestijnen van hun land

Boven: Palestijnen inspecteren delen van een afgebrand huis na een aanval van Israëlische kolonisten op 11 november in het dorp Beit Lid, op de bezette Westelijke Jordaanoever. **Onder:** omgehakte olijfbomen bij het Palestijnse dorp Khirbat 'Abu Fah. FOTO'S JAAFAR ASHTIYEH/AFP, FAIZ ABU RMELEH/GETTY IMAGES

Sinds oktober 2023 is het geweld van Israëlische kolonisten tegen Palestijnse gemeenschappen op de bezette Westelijke Jordaanoever geïntensiveerd, met goedkeuring van het leger. Het aantal buitenposten bij illegale nederzettingen is verdubbeld.

Derk Walters

AMSTERDAM

De beelden komen uit Bayt Lid, een Palestijns dorp in de buurt van Nablus op de door Israël bezette Westelijke Jordaanoever. Een gewapende groep Israëlische kolonisten is op actie uit. Ze zetten auto's, velden en gebouwen in brand, waarbij vier Palestijnen gewond raken.

Vervolgens vluchten ze naar een illegale Israëlische nederzetting verderop, waar ze Israëlische soldaten aanvallen en een legervoertuig beschadigen. Eerder op de dag waren er in de directe omgeving al tenten in brand gestoken van een Palestijnse bedoeïenengemeenschap.

Dit is de oogst van dinsdag 11 november, zomaar een dag op de Westoever. De laatste tijd is het elke dag raak. Niet alleen de Palestijnse slachtoffers vinden dat het kolonistengeweld ernstig uit de hand loopt: de Israëlische president Isaac Herzog zei de volgende dag dat de kolonisten „een rode lijn” hebben overschreden.

Sinds de Israëlische vernietigingscampagne in Gaza, die ruim twee jaar geleden begon na de Hamas-aanval van 7 oktober, zijn de kolonisten op de Westelijke Jordaanoever steeds brutaler geworden in hun wens om de Palestijnse bewoners te verjagen. Daarbij worden ze bewapend

door de ultra-rechtse minister Itamar Ben-Gvir (Nationale Veiligheid), die hun doelen onverkort steunt. Extremistische rabbiën voorzien de acties van religieuze legitimering.

In de maand oktober telden de Verenigde Naties 264 aanvallen van kolonisten, gemiddeld ruim acht per dag. Het was het grootste aantal incidenten sinds de telling twintig jaar geleden begon. Het Israëlische leger, dat de militaire bezetting van het gebied uitvoert en zelf ook Palestijnen onderdrukt, constateert dat de Israëlische politie en inlichtingendiensten onder politieke druk niet ingrijpen. De kolonisten komen vrijwel overal mee weg.

Op de bezette Westelijke Jordaanoever wonen meer dan 700.000 Israëliërs, verspreid over 144 nederzettingen. Alle nederzettingen zijn onwettig: volgens het Internationaal Gerechtshof dient Israël de bezetting van dit Palestijnse gebied onmiddellijk te beëindigen. Onder het Israëlische recht zijn die 144 nederzettingen, variërend van dorpjes tot een stad ter grootte van Heerlen, wel legaal.

Bij die nederzettingen zijn ook 148 buitenposten gesticht. Kolonisten nemen daarbij heuveltoppen in, vaak in Palestijns privébezit, en vestigen daar wat hutjes of caravans. Die zijn ook volgens de Israëlische wet illegaal. Veel gewelddadige kolonisten opereren vanuit die buitenposten.

Met hun acties weten ze soms hele Palestijnse dorpjes te ontvolken. Zo hebben de 285 inwoners van de bedoeïenendorpjes Khirbet Zanuta en Anizan, in het zuiden van de Westelijke Jordaanoever, vorig jaar na twee jaar van pesterijen, bedreigingen en aanvallen hun huizen verlaten. De kolonisten vernietigden vervolgens alle huizen en zetten een hek om het stuk land. Bewoners konden daardoor niet terugkeren. Ditzelfde lot dreigt voor Masaffer Yatta, een cluster van twaalf Palestijnse gemeenschappen waarover de met een Oscar bekroonde film *No Other Land* gemaakt werd.

Patroon van verdrijving

Dit is hoe de Israëlische kolonisten te werk gaan. In onderstaande vier stappen wordt het proces van verdrijving van Palestijnse herdersgemeenschappen verduidelijkt.

Bij hun verovering van Palestijnse grond worden de gewelddadige kolonisten geholpen door de Zionistische Wereldorganisatie (WZO). Deze instantie, ooit opgericht door Theodor Herzl om de Joodse immigranten in Palestina te helpen bij het opzetten van hun kibboetsen, heeft tegenwoordig een ultranationalistische inslag. Al in 2009 behandelde het Israëlische Hooggerechtshof een zaak waarin de WZO Palestijnen hun land had afgenomen en aan Israëlische kolonisten had gegeven.

Dat doet de WZO nog steeds. De nederzettingendivisie van de organisatie kent de kolonisten weides toe waar hun vee mag grazen. Vanuit deze weides verdrijven ze vervolgens aanpalende Palestijnse gemeenschappen. De activiteiten van de WZO onttrekken zich grotendeels aan overheidstoezicht.

De WZO weet donders goed dat de kolonisten haar land en haar financiële steun gebruiken om Palestijnen te verdrijven, zegt Dror Etkes. De Israëliër is oprichter van Kerem Navot, een ngo die bijhoudt welk land er gestolen wordt van Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever. „Verdrijving is zelfs het doel. Wat de WZO doet is ook voor de Israëlische wet illegaal. De organisatie is sterk betrokken bij diefstal van Palestijns land.”

Ook financiert de WZO de radicale kolonisten direct, zegt Etkes, bijvoorbeeld in de vorm van hypotheeken om te kunnen bouwen in nederzettingen en buiten-

posten. „En er is amper overzicht op deze gelden, omdat ze niet direct van de overheid komen.”

De WZO heeft niet op vragen van NRC gereageerd.

Forse toename illegale buitenposten

Inmiddels zijn er meer buitenposten dan ‘gewone’ nederzettingen. Vooral vanuit deze buitenposten slaan de gewelddadige Israëlische kolonisten toe. In vijf kaarten wordt de landroof zichtbaar.

De gewelddadige kolonisten zijn niet per se zelf in een nederzetting opgegroeid, zegt onderzoeker Etkes. „Soms komen ze uit Israël en worden ze aange trokken door de radicale ideologie van de kolonisten. Er heerst wetteloosheid op de Westelijke Jordaanoever. Al die landdiefstal kan alleen maar gebeuren omdat het Israëlische leger er niets tegen onderneemt.”

Dat inmiddels ook premier Benjamin Netanyahu de aanvallen van Israëlische kolonisten veroordeeld heeft, zegt Etkes niet zoveel. „Dat statement is bedoeld om de buitenwereld te sussen. Dit geweld is al jaren aan de gang, met volledige steun van de regering. De voorbije twee jaar heeft het een nieuwe dimensie aangenomen. Het tart elk voorstellingsvermogen.”

De kahanisten hebben Israël overgenomen, verzucht Etkes. Deze volgelingen van de extreem-rechtse rabbijn Meir Kahane (1932-1990) werden in de Israëlische samenleving decennialang als paria's beschouwd, onder meer vanwege hun anti-Palestijns racisme. Nu zitten ze in de regering, zegt Etkes, en dat niet alleen: ze zijn bijvoorbeeld ook steeds zichtbaarder in de media. „Geweld tegen Palestijnen wordt volkomen genormaliseerd.”

Wat is het einddoel? Etkes: „Er is een zeer sterke politieke alliantie van mensen in Israël die een ‘oplossing’ voor de Palestijnen steunen die zich ergens tussen apartheid en genocide bevindt. Gaza beschouwen zij als een precedent.”

De verdreven herders zoeken meestal hun heil in Palestijnse dorpen en steden. De kolonisten, zegt Etkes, hebben als doel om al het onbebouwd gebied van de Westelijke Jordaanoever te beheersen. „De Palestijnen in de dorpen en steden worden vervolgens gedwongen om de Joodse suprematie in het gebied te accepteren. Wie dat niet wil, moet vertrekken. Of wordt gedood.”

Inmiddels is 14 procent van de Westelijke Jordaanoever in bezit genomen

Nieuwe illegale buitenposten op de bezette Westelijke Jordaanoever

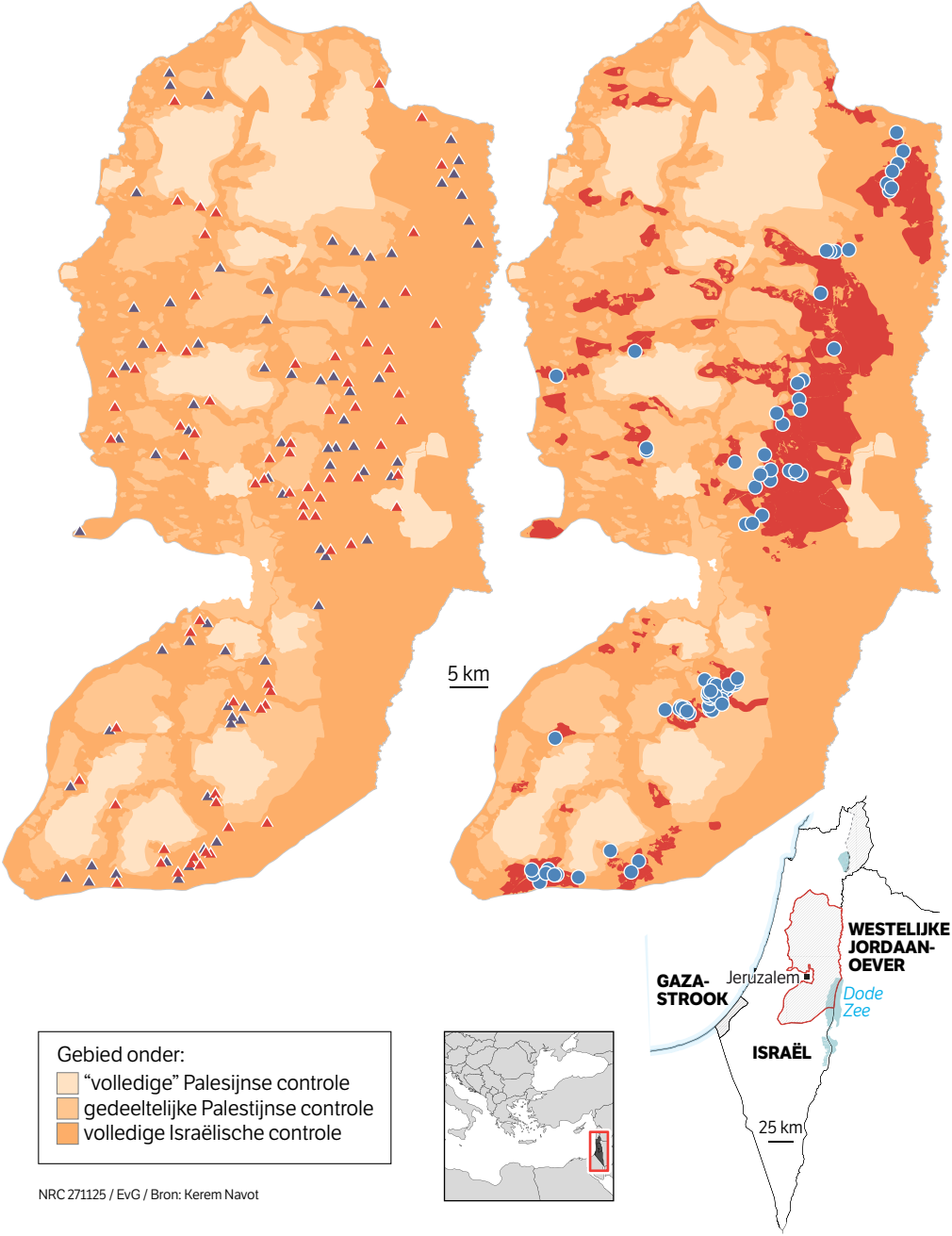
Op de Westelijke Jordaanoever zijn de afgelopen jaren meer dan honderd illegale buitenposten gesticht door Israëlische kolonisten. Dit zijn vaak niet meer dan een paar caravans, neergezet in een door Israël gecontroleerd gebied. Hierdoor is op tientallen plekken de oorspronkelijke

Palestijnse bevolking verdreven, en is op grote schaal weidegrond ingenomen. Deze buitenposten zijn er naast de (volgens internationaal recht illegale) nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever, waar meer dan 700.000 kolonisten wonen.

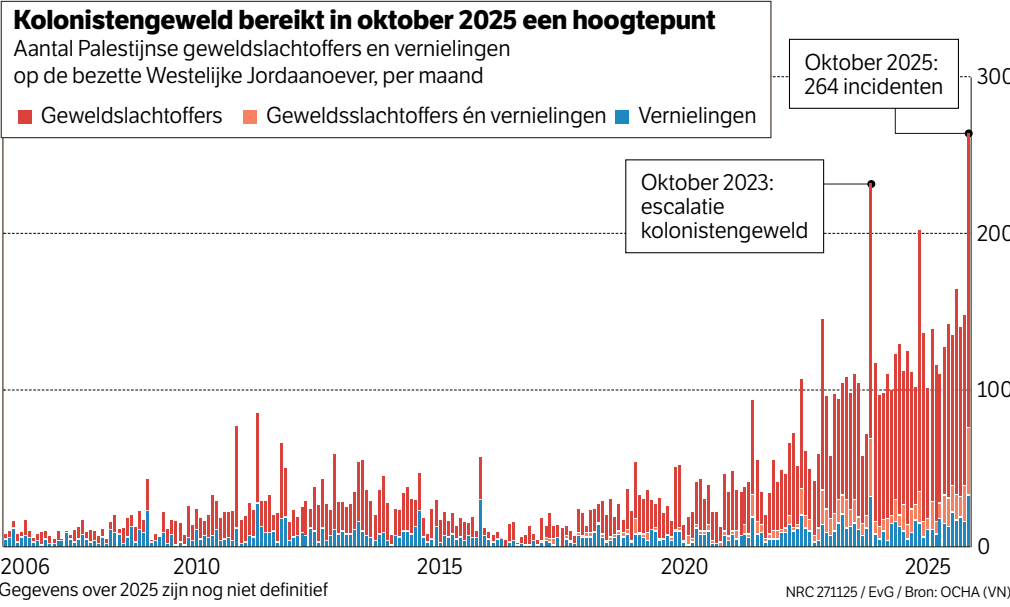
Kolonisten vestigen zich in buitenposten **verdrijven Palestijnen en nemen land in**

▲ Illegale buitenpost voor mei 2022 (76)
▲ Illegale buitenpost na mei 2022 (73)

● Verdreven Palestijnse gemeenschap (78)
■ Ingenomen weidegrond kolonisten (14% van de Westelijke Jordaanoever)

Na aanval Hamas in oktober 2023 escaleerde het kolonistengeweld

Hongkong Woontorens getroffen door brand via bamboesteigers

HONGKONG

In Hongkong zijn ten minste 36 mensen omgekomen door een grote brand die woensdagmiddag lokale tijd is ontstaan in een aantal hoge woontorens. Enkele tientallen mensen zijn met ernstige verwondingen naar het ziekenhuis gebracht. Dat meldt de Engelstalige krant *South China Morning Post* woensdag. Nog altijd zitten er mensen vast in de gebouwen, waarin in zo'n vierduizend mensen wonen. Volgens de krant is de brand ontstaan in de bamboesteigers die vanwege renovatiewerkzaamheden zijn aangebracht. Door de brandbare constructie kon het vuur zich makkelijk verspreiden. Op straat was er veel paniek omdat dierbaren door het vuur nergens heen konden of omdat er geen contact mogelijk was. Bamboesteigerbouw is in Azië een eeuwenoud ambacht. De afgelopen jaren zijn metalen steigers populairder geworden, deels vanwege veiligheidsredenen. Het komt vaker voor dat de steigers vlam vatten. (NRC)

FOTO TYRONE SIU/REUTERS

RECHTSZAAK

Geuzenbond-lid Thomas D. had een ‘wapenfabriek’ in zijn antikraakpand

Hbo-student Thomas D. was lid van extreemrechtse groeperingen en hangt de racistische omvolkingstheorie aan.

Boris Bouwman
AMSTERDAM

Een hagelgeweer, twee revolvers, een karabijngeweer, een gaspistool, vlintermessen, kruisbogen, pijlen met scherpe metalen punten en 250 kogels. Die hele verzameling „Markt-plaats-aankopen” trof de politie aan in de antikraakwoning van Thomas D. in het Brabantse dorp Erp. De 24-jarige D. is lid van de, volgens het OM extreemrechtse, groepering Geuzenbond, de daaraan gelieerde Groot-Nederlandse Studentenvereniging (GNSV) en Voorpost. Vanuit zijn woning, een voormalig restaurant, runde D. volgens het OM een „kleine wapenfabriek”.

Het was reden voor de politie om D. afgelopen augustus - na een tip van de AIVD - op te pakken en vast te zetten op de terroristenafdeling in Vught. D. blijft in voorlopige hechtenis, zo besloot de rechter woensdag tijdens de eerste pro-formazitting in Rotterdam.

De verdachte zou het gemunt hebben op antifascistische activisten. „Als Antifa voor de deur staat, steek ik

ze dood”, zei hij eerder dit jaar. D. werd verdacht van het voorbereiden van een terroristisch misdrijf, wapenbezit en het maken van (onderdelen van) wapens en munitie. Het terroristisch motief laat het OM woensdag vallen, omdat er onvoldoende bewijs is voor het voorbereiden van een concreet misdrijf.

Desondanks noemt de officier van justitie de zaak „ronduit beangstigend”. D. weet hoe hij wapens en munitie verkrijgt, maakt en ombouwt. Het testen en categoriseren van al het wapengerief was „een flinke klus” voor de politie, stelde de officier. Ook beschikte D. over handleidingen om vuurwapens, traangas, het explosieve materiaal semtex, landmijnen en munitie te maken. Bovendien hangt de verdachte de racistische omvolkingstheorie aan en pleit hij voor „remigratie”. Die ideologie en zijn voorliefde voor wapens vormen een gevaarlijke combinatie, stelt de officier.

Omgebouwd gaspistool
Volgens de Nationaal Coördinator Terrorisme en Veiligheid (NCTV) gebruiken rechts-extremisten ‘remigratie’ als omschrijving van hun deporta-

tieplannen. Deze radicalen willen een ‘witte etnostaat’ realiseren door uiteindelijk „miljoenen mensen op basis van hun ras, geloof, geaardheid of onwelgevallige standpunten [te] deporteren”. Dat plan kan niet gewelddoos worden uitgevoerd, stelt de terrorismebestrijder.

Volgens het OM is de Geuzenbond een van vele *active clubs* wereldwijd. Dit soort groepen streven naar het

Omdat de verdachte zo’n wapenfanaat is, verwacht de rechter dat hij weer gaat knutselen

normaliseren van rechts-extremistisch gedachtegoed en het weerbaar maken van „het blanke ras” door sporten als kickboksen te stimuleren. De club, die in 2018 werd opgericht, „verwerpt” naar eigen zeggen het liberalisme en marxisme, is tegen abortus en euthanasie, en wil enkel huwelijken tussen mannen en vrouwen.

D. pleit volgens zijn advocaat niet

voor geweld, het afnemen van mensenrechten of een autoritair bestel. Ook trof de politie geen bijzonderheden aan in zijn telefoon, een deels kapotte oude telefoon en zijn laptop, zegt de advocaat. Het bericht over Antifa zou hij dronken hebben gestuurd, en was voorwaardelijk: „Als ze mij kwaad doen”, bedoelde hij volgens de advocaat.

Hoewel D. een gaspistool had omgebouwd, zou hij dit volgens zijn advocaat niet durven te gebruiken, uit vrees dat de creatie in zijn eigen hand zou ontploffen. Enkele andere wapens werden in het begin van de twintigste eeuw gemaakt. Voor het oudste wapen zou geen munitie meer te krijgen zijn.

D. - grijze coltrui, blauwe spijkerbroek en sneakers, haar aan de zij-kanten opgeschoren - maakte woensdag gebruik van zijn recht om iets te zeggen. De twee keer dat hij langs de rechtbanktekenaars loopt, kijkt hij aandachtig naar de tekeningen die er van hem gemaakt worden. Hij vindt het heftig om mee te maken, vertelt hij. Naar eigen zeggen heeft hij „altijd in woord en daad afstand genomen van geweld.” Bij de

Geuzenbond zou hij als actieleider slechts oproepen tot acties met stickers en posters. Ook liep hij mee in demonstraties. Hij is „al mijn hele leven liefhebber van wapens”. Hij zou ze echter nooit gebruiken, stelt hij. D. heeft de fout gemaakt, vertelt hij, om de wapens niet op een legale manier te verzamelen.

Studie weer oppakken
D. zit inmiddels drieënhalve maand vast. De advocaat hoopt dat zijn cliënt het vervolg van zijn strafzaak in vrijheid mag afwachten, zodat de derdejaars hbo-student zijn studie weer kan oppakken.

Omdat het rapport van de reclasering over de kans op recidive nog niet binnen is, wil de rechtbank D. niet vrijlaten. Omdat de verdachte zo’n wapenfanaat is, verwacht de rechter dat hij weer zal gaan knutselen. Ook weegt de drieënhalve maand voorarrest nog niet op tegen de aanklachten van verboden wapenbezit. De rechter noemt het vervelend dat in Erp verboden wapens in omloop zijn. „Ik denk dat ik het begrip”, zegt de verdachte.

Op 5 februari vindt de volgende zitting plaats.

Wij zijn overal waar nood is...

Iedereen die in nood is, moet op ons kunnen rekenen. Of dat nu in Oekraïne is, in Gaza, in Afghanistan, Soedan of Syrië. Mensen in deze kwetsbare situaties worden zwaar getroffen. Zij verliezen hun huis, hun toekomst, en soms zelfs elkaar.

Juist dáár zijn wij. Om te helpen waar dat voor anderen onmogelijk is. De enigen die er gewoon zijn. Voor wie dan ook, waar dan ook, waarom dan ook. Omdat helpen nooit over partij kiezen gaat, maar altijd over mensen.

Het Rode Kruis redt levens. We zorgen voor schoon drinkwater, voedsel, onderdak en medische zorg. Voor de basis die mensen nodig hebben om te overleven én om weer vooruit te kunnen kijken.

Maar dat kunnen we niet alleen.

...waar ben jij?

Als jij naast ons komt staan, kunnen we blijven helpen.

Steun mensen in nood met een gift

NL19 INGB 0000 007244

of scan de QR-code.

Grote belangstelling voor het afscheid van volkszanger René Karst in het Hoogeveense theater De Tamboer. FOTO MARCEL JURIAN DE JONG/ANP

REPORTAGE **AFSCHEIDSDIENST**

Volkszanger René Karst werd nooit ‘borstklopperig’. ‘Dat is niet Drents’

Woensdag zou zijn show *De Afterparty* in première gaan. In plaats daarvan werdgroots afscheid genomen van René Karst.

Sarah Ouwerkerk

HOOGEVEEN

Boven het podium van theater De Tamboer zweeft het montuur van de iconische, gifgroene bril van zanger René Karst, op superformaat. Het moest het decor zijn voor zijn nieuwe theatertour, die hij deze woensdag zou hebben afgetrapt. Maar onverwachts overleed Karst afgelopen vrijdag op 59-jarige leeftijd, door een hartstilstand. In het theater in zijn geliefde Hoogeveen is daarom woensdag in plaats van de feestelijke première van zijn show *De Afterparty*, een afscheidsdienst georganiseerd.

In de voormalige veenkolonie in Drenthe is het overlijden van Karst „nog niet helemaal ingedaald”, zegt Tineke Smit (79). Ze is eigenaar van De Lekkernij, waar Karst elke donderdagochtend met zijn gitaar kwam optreden. „Ik kan het niet bevatten, dat hij morgen niet komt. Hij zat altijd daar”, wijst ze. „Tafel 18. Hij heeft hier ook dat nummer gemaakt over Hoogeveen, ken je dat?”

In Nederland is Karst vooral bekend vanwege zijn hits *Liever te dik in de kist* (2016), *Atje voor de sfeer* (2019), *Dat interesseert met echt geen ene reet* (2022) en als tekstschrijver

voor talloze collega-zangers. Maar in Hoogeveen verliezen ze meer dan zo maar een volkszanger. Ze verliezen een geliefd icoon, een betrokken inwoner en een trotse Drent.

In Hoogeveen is het gemis voelbaar. In de *Hoogeveense Courant* staat tussen de rouwadvertenties een advertentie van de burgemeester, namens de gemeente: „René wist mensen te verbinden.”

Gemeenteraadslid

Karst begint in 1979 als zanger. Samen met zijn moeder Jannie Karst-Dubbelboer start hij het ‘Duo Karst’. Ze brengen talloze cd’s met liedjes in streektaal uit en worden zo wereldberoemd in eigen omgeving, maar ook bij Drentse emigranten in Canada en Australië. Succes in de rest van Nederland komt pas veel later, als hij solo Nederlandstalige liedjes gaat maken.

In 2024 krijgt hij zijn zesde Gouden Plaat uitgereikt door zanger Marco Schuitmaker. Die schrijft op Instagram: „Rust zacht, lieve vriend. Een stem die nooit meer verstilt, maar altijd blijft zingen in ons hart.” En er zijn meer bekende Nederlanders die reageren. Frans Duijts schrijft: „Ongelooft verdriet, mijn hart huilt”, en Jan Smit: „De troubadour is niet meer... rust zacht.”

Karst was voor zijn landelijke

doorbraak ook een paar jaar actief als gemeenteraadslid, voor het CDA. Hij was ambassadeur voor de Clini-Clowns en voor Stichting Lezen en Schrijven. Collega Stef Ekkel, met wie hij zijn grootste hit maakte, zei tegen de NOS: „Zijn liedjes waren nooit standaardliedjes. Het waren goed doordachte teksten.” Naast het Nederlands was hij ook zeer begaan met het dialect, blijkt uit zijn repertoire.

Maar vooral was hij ambassadeur

De troubadour is niet meer...

Jan Smit Volendamse zanger

voor Hoogeveen, zegt oud-burgemeester Karel Loohuis: „Hij presenteerde altijd de bijeenkomst waar nieuwe inwoners welkom werden geheten. Dan zong hij ook een paar liedjes.”

‘Maatschappelijk betrokken’

Het aantal reacties op het overlijden van Karst is zo groot, dat in overleg met de gemeente is besloten om het publieke afscheid niet één maar vier uur te laten duren, laat zijn manager

Marcel Wentink telefonisch weten. „Zo geliefd was hij.” Daarna volgt een besloten afscheid voor achthonderd genodigden, onder wie Tineke Smit en Talpa-hoofdredacteur Marc Veenings, die vlak bij Hoogeveen opgroeide.

Veenings omschrijft Karst als een „ontzettend aardige, fijne man, die onwijs maatschappelijk betrokken was”. Hij vertelt dat Karst al in 2008 werd uitgeroepen tot Hoogevener van het jaar. „Een soort oeuvreprijs. Dat was vóór zijn grote doorbraak, maar toen was hij in Drenthe al zo gezien en gekend.” Toch is Karst door zijn succes nooit „borstklopperig” geworden, zegt hij. „Dat past niet in Drenthe en zeker niet in Hoogeveen.”

Tromgeroffel

Hoe dol mensen op hem waren blijkt uit de rij die om kwart voor drie al voor de deur van De Tamboer staat. Er klinkt tromgeroffel. „Dat is de trommelslager van Hoogeveen”, zegt Janny Santing, die eigenlijk vanavond naar de première van de voorstelling zou gaan. „Die trommelde vroeger mensen op voor de kerk”, zegt ze. Nu doet-ie dat voor Karst.

In de rij staat ook Bobby Goldstars (60, en nee: „Helaas niet met deze achternaam geboren, dat is De Jong”) om zijn „collega-zanger te eren”. Hij komt uit Duiven. „Anderhalf uur rei-

zen, maar ik wilde afscheid nemen.” Hoogeveners Delana (22) en Alicia (17) staan er ook, samen met twee klasgenoten. „Je hoort zijn liedjes bij het uitgaan. Als Hoogevener ben je trots dat je zo iemand in de stad hebt.”

Brief aan Van Gogh

In stilte wacht de schuifelende menigte tot ze de zaal in kan. „Het is heel indrukwekkend”, zegt iemand die met een zakdoek weer naar buiten komt tegen een bekende in de rij. En dat is het inderdaad. Onder de herkenbare bril staan zijn gouden platen uitgestald, maar ook andere belangrijke herinneringen aan het leven van Karst. Zijn brief aan Vincent van Gogh, bijvoorbeeld, die in 1883 drie weken in het stadje verbleef: „Jij schreef met verf en ik schilder met woorden.”

In het midden van het podium staat, omringd door zijn gitaren, de witte kist. Daarop een boeket witte rozen – met in het midden één gifgroene, de kleur van zijn bril. Over de boxen klinkt zacht zijn muziek, in de zaal onderdrukt gesnik.

Buiten speelt de beiaardier op de klokken van het gemeentehuis zijn nummers. „Dat is wel het minste wat we als stad kunnen doen”, zegt Tineke Smit daarover. „Hij heeft Hoogeveen op de kaart gezet.”

VERENIGD KONINKRIJK

Per ongeluk publiceerde de Britse rekenkamer de begroting voortijdig

De Britse minister van Financiën presenteerde woensdag haar tweede begroting.

Hanna Hosman

LONDEN

Het begon met een probleem. De Britse rekenkamer, de Office for Budget Responsibility (OBR), had haar beoordeling van de landelijke begroting online gezet, nog vóórdat de begroting gepresenteerd was.

„Pretty unprecedented”, aldus de presentator van de BBC. We denken, zegt ze, dat het per ongeluk is gebeurd. Er is dan nog een half uur te gaan tot de presentatie. Premier Keir Starmer staat ondertussen in het Lagerhuis voor zijn wekelijkse vragen-uurtje. Hij had waarschijnlijk gerekend op een rustig debat – de éne keer in het jaar dat hij voor de volksvertegenwoordigers een voorprogramma zou vormen, dat hun aandacht gericht was op wie er ná hem kwam: de minister van Financiën, Rachel Reeves, met haar begroting.

De drie duiders in de BBC-studio nemen het document ter plaatse door, 203 pagina’s. Met het pakket dat Reeves aankondigt voert ze 26 miljard pond aan belastingverhoging in, wordt dan duidelijk. Veel, maar vorig jaar, toen ze haar eerste begroting presenteerde, was het nog meer: ongeveer 40 miljard pond. Na veertien jaar aan conservatieve regeringen begon de Labourminister met nieuw beleid: meer en hogere belasting, zodat de overheid meer kon investeren in bijvoorbeeld onderwijs, zorg, hogere minimumlonen.

Niet als Starmer kampt ook Reeves met een gebrek aan populariteit. Ze

is volgens peilingbureau Ipsos de minst geliefde minister van Financiën sinds het begin van de peilingen in 1976. Britten zien zich geconfronteerd met hoge kosten voor hun levensonderhoud.

Bevroren schijven

In de uitzending van de BBC leest economie-redacteur Faisal Islam van zijn laptop voor uit het per ongeluk gepubliceerde document. Die 26 miljard, vertelt hij, zal Reeves onder meer halen uit: het bevroren houden van de schijven voor inkomstenbelasting, waardoor de groep die hogere belasting moet betalen groeit, de lonen blijven immers meestijgen met inflatie. Ze verlengt de maatregel tot en met 2031. Tegen die tijd zullen ongeveer 800.000 mensen

Reeves kondigde onder andere aan de prijzen van treinkaartjes te bevriezen

wél inkomstenbelasting betalen die dat anders niet hadden hoeven, en 900.000 mensen méér betalen. Het is beleid dat onder Rishi Sunak is opgezet toen hij minister van Financiën was, in 2022. De voortzetting ervan levert ruim 8 miljard op.

Islam vervolgt: Een belastingverhoging die gepensioneerden met hoge inkomens treft levert vijf miljard op. Belasting op dividend, vastgoed en spaargeld wordt met twee procentpunt verhoogd, dat levert twee miljard op. Een vorm van rekeningenrijden voor elektrische en hybride auto’s, die volgens het OBR kan veroorzaken dat er de komende vijf jaar 440.000 minder elektrische auto’s worden verkocht. En dan nog:

hogere belasting op gok-inkomsten en een jaarlijkse heffing op huizen boven de twee miljoen pond.

Daarna schiet hij in de lach: „Dit is ongeloflijk.” Niet het beleid, maar het feit dat hij degene is die Reeves’ beleid aan het Britse publiek bekendmaakt, in plaats van zijzelf.

Kindertoeslag

Waar de Labourpartij tevreden mee zal zijn, is een investering in kindertoeslagen. Die kon eerst alleen voor de eerste twee kinderen in een gezin worden aangevraagd, maar die beperking is nu van de baan. Dat zal tegen 2030 drie miljard pond kosten. Reeves kondigt ook aan prijzen van treinkaartjes te bevriezen en neemt maatregelen om de energierekening voor huishoudens omlaag te brengen, volgens het OBR zal dat gemiddeld 150 pond per jaar schelen.

De plannen van Reeves leiden onvoldoende tot groei, investeringen en vertrouwen in de zakenwereld, vindt Kemi Badenoch, leider van Conservatieven en van de oppositie. Ed Davey, leider van de Liberaal-Democraten, ziet in de begroting te weinig dat de economie doet groeien. Hij pleit voor betere handelsafspraken met Europa, zodat de belastingen weer omlaag kunnen.

Reeves houdt woensdagmiddag toch haar presentatie in het Lagerhuis, waar ze concludeert dat ze met haar begroting het levensonderhoud van de Brit betaalbaarder heeft gemaakt, en dat ze zich aan de Labourbelofte heeft gehouden om de belastingen voor werkenden niet te verhogen. Ze doet met het bevriezen iets wat er aardig op lijkt.

Ze benadrukt dat de vroegpublicatie een fout is van de rekenkamer (dus: niet van haar mensen). De rekenkamer heeft excuses aangeboden, het was een „technische fout”. Er wordt een onderzoek ingesteld.

KARDOL BY BEDDINGHOUSE

Verfijnde dekbedovertrekken

Gemaakt van 100% katoensatijn

- › Comfortabel en met een mooie glans
- › Gemaakt van 100% katoensatijn
- › Kies uit verschillende prints en maten

Slaap comfortabel en in stijl met Kardol by Beddinghouse. De elegante prints zijn geïnspireerd op de wereld van kunst, architectuur, couture, natuur en cultuur. Naast de print is de kwaliteit van het overtrek minstens zo belangrijk. Daarom zijn de overtrekken van Kardol gemaakt van 100% katoensatijn waardoor het overtrek een mooie glans heeft en heerlijk zacht aanvoelt.

Bestel nu **nrcwebwinkel.nl/kardol**

‘Vaccineren van pluimvee is de oplossing, maar daar bestaat nog weerstand tegen’

» Vervolg van voorpagina

trekken, maar er zijn wel vermoedens. „De H5N1-virusvariant die nu rondgaat is nagenoeg hetzelfde type dat het afgelopen jaar om zich heen sloeg”, zegt Ballmann. „Er zijn nog geen gekke grote mutaties opgetreden. Deze variant verschilt maar acht aminozuren van het virus van afgelopen jaar. Dat is een heel klein verschil, maar misschien toch net genoeg om zich beter tussen vogels te verspreiden.”

De samenstelling van de wilde vogelpopulatie kan ook een rol spelen, denkt ze. „De laatste grote uitbraak in wilde vogels was in 2023. Elk jaar komen er veel jonge vogels in de populatie, die nog geen immuniteit hebben opgebouwd tegen het virus. Onder de jonge vogels gaat de verspreiding van het virus dan heel snel.”

Varkensstapel

Duitsland is van alle Europese landen tot nu toe het zwaarst getroffen, blijkt uit de cijfers van EFSA, met 909 gedetecteerde besmettingen dit seizoen. Na Frankrijk, waar het virus in 165 vogels werd aangetroffen, volgt Nederland met 78 bevestigde besmettingen. Het totaal aantal besmette vogels is veel hoger, want nog niet alle onderzoeksresultaten zijn met de Europese voedselautoriteit gedeeld en veel dode vogels worden nooit onderzocht; als op één plek meerdere dode vogels worden aange-

In Nederland zijn al meer dan een miljoen kippen en kuikens geruimd sinds 6 oktober

troffen wordt maar één van de dieren naar het laboratorium gestuurd. „Testen is duur en de kans dat vogels die samen worden aangetroffen stierven aan hetzelfde virus is erg aannemelijk”, zegt Ballmann.

EFSA verwacht dat het aantal besmettingen de komende weken hoog zal blijven en zich naar andere gebieden zal verspreiden als trekvogels hun reis voortzetten. „Tenzij aanvullende maatregelen worden genomen, zal dit waarschijnlijk leiden tot een toename van het virus onder pluimvee”, schrijft EFSA in haar rapport, „evenals een hogere sterfte onder wilde vogels en zoogdieren.”

Als zoogdieren vaker met vogelgriep besmet raken, verhoogt dat het risico op het ontstaan van een griepvariant die ook voor mensen gevaarlijk is. „Onze Nederlandse varkens zijn nu nog schoon van H5N1”, zegt Fouchier. „Maar de grote zorg is dat het vogelgriepvirus ook daar terecht komt, omdat in varkens ook al menselijke influenzavirussen en de varkensgriep circuleren. Door genetische vermenging in varkens kunnen varianten ontstaan die wel gevaarlijk zijn voor mensen. Zeker met zo’n grote varkensstapel als in Nederland moeten we daar heel alert op zijn.”

Wilde eenden als verspreiders

Om goed zicht te houden op hoe het vogelgriepvirus zich verspreid onder vogels, maar ook tussen diersoorten, is het van belang om ook levende dieren te controleren op besmettingen, zegt Ron Fouchier,

Wilde ganzen bij Linum in de Duitse deelstaat Brandenburg, waar veel vogelgriep heerst. FOTO ODD ANDERSEN/AFP

hoogleraar Moleculaire Virologie aan het Erasmus MC. Zijn laboratorium onderzoekt zo’n tienduizend levende vogels per jaar. Het Erasmus MC begon daar 27 jaar geleden mee en intensiverde dat toen het virus in 2005 vanuit Azië via de vogeltrek Europa bereikte. „Eenden zijn steeds de eerste gezonde vogels waar we het virus aantreffen. Het zijn dat soort langeafstandsmigranten die Nederland binnenkomen met het virus.”

Eenden zijn een geschikte drager, of „vector” van vogelgriep omdat ze het virus vaak overleven, zegt Fouchier. De viroloog deed eerder onderzoek bij zes eendensoorten, waaruit bleek dat een aantal soorten het virus wel verspreidt, maar er zelf geen last van heeft. „De beste vectoren kunnen blijven migreren terwijl ze het virus dragen. Andere vogelsoorten worden

gelijk erg ziek. We zien in het veld regelmatig ganzen, zwanen, meeuwen en sterns doodgaan. Het virus springt ook over naar pluimvee. Wij denken dat de bron van al die ellende van de eenden komt.”

‘Ruimen werkt niet meer’

Het hoge aantal besmettingen onder wilde vogels betekent een bedreiging voor de pluimveehouderij. Vogelgriep weet regelmatig stallen binnen te dringen, met de ruiming van honderdduizenden kippen en kuikens tot gevolg - al meer dan een miljoen sinds 6 oktober. „De sprong naar commerciële bedrijven gebeurt vaak dit jaar”, zegt Ballmann. En haar valt nog iets op: het virus zit niet geclusterd in brandhaarden, maar is in wilde vogels in alle hoeken van het land te vinden.

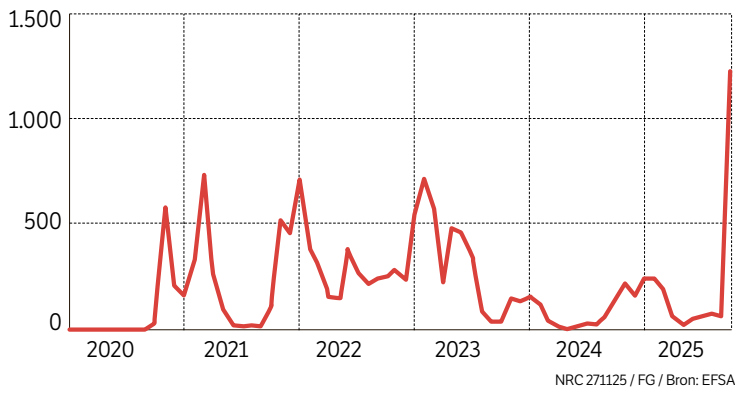
Door het hoge aantal besmettingen, is

Een Franse medewerker van de milieupolitie ruimt een dode kraanvogel op. FOTO GONZALO FUENTES/REUTERS

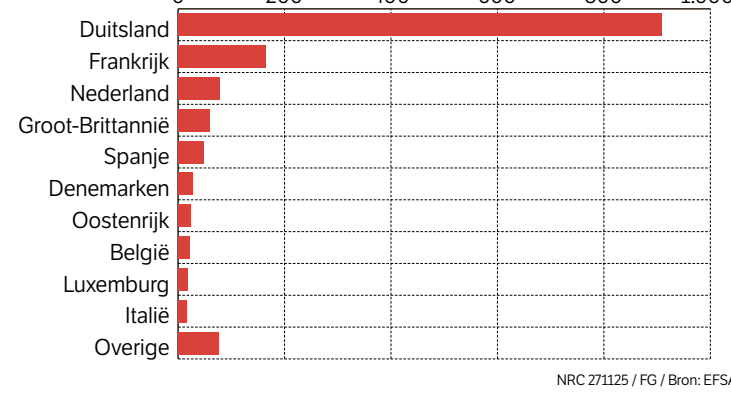
Aantal besmette dode vogels springt omhoog

Aantal geregistreerde gevallen van het vogelgriepvirus bij wilde vogels in Europa

Voor in Duitsland waart het vogelgriepvirus rond

Toptien landen aantal geregistreerde gevallen van het vogelgriepvirus in Europa

LANDBOUW

Poging oppositie Wiersma buitenspel te zetten mislukt

Tweede Kamerleden van de oppositie wilden haar beleid goeddeels controversieel laten verklaren. Dat lukte maar voor een klein deel.

Erik van der Walle
AMSTERDAM

De Kamercommissie die over landbouw debateert is er woensdag niet in geslaagd om demissionair minister Femke Wiersma (Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, BBB) grotendeels buitenspel te zetten. D66, GroenLinks-PvdA, SP en Partij voor de Dieren probeerden tevergeefs in een zogeheten procedurevergade-

ring grote onderwerpen als het mestbeleid en het stikstofdossier controversieel te verklaren, waardoor ze feitelijk van de politieke agenda zouden verdwijnen. Die onderwerpen zouden dan pas weer aan de orde komen als een nieuw kabinet is aangetreden.

Aankondiging op Bluesky

Bij een paar andere landbouwdo'siers lukte dat wel. Bijvoorbeeld bij beleid rond het bestrijdingsmiddel glyfosaat en de zogeheten afroming van dierrechten, wat met mestbeleid te maken heeft.

Ook het pachtbeleid van natuurgebieden werd woensdag controversieel verklaard: dat dossier ligt echter niet bij demissionair minister Wiersma, maar bij demissionair

staatssecretaris Jean Rummenie (Landbouw, BBB).

Kamerlid Laura Bromet (GroenLinks-PvdA) kondigde dinsdag via het socialemediaplatform Bluesky al aan dat zij ging proberen om Wiersma

Laura Bromet (GL-PvdA) zei te proberen Wiersma ‘op non-actief te zetten’

„op non-actief te zetten”. Aanleiding voor haar actie was een negatief advies van de Raad van State over de afroming van dierrechten.

Bij die rechten, niet te verwarren met dierenrechten, gaat het om het

recht om een aantal dieren te bezitten. Eerder besloot Wiersma om een deel van de dierrechten in te nemen als een bedrijf stopt, waardoor de mestrechten niet volledig bij de nieuwe eigenaar belanden.

Nu wil de minister per 1 december de maatregel terugdraaien, om de sector tegemoet te komen, maar dat voorstel leidde tot kritiek van de Raad van State.

Vreemde taferelen in Klompé-zaal

Het voornemen van Bromet leidde woensdag aan het eind van de ochtend tot vreemde taferelen bij een procedurevergadering die normaal gesproken veel minder Kamerleden trekt. Bij stemmingen in zo’n soort vergadering wordt niet zoals gebruikelijk per partij gestemd, maar per

aanwezig Kamerlid. Normaal gesproken wordt elke partij door één of hoogstens twee leden vertegenwoordigd, nu waren er partijen met wel vier mensen van wie de stem allemaal telt.

In de kleine Klompé-zaal moesten zelfs stoelen worden gezocht om de 22 aanwezige parlementariërs een plek te geven. Doordat beide ‘kampen’ versterking hadden, kregen de vier oppositionele partijen geen meerderheid tijdens de vergadering.

Dat er toch nog dossiers controversieel werden verklaard, had te maken met het vertrek van een aantal Tweede Kamerleden tegen het eind van de vergadering. Een meerderheid van hen was van PVV en Forum voor Democratie die het beleid van Wiersma steunen. Daardoor ontstonden er nieuwe stemverhoudingen.

BUITENLANDERS

Nationale parken VS worden duurder voor toeristen

Buitenlandse toeristen zullen vanaf 2026 fors meer moeten betalen als ze de nationale parken in de VS willen bezoeken. Ze zijn dan 170 of 100 dollar duurder uit voor entreetickets.

Joep de Groot
AMSTERDAM

Het *America First*-beleid van de regering van president Donald Trump raakt vanaf volgend jaar ook buitenlandse toeristen: zij zullen meer moeten betalen voor bezoek van de natio-

nale parken als de Grand Canyon en Yellowstone. Voor een *‘America the Beautiful pass’*, die een jaar lang toegang geeft tot alle federale parken, zullen buitenlanders vanaf 1 januari 250 dollar moeten betalen. Voor Amerikanen zal dat slechts 80 dollar zijn, schrijft het ministerie van Binnenlandse Zaken in een verklaring. De passen krijgen ook nieuwe „patriottische ontwerpen”.

Als toeristen zonder pas één van de elf meest bezochte parken willen bezoeken, zullen zij 100 dollar bovenop de reguliere entreprijs van dat park moeten betalen. Die laatste maatregel geldt bijvoorbeeld voor de Grand Canyon, Yellowstone en Yosemite.

Het nieuwe beleid zorgt er volgens minister van Binnenlandse Zaken Doug Burgum voor dat „Amerikaanse

Glacier Point in Yosemite National Park. FOTO FREDERIC J. BROWN / AFP

families weer op één komen te staan”. Zij dragen immers via de belastingen al bij aan het onderhoud van de parken - nu gaan internationale bezoekers ook een „eerlijke bijdrage” leveren. In juli had president Trump al een decreet ondertekend dat beval de entreprijzen voor buitenlandse toeristen te verhogen.

Volgens de meest recente schatting van de U.S. Travel Association, uit 2018, bezochten ruim 14 miljoen internationale bezoekers de nationale parken dat jaar. Wel meldde Yellowstone vorig jaar nog een halvering van het aandeel buitenlandse toeristen onder de bezoekers van het park sinds 2018. Waar destijds 30 procent van de bezoekers van buiten de VS kwamen, was dat vorig jaar nog slechts 15 procent.

Uit boekingscijfers van de Algemene Nederlandse Vereniging van Reisondernemingen (ANVR) blijkt dat Nederlanders de VS mijden. „Reisondernemingen merken wel enige huiver van klanten gelet op de vele berichten over de Verenigde Staten in de afgelopen maanden”, schreef de organisatie eerder dit jaar.

Op acht dagen per jaar zijn de nationale parken gratis te bezoeken. Ook dat geldt volgend jaar enkel nog voor inwoners. Met die gratis dagen wordt geschoven, geheel in lijn met het anti-diversiteitsbeleid van de regering Trump: *‘Martin Luther King Jr. Day en Juneteenth* (de herdenking van bevrijding van slaven in de VS) maken plaats voor onder meer Trumps verjaardag en die van de Republikeinse oud-president Theodore Roosevelt.

SOCIALE HUUR

Aantal toegewezen corporatiewoningen aan statushouders licht gestegen

Een vijfde van de corporatiewoningen voor starters ging in 2023 naar statushouders. Is dat veel? De discussie duurt voort.

Bart Hinke
AMSTERDAM

Statushouders betrokken 20 procent van de corporatiewoningen die in 2023 aan een startershuishouden werden toegewezen. Dat is een stijging van drie procentpunt ten opzichte van 2022. Dat blijkt uit cijfers van het CBS die woensdagochtend bekend zijn gemaakt.

Als het aantal toewijzingen aan statushouders wordt afgezet tegen het totale aantal toegewezen corporatiehuizen, dus mensen die al een corporatiewoning hebben en doorverhuizen naar een andere, gaat het om acht 8 procent. Dit percentage schommelde de afgelopen jaren tussen 4,4 (2020) en 6,9 (2022) procent.

Veel gemeenten huisvesten statushouders met urgentie, een praktijk waaraan het demissionaire kabinet met een wijziging van de Huisvestingwet een einde wil maken. Demissionair minister Mona Keijzer, zowel van Wonen als Asiel en Migratie (BBB), heeft daarvoor een wetsvoorstel naar de Tweede Kamer gestuurd, waar de Raad van State negatief over oordeelde. Door gemeenten categorisch te verbieden voorrang te verlenen aan statushouders worden zij juist achtergesteld, stelde de onafhankelijke adviesraad voor wetgeving.

Het aandeel corporatiewoningen dat naar statushouders gaat is al jaren inzet van discussie. Onder anderen de zelfstandige migratieonderzoeker en wiskundige Jan van de Beek, auteur van het boek *Migratiemagneet Nederland*, hamert al jaren op het effect dat toewijzingen aan statushouders hebben op de wachttijd van mensen die een sociale huurwoning zoeken.

Zijn schattingen, op basis van verschillende bronnen, reiken tot boven de 30 procent van de corporatiewoningen voor starters die naar statushouders zijn gegaan. Minister Keijzer verkiesst zijn voorstelling boven die van het CBS, aangezien die

Opgeleverde nieuwbouwwoningen in de wijk het Rooie Dorp in Alphen aan den Rijn. FOTO JOSH WALET/ANP

„meer recht aan de ervaren verdringing op de sociale huurmarkt” doet, zo schrijft ze in de Memorie van Toelichting bij haar wetsvoorstel. De druk die statushouders leggen op de beschikbare sociale huurvoorraad acht het kabinet „aanzienlijk”.

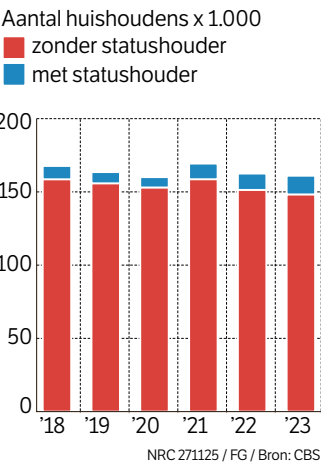
Het CBS meldt inmiddels expliciet het percentage statushouders afgezet tegen het aantal corporatiewoningen dat starters krijgen. Dit was eerder ook al in de data te vinden. Demograaf Ruben van Gaalen van het CBS stelt dat er „aandacht is voor de specifieke subgroepen waarbinnen het aandeel statushouders hoger is maar waar het om lagere aantallen gaat”.

In totaal zijn (afgerond op de duizend) 265.000 mensen in 161.000 vrijgekomen corporatiewoningen getrokken in 2023, van wie 25.000 statushouders waren. Bijna 10 procent dus. Huishoudens met statushouders tellen gemiddeld meer leden, waardoor het percentage toewijzingen gerekend in huishoudens lager is, de eerder genoemde 8 procent.

Van de 2,2 miljoen corporatiewoningen wordt aan het eind van 2023 2,2 procent door statushouders bewoond. Inclusief huishoudens met één of meer voormalige statushouders, mensen die inmiddels de Nederlandse nationaliteit hebben, betreft dit 7,8 procent van het totaal.

Minder verhuizingen

Huishoudens verhuisd naar vrijgekomen corporatiewoning

Winterspelen 2026 Olympische vlam begint aan tocht van 12.000 kilometer

ATHENE

De Griekse roeier Petros Gkaidatzis is woensdag begonnen aan de olympische fakkeltocht voor de Winterspelen 2026, van 6 tot en met 22 februari in Milaan en Cortina d’Ampezzo. De olympische vlam wordt donderdag 4 december in Athene overgedragen aan de organisatie van de Spelen van volgend jaar in Italië. Daarna maakt de vlam een tocht van 12.000 kilometer door alle Italiaanse provincies, die tijdens de openingsceremonie zal eindigen in stadion San Siro. Gkaidatzis won in 2024 brons op de Spelen in Parijs. Hij nam de olympische vlam na een ceremonie in ontvangst. Vanwege de voorspelde regen in Olympia kon de traditionele ontbranding door zonlicht niet plaatsvinden. Organisatoren gebruikten de vlam die tijdens een generale repetitie was aangestoken. (ANP)

FOTO ARIS MESSINIS/AFP

SOCIALE MEDIA

Nieuwe locatiefunctie van Musks platform X leidt tot grote verwarring

De functie ‘Over dit account’ moest de transparantie vergroten. Ze laat vooral zien dat X is gekaapt door trollen en spamaccounts.

Toon Beemsterboer

AMSTERDAM

De introductie van een nieuwe functie op X afgelopen weekinde heeft tot grote verwarring geleid op het sociale mediaplatform van miljardair Elon Musk. De functie is bedoeld om de transparantie te vergroten op het platform, waar trollen en bots zich vaak voordoen als mensen. Maar het gevolg was dat veel prominente profielen met grote aantallen volgers werden ontmaskerd als politieke beïnvloedingscampagnes of zogeheten ‘engagement farming’: op manipulatieve wijze het aantal reacties en volgers opkrikken om geld te verdienen.

De nieuwe functie waar het om gaat is het tabblad ‘Over dit account’. Dit stelt gebruikers van X in staat om te zien wanneer en in welk land een profiel is aangemaakt, waar de oprichter zich dan bevindt, en hoe vaak de profielnaam is gewijzigd. Het tabblad bevat ook een waarschuwing dat de locatiegegevens kunnen worden beïnvloed door dat gebruikers reizen of doordat ze een VPN gebruikten. Maar volgens Nikita Bier, hoofd productontwikkeling bij X, is de gebruikersinformatie 99 procent nauwkeurig.

Bier noemde de nieuwe functie aanvankelijk „een belangrijke eerste

stap naar het veiligstellen van de integriteit van het wereldwijde dorpsplein. We zijn van plan om gebruikers veel meer manieren te bieden om de authenticiteit te verifiëren van de content die ze op X zien”. Maar enkele uren later, nadat de update grote beroering had veroorzaakt op het platform, plaatste Bier een nieuw bericht: „I need a drink.”

De nieuwe functie bevestigde namelijk van het wereldwijde dorpsplein. We zijn van plan om gebruikers veel meer manieren te bieden om de authenticiteit te verifiëren van de content die ze op X zien”. Maar enkele uren later, nadat de update grote beroering had veroorzaakt op het platform, plaatste Bier een nieuw bericht: „I need a drink.”

De nieuwe functie bevestigde namelijk van het wereldwijde dorpsplein. We zijn van plan om gebruikers veel meer manieren te bieden om de authenticiteit te verifiëren van de content die ze op X zien”. Maar enkele uren later, nadat de update grote beroering had veroorzaakt op het platform, plaatste Bier een nieuw bericht: „I need a drink.”

kers massaal misleidende profielen begonnen te ontmaskeren. Zo bleek het account @MAGANationX (‘Patriot Voice for We The People’) met bijna 400.000 volgers te zijn gevestigd in „Oost-Europa (niet-EU)”. Of neem het profiel @IvankaNews, dat meer dan een miljoen volgers heeft opgebouwd met berichten over Trumps dochter. Het bleek te zijn gevestigd in Nigeria en sinds 2010 al elf keer van naam te zijn veranderd.

De voorbeelden bleven niet beperkt tot prominente MAGA-accounts. Er werden net zo goed driedigjarige profielen ontmaskerd die zich voordeden als Democraten, zoals een account met 52.000 volgers dat zichzelf een „professionele Magajager” noemde en in Kenia bleek te zijn gevestigd. Andere politieke beïnvloedingscampagnes richtten zich op andere landen. Zo deelde de BBC diverse in Iran gevestigde accounts die zich uitgaven voor mensen in Schotland

de voorstander waren van Schotse onafhankelijkheid.

Het doel van dit soort accounts is niet alleen politieke beïnvloeding. Want X maakt het ook mogelijk om geld te verdienen met provocerende politieke berichten. De meeste misleidende accounts hebben een blauw vinkje, wat inhoudt dat ze zijn geabonneerd op de Premium-variant van X en betaald krijgen voor berichten die veel reacties genereren. Om daarvoor in aanmerking te komen, moeten ze wel voldoen aan bepaalde criteria, zoals het doorstaan van identiteitscontroles en het genereren van meer dan 5 miljoen impressies binnen drie maanden. Maar volgens experts is dit geen serieuze verificatie.

Verwarring

Hoewel de nieuwe functie dus moest leiden tot meer transparantie in dit spiegelpaleis, leidde die in sommige gevallen juist tot meer verwarring. Zo kreeg een bericht op X dat ten onrechte suggereerde dat het profiel van het Amerikaanse Department of Homeland Security (DHS) was gevestigd in Israël twee miljoen views. Zowel het DHS als Bier plaatste daarop berichten om gebruikers ervan duidelijk te maken dat dit onzin was. Anderen probeerden een politiek slaatje te slaan uit de verwarring. Zo greep het

Israëlische ministerie van Buitenlandse Zaken één vermeend nepaccount van een journalist in Gaza aan om al het nieuws uit Gaza verdacht te maken: „Verslaggeving uit Gaza is nep en onbetrouwbaar.”

Nu kun je denken: wat maakt het uit? X is met gemiddeld 128,2 miljoen gebruikers per dag een relatief klein sociaal medium. Slechts 10 procent van de Amerikanen zegt X dagelijks te gebruiken. Toch is de politieke invloed van het platform onevenredig groot. Want het is nog steeds een plek waar veel journalisten, mediapersoonlijkheden en politici nieuws consumeren. Velen delen geregeld berichten van andere gebruikers als bewijs van hun eigen gelijk of de verdorvenheid van hun politieke tegenstanders.

Eliot Higgins van onderzoekscollectief Bellingcat schreef op het sociale mediaplatform Bluesky dat de architectuur van X is veranderd van een informatie-ecosysteem in wat hij een ‘performatief ecosysteem’ noemt. „Actoren communiceren niet; ze esceneren provocaties om opbrengst te genereren”, schreef hij. „Het resultaat is een ongeordend discours: signalen die losstaan van de waarheid, identiteiten die worden gevormd door escalatie en een feedbackloop waarin de voorstelling de realiteit overschaduwet.”

Advertentie

ZO SIMPEL IS HET NIET

STELLINGA & SCHINKEL OVER ECONOMIE

PRATEN WE ONSZELF EEN RECESSIE AAN?

Waarom gaat het goed met de economie maar is iedereen toch ontevreden? Maarten en Marike bespreken het consumentenvertrouwen. Wat bepaalt hoe mensen naar de economie kijken?

Luister elke donderdag in de gratis NRC Audio-app of andere podcastapps
nrc.nl/zosimpelishetniet
Fotografie Folkert Koelewyn

Het eenvoudige restaurant in Bangkok van **Jay Fai**, die als één van de weinige straatkoks in Thailand een Michelinster kreeg. Fai kreeg een boete omdat ze niet duidelijk zou hebben gemaakt hoe duur haar krabomelet is. FOTO ANUSAK LAOWILAS/NURPHOTO VIA GETTY IMAGES.

REPORTAGE DUURZAAMHEID

De krabomelet is duur, om de vissers ‘eerlijk’ te betalen

Een Thaise sterrenkok vraagt omgerekend honderd euro voor een luxe-omelet met krab, wat woede wakte. Haar leverancier: „Zij betaalt de vissers een eerlijke prijs voor hun verse krab.”

Saskia Konniger

BANGKOK

Zodra Jay Fai (82) olie in de wok giet, slaan de vlammen omhoog. De sterren-straatkok die aan een stoeprand in Bangkok staat te koken, draagt een grote zwembril om haar ogen te beschermen tegen spetters. Vijf medewerkers doen hun best haar zo snel mogelijk van de juiste ingrediënten en kookgerei te voorzien, onder toezicht oog van een tiental wachtende klanten. Een dranghek moet nieuwsgierigen op afstand houden. Rap beweegt Fai van de ene wok naar de andere. Precies op het juiste moment gooit ze groentes in de ene pan en draait dan behendig een omelet vol verse krab in de andere. De kok, die sinds 2017 elk jaar een Michelinster in de categorie ‘streetfood’ heeft gekregen, heeft een naam hoog te houden. Zeker nu die naam na een nationale controverse op het spel staat.

„Sorry, we praten niet met de pers,” zegt haar dochter terwijl ze twee klanten naar hun tafel begeleidt. „Het is te stressvol voor mijn moeder.” Deze zomer werd Jay Fai aangeklaagd omdat haar krabomelet te duur zou zijn. Ze vroeg vierduizend baht (omgerekend ruim honderd euro) voor haar vermaarde gerecht. De klant, een Thaise influencer uit Londen, vond de prijs te hoog en deed op sociale media haar beklag. Het werd een nationale rel, die eindigde met een boete van tweeduizend baht voor Jay Fai. Die kreeg ze opgelegd door het Thaise ministerie van Binnenlandse Handel omdat ze de prijs niet van tevoren aan haar klant bekend had gemaakt.

VIP-klanten en beroemdheden

Krabvleesleverancier Hatsathorn Srisuk (30) schoot Jay Fai te hulp. Hij benadrukte in een Facebookbericht dat hij haar juist dankbaar is dat ze een eerlijke prijs wil betalen voor de krab die ze gebruikt. „Dit verdiende ze niet,” vertelt de ondernemer in het kantoor van zijn opslagplaats dichtbij het vliegveld van Bangkok.

Volgens Srisuk was er sprake van „een misverstand”. „Ze serveert al jaren een krabomelet van vierduizend baht. Het is een luxe versie van de gewone krabomelet, voorbehouden aan vaste VIP-klanten, politici en beroemdheden. Deze rijke Thaise klanten weten precies ze krijgen en hoeveel ze moeten betalen”, zegt Srisuk. „Wat ik ervan weet is dat een van de klanten haar portemonnee was vergeten. Haar vriendin uit Londen had betaald en vervolgens op haar YouTube-kanal geklaagd dat ze was afgezet”, vervolgt Srisuk. „De vaste klant had moeten uitleggen dat de prijs bij haar wel bekend was.”

„De luxe krabomelet is groot, vol vers krabvlees. En verse krab is duur”, zegt de leverancier die uit een luchttransportfamilie komt. Op zijn terrein staan vliegveldkarren met de opdruk Air Asia. In de koelruimte erachter verdeelt zijn vrouw Nataporn Pakomskul (30), gekleed in een blauwe plastic overall, bevroren krabvlees over bakken met ijs. „Toen ik na mijn studie in het familiebedrijf kwam werken, reisde ik naar alle delen van Thailand op zoek naar goederen die we naar Bangkok konden vliegen”, zegt Srisuk. „In de zuidelijke provincie Nakhon kwam ik krabvissers tegen die moeite hadden om hun verse vangst te verkopen.” Srisuk legde contacten met vijftig vissersfamilies en bood aan hun verse krab te distribueren.

Hij raakte in de ban van de leefstijl van de vissersgemeenschap. „Elke familie heeft een eigen boot.” Enthousiast laat Srisuk op zijn telefoon foto’s en filmpjes zien. „Kijk, twee mensen per boot. Vaak gaan man en vrouw samen de zee op om krab te vangen.”

Die krab verkoopt hij onder meer aan Jay Fai. „Mijn krab is dagvers. Jay Fai wil alleen het beste krabvlees in haar gerech-

Krabomelet van sterrenkok Jay Fai. FOTO ANUSAK LAOWILAS/NURPHOTO VIA GETTY

ten en niet die van de grootschalige krabvisserij.” Want die krab is van slechte kwaliteit, stelt Srisuk. „De goedkope krab wordt met grote schepen met een bemanning van honderd mensen met sleepnetten binnengehaald. Ze varen een of twee weken op zee en leggen dan de vangst in formaline zodat die niet bederft.” Formaline is giftig en dat trekt in de vis.

Daarbij is de vismethode niet duurzaam, betoogt Srisuk. De regio wordt bedreigd door overbevissing. „En de bemanning krijgt slecht betaald”, vertelt de ondernemer. „De winst gaat naar de booteigenaar.” De krabben die Srisuk naar Bangkok vliegt, worden levend aan wal gebracht, in koud water verdoofd en dan - volgens Srisuk in bewusteloze staat - gekookt. „Ervaren werkers pellen het vlees ter plekke zorgvuldig uit het pantser.”

Signatuurgerecht

Srisuk wil graag bijdragen aan een eerlijke krabvisserij, al is ook zijn onderne-

ming door het vliegtransport niet honderd procent duurzaam. De ondernemer betaalt naar eigen zeggen honderd euro voor tien kilo krab. „Daarvan blijft één kilo vlees over. De beste kwaliteit gaat naar Jay Fai. Ik heb groot respect voor haar.

De laatste jaren omarmen steeds meer Thaise koks de mondiale trend van verse lokale producten. In een koloniaal gebouw in het centrum heeft Michelinsterchef Chalee Kader (44) net het menu van de dag doorgenomen met zijn keukenpersoneel. Hij wil geen commentaar geven op de controverse rond Jay Fai die hij een „hype” noemt. In haar passie voor goede ingrediënten kan hij zich vinden. Kaders signatuurgerecht is de traditionele Thaise ‘khao kaeng’, gestoomde rijst met curry, geserveerd met bijgerechten, meestal groente. „De basismaaltijd van de gewone mensen.”

De curry is overal net anders. Kader reist veel door Thailand om inspiratie op te doen. Ook gaat hij regelmatig op zoek naar lokaal verbouwde producten, zodat

De krabben die Srisuk naar Bangkok vliegt, worden levend aan wal gebracht, in koud water verdoofd en dan gekookt

ONZE RUIMTE RILT EN TRILT

Botsende sterren en zwarte gaten veroorzaken zwaartekrachtgolven in de ruimtetijd. Hoe meet je zulke immense golven precies? En wat is de oogst van tien jaar onderzoek?

Luister de podcast NRC Onbehaarde Apen

NRC Onbehaarde Apen – Elke week
NRC Audio-app

nrc.nl/onbehaardeapen
Ook via Spotify en Apple Podcasts

CORRUPTIEZAAK

Veroordeling ex-president Sarkozy nu definitief

Joep de Groot

AMSTERDAM

De Franse oud-president Nicolas Sarkozy (70) is woensdag ook in cassatie veroordeeld voor illegale campagnefinanciering. Daarmee houdt de hoogste Franse rechter een eerdere uitspraak in hoger beroep in de zaak in stand. In februari 2024 kreeg Sarkozy in hoger beroep al een celstraf van een jaar, die hij thuis mocht uitzitten met een enkelband.

De ‘zaak-Bygmalion’ draait om de campagne van de door hem verloren presidentsverkiezingen van 2012. Zijn partij, de centrum-rechtse UMP, maakte zich toen schuldig aan illegale partijfinanciering en overschrijding van het wettelijke plafond voor verkiezingsuitgaven. De partij gaf 43 miljoen euro uit, bijna twee keer zoveel als het maximum van 22,5 miljoen.

Het communicatiebureau Bygmalion stelde destijds valse facturen op voor niet verrichte diensten rond de presidentscampagne. ‘Studiebijeenkomsten’ werden bij de partij in rekening gebracht, maar het geld ervoor vloeide direct naar de campagnekas.

Sarkozy heeft altijd ontkend dat hij van de frauduleuze boekhouding op de hoogte was, maar de rechter achtte bewezen dat hij ervan afwist.

Inmiddels kampt Sarkozy met zwaardere juridische problemen. In september werd hij veroordeeld tot vijf jaar celstraf voor „criminele samenzwering” in aanloop naar de presidentsverkiezingen van 2007. De ex-president zwoer destijds samen met de toenmalige Libische dictator Moammar Gaddafi om miljoenen te krijgen voor zijn presidentiële campagne. De rechter achtte niet bewezen dat het Libische geld is gebruikt voor de campagne, maar wel dat de plannen er waren. Ook daartegen ging Sarkozy in hoger beroep, dat dient naar verwachting in maart.

GEWELD TEGEN VROUWEN

Femicide wordt in Italië voortaan als apart misdrijf bestraft met levenslang

Italië heeft femicide als apart misdrijf erkend, met levenslang als straf. De wet vloeit voort uit woede over de moord op een studente.

Ine Roox
ROME

Giulia Cecchetti was 22 jaar en bijna afgestudeerd als biomedisch ingenieur aan de universiteit van het Noord-Italiaanse Padua, toen haar ex-vriend Filippo Turetta met messteken een einde aan haar leven maakte. De brute moord, op 11 november 2023, zond een schokgolf door Italië. Italianen gingen massaal de straat op om hun ontzetting kenbaar te maken. Het sterke gevoel van publieke verantwoordiging spoorde ook de Italiaanse politiek aan tot actie. Dinsdagavond, op de wereldwijde actiedag rond geweld tegen vrouwen, keurde de Italiaanse Tweede Kamer unaniem een wetsvoorstel goed dat in het strafrecht van femicide een apart misdrijf maakt, strafbaar met levenslang. De Senaat had de tekst al eerder goedgekeurd.

Bijna één op de drie vrouwen tussen de 16 en 75 jaar krijgt in Italië tijdens haar leven te maken met een vorm van fysiek of seksueel geweld. En gemiddeld elke drie dagen wordt in Italië een vrouw vermoord, vaak door haar man, partner of ex. De bewustwording daarover nam de afgelopen jaren opvallend sterk toe. Kranten besteden telkens veel aandacht aan nieuwe gevallen van femicide. Iedereen in Italië kent nu de rode pumps als hét symbool van verzet tegen gender-gerelateerd geweld.

Verzwarende omstandigheden

Met de nieuwe wet voegt Italië zich nu bij Cyprus, Malta en Kroatië, de kleine groep landen in Europa die femicide in hun wetboek van strafrecht hebben opgenomen. België heeft in 2023 een wet aangenomen om femi-

Betoging dinsdag in Bologna tegen femicide en geweld tegen vrouwen. FOTO GUIDO CALAMOSCA/LAPRESSE/ABACA PRESS

cide te helpen voorkomen en bestrijden, maar de invoering ervan blijkt complex. In Frankrijk, Spanje en Portugal worden moorden op vrouwen als verzwarende omstandigheden beschouwd als ze gebaseerd zijn op gender of gemotiveerd zijn door discriminatie. Spanje richtte ook gespecialiseerde rechtbanken op om zaken van

geweld tegen vrouwen te behandelen. In Nederland is femicide geen apart misdrijf, maar de regering voerde vorig jaar wel een actieplan tegen femicide in, gericht op vroege waarschuwingssignalen door politie en justitie.

Volgens Gino Cecchetti, de vader van de vermoorde studente Giulia,

zet de nieuwe wet niet veel zoden aan de dijk; de moordenaar van zijn dochter kreeg immers ook vóór deze wet al levenslang, zei hij tegen de BBC. Hij vindt het veel belangrijker om sterk in te zetten op educatie, de reden waarom hij in scholen in heel Italië met jongeren gaat spreken.

Tegelijk doet Italië al wel aan pre-

ventie, met name via een opvallende maatregel die in de rest van Europa ontbreekt. In Italië kan wie dan ook - een buur, een leraar, een vriend - huiselijk geweld doorgeven aan de politie, zonder dat meteen een klacht wordt ingediend.

Gele kaart

De politie kan dan besluiten de betrokkene officieel een 'gele kaart' te geven, zoals in het voetbal, en formeel waarschuwen dat hij - of zij - in de gaten wordt gehouden. Het gaat om een administratieve maatregel, die geen onderdeel is van een strafrechtelijke procedure. Maar zover kan het wel komen als de 'gele-kaarthouder' zijn gedrag niet bijstelt. Een grote meerderheid van de gewaarschuwde mannen begrijpt de boodschap en

In Italië krijgt bijna één op de drie vrouwen tijdens haar leven te maken met fysiek of seksueel geweld

komt hierna niet in aanraking met justitie.

Italië zet nog verder in op preventie en vorming, onder meer met bewustmakingscampagnes over de gevaren van zogenaamde verkrachtingsdrugs. Het moet voortaan makkelijker worden om vast te stellen dat een slachtoffer zo'n middel kreeg toegediend, zodat het als bewijs in de rechtbank kan worden gebruikt.

Ook de opleidingen van magistraten en zorgverleners worden verbeterd. Dat moet voorkomen dat vrouwen kwetsende vragen krijgen, die hun trauma nog kunnen vergroten. Vroeger werd slachtoffers van seksueel of fysiek geweld in Italië niet zelden gevraagd welke kleren zij op het bewuste moment droegen, waardoor vrouwen soms een schuldgevoel werd aangepraat, alsof ze het geweld hadden uitgelokt.

De Venezolaanse president **Nicolás Maduro**, die volgens de VS onderdeel uitmaakt van het Cartel de los Soles. FOTO MIRAFLORES PALACE/REUTERS

DRIE VRAGEN OVER VENEZUELA

Het Zonnenkartel lijkt vooral te bestaan in het hoofd van Trump

De regering-Trump heeft het 'Zonnenkartel' aangemerkt als terroristische organisatie. waarom eigenlijk en klopt dat wel?

Roland van Erven

Niet lang nadat Donald Trump begin dit jaar voor de tweede keer aantrad als president van de Verenigde Staten, plaatste hij het Venezolaanse kartel Tren de Aragua op de Amerikaanse terroristenlijst. Op diezelfde dag, 20 februari, deed hij hetzelfde met nog zeven kartels of bendes die actief zijn in Latijns-Amerika.

Maandag voegde de regering-Trump daar het Cartel de los Soles (het Zonnenkartel) aan toe. Dat kartel heeft volgens de VS „het leger, de inlichtingendienst, de wetgevende macht en de rechterlijke macht van Venezuela” gecorrumpceerd.

Maar experts zeggen dat het Zonnenkartel helemaal geen kartel is. En volgens Venezolaanse autoriteiten bestaat het niet eens. Hoe zit dat? Drie vragen.

1 | Wat is het Cartel de los Soles?

De regering-Trump beweert dat Cartel de los Soles een terroristische organisatie is met de Venezolaanse president Nicolás Maduro aan het hoofd. Het is volgens de Verenigde Staten verantwoordelijk voor terroristisch geweld op het westelijk half-

rond en voor drugssmokkel naar de VS en Europa, in samenwerking met een Venezolaans en Mexicaans kartel. Bewijs levert de Amerikaanse regering hiervoor niet. Maduro heeft meermaals ontkend betrokken te zijn bij drugshandel.

Experts weerspreken dat het 'Zonnenkartel' - de naam verwijst naar de zonvormige insignes die hoge militairen op hun kostuum dragen - überhaupt bestaat, en dus ook dat het een drugskartel of terroristische organisatie zou zijn. De naam zou in werkelijkheid verwijzen naar een netwerk van corrupte overheidsfunctionarissen, met name hooggeplaatste militairen, die gelinkt worden aan betrokkenheid bij drugshandel, benzinesmokkel en illegale mijnbouw.

Volgens de Amerikaanse nieuwszender CNN dook de naam in de jaren negentig voor het eerst op in de Venezolaanse media, als verzamelnaam voor corrupte generaals. Dat was jaren voordat Maduro en diens voorganger Hugo Chávez aan de macht kwamen.

Binnen het netwerk is nauwelijks sprake van hiërarchie of structuur, en het kan volgens experts dan ook niet vergeleken worden met de Latijns-Amerikaanse kartels die de VS

2 | Waarom merken de VS Cartel de los Soles aan als terroristische organisatie?

Met de bestempeling van het Zonnenkartel tot terroristische organisatie 'rechtvaardigen' de VS de inmiddels meer dan twintig aanvallen op Venezolaanse boten, die vooral in de Caribische Zee plaatsvonden. Bij die aanvallen - de eerste vond begin september plaats - vielen tot dusver zeker tachtig doden. De regering-Trump stelt dat het gaat om drugsboten, onderweg naar de VS. Ook hiervoor heeft Trumps regering echter geen bewijs geleverd. De Verenigde Naties spreken over „buitengerechtigde executies”, die „het recht op leven schenden”.

Doordat de VS stellen dat Maduro aan het hoofd staat van het Zonnenkartel, wordt bovendien de hele Ve-

nezolaanse regering op de terroristenlijst geplaatst. Daarmee zou het een stap kunnen zijn naar Amerikaanse militaire acties in Venezuela. Persbureau Reuters schreef afgelopen zaterdag op basis van Amerikaanse bronnen al dat de VS in of rondom Venezuela „een nieuwe fase” van militaire operaties gaan beginnen. Het gaat volgens bronnen mogelijk om undercoveroperaties op Venezolaans grondgebied.

Ook minister Gil zei dat het Zonnenkartel als organisatie niet bestaat

Experts denken dat de aanmerking van het Zonnenkartel als terroristische organisatie, net als plannen voor militair ingrijpen, uiteindelijk bedoeld zijn om een regimewissel te forceren. Trump is niet te spreken over het anti-Amerikaanse beleid van de links-nationalistische Maduro. Yvan Gil, de Venezolaanse minister van Buitenlandse Zaken, zei maandag dat de bestempeling van het

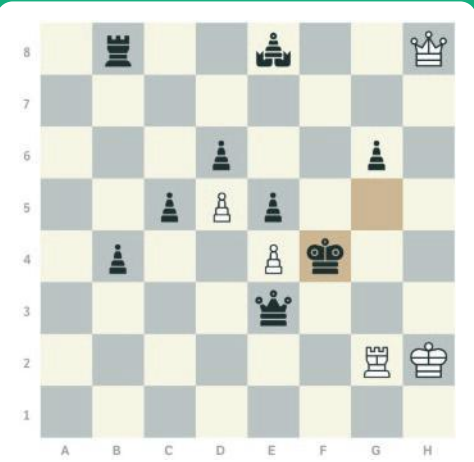
Zonnenkartel als terroristisch past binnen „het klassieke Amerikaanse model voor regimewisseling”.

Trump's afkeer van Maduro en diens bewind is niet nieuw. In 2020, tijdens Trumps eerste termijn, klaagde zijn regering de Venezolaanse president al aan wegens drugshandel en loofde zij 15 miljoen dollar uit voor informatie die zou leiden tot de arrestatie van de Venezolaanse president. Afgelopen augustus kondigde Marco Rubio, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, aan dat er een premie van 50 miljoen dollar zou worden uitbetaald voor informatie die tot Maduro's arrestatie leidt.

3 | Hoe is in Venezuela gereageerd?

In een persbericht sprak de Venezolaanse regering maandag over een „belachelijke leugen”. Buitenlandminister Gil zegt: „Deze nieuwe manoeuvre zal hetzelfde opleveren als de eerdere en terugkerende aanvallen op ons land: mislukking.” Ook Gil zei dat het Zonnenkartel als organisatie helemaal niet bestaat. Tijdens een publiek optreden, zo'n anderhalve week geleden, sprak Maduro in een paar woorden Engels al over „never, never war”.

Advertentie

Aan Zet
Dagelijkse schaakpuzzel van NRC. Wit is aan zet.

Speciaal voor strategen die in zwart-wit denken

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels.
Speel hier de Aan Zet van vandaag!

Speel Aan Zet op nrc.nl/puzzels, in de **nieuwsapp** of download de **NRC Puzzels-app**

De Krivelj-mijn bij Bor in Servië wordt geëxploiteerd door het Chinese mijnbouwbedrijf Zijin.

BOR

Zodra Miodrag Zivkovic (61) zijn land ziet, valt de spraakzame boer stil. Hij gebaart met zijn hand dat hij niet kan praten. Daar waar ooit zijn mais bloeide, zijn fruitbomen groeiden en zijn schapen en koeien graasden, staan nu fonkelnieuwe fabrieksgebouwen en een waterdam. Erachter ligt een stuwmeer. Het is de meest recente uitbreiding van de koper- en goudmijn rondom de stad Bor, in het zuidoosten van Servië. De mijn werd in 2018 overgenomen door het Chinese mijnbedrijf Zijin. Zivkovic keert de zeven hectare land die tot voor kort van hem was de rug toe en vecht tegen de tranen.

Even daarvoor kwam hij nog vol bravoure op een motor aanrijden op het dorpsplein van Slatina, net buiten Bor. „Het eerste probleem zijn de ecologische gevolgen van de mijn”, stak Zivkovic meteen van wal. „Het tweede probleem is de gezondheid van de bewoners – we leven hier gemiddeld tien jaar korter.” Als een doorgewinterde actievoerder haalde hij documenten met bewijsstukken uit zijn multomap en somde het ene na het andere argument op tegen de mijn. „Het derde probleem...”

Nadat hij door zijn documenten heen was, vertelde Zivkovic waar het hem daadwerkelijk om ging: „Dit land was van mijn voorouders en dat is van mij afgepakt.”

In 2020 klopten vertegenwoordigers van het mijnbedrijf aan bij Zivkovic. Of hij zijn land wilde verkopen? Hij weigerde. „Dit land, waar mijn voorouders voor gevochten hebben tijdens de vele oorlogen in de regio, kon ik niet verkopen”,

REPORTAGE **SERVIË**

‘Door mijnbouw zal ons dorp Bor over tien jaar niet meer bestaan’

De koper- en goudmijnen bij het Servische stadje Bor zijn in handen van een Chinees bedrijf. De Serviërs verwijten de regering hun land te verkwanzelen aan China.

Door **Mark Middel** Fotografie **Sanja Knezevic**

vertelt Zivkovic. Korte tijd later voerde de Servische regering nieuwe wetgeving in, waardoor privaat land makkelijker kon worden onteigend. Zivkovic: „Drie dagen na de invoering van die wet was ik mijn land kwijt.”

Hij moest zijn drie koeien en twintig schapen verkopen. „Ik had nog maar vier hectare land over, te weinig om mijn dieren te voeden”, vertelt Zivkovic. Zijn verhaal wordt continu onderbroken door voorbij denderende vrachtwagens vol grind – afkomstig van de mijn. Tot op de dag van vandaag heeft hij geen cent gekregen voor zijn land. Hij weigerde het bod van het Chinese bedrijf, dat volgens hem lager was dan de waarde van zijn grond, en voert al vijf jaar een rechtszaak.

Boos op de Chinezen is hij niet. „Het is de Servische regering”, zegt Zivkovic. „Zij zouden moeten opkomen voor de eigen bewoners. Maar zij hebben mij verbannen van mijn eigen land.”

Versoepling milieuregels

De Chinese mijn in Bor is exemplarisch voor het Servische regeringsbeleid van de afgelopen jaren. Servië liet Chinese bedrijven massaal investeren in oude mijnen, staalfabrieken én grote infrastructurele projecten. Omdat Servië geen lid is van de Europese Unie, gelden strenge EU-normen voor de leefomgeving niet. EU-kandidaat Servië versoepte de afgelopen jaren zelfs veel milieumaatregelen ten faveure van de Chinese investeerders. Het Servische ministerie van Mijnbouw en Energie en Zijin Mining reageerden niet op vragen van NRC.

Zivkovic zucht. „Dit dorp zal over tien jaar niet meer bestaan”, verwacht hij. „Dan is het opgeslokt door de mijn.”

„Ni hao”, roept Dejan Lazar (34) vanuit de auto naar Chinezen die langs de kant van een kilometerslange weg staan

naast de Zijin-mijn. Ze dragen overalls en witte helmen en wachten op een busje dat hen oppikt. „Niemand weet hoeveel Chinezen hier precies werken, maar uit gemeentedocumenten heb ik kunnen destilleren dat het om zeker zesduizend Chinese werknemers gaat”, zegt Lazar. Hij is ’s middags IT’er, ’s avonds activist en actief oppositied in de lokale politiek van mijnstadje Bor.

Veel contact tussen de lokale inwoners en de Chinezen is er niet. Ze wonen op het terrein van de mijn, waar sportvelden, restaurants en honderden wooncontainers zijn. De omgeving kent twee grote mijnen, waar al ruim honderd jaar goud en koper wordt gedolven.

Verscheept richting China

Bor ademt mijnbouw. Een groot standbeeld van een mijnwerker verwelkomt alle bezoekers, even verderop pronkt een tien meter hoge kiepwagen. De stad floreerde decennialang dankzij de mijn, maar na het uiteenvallen van Joegoslavië raakte de mijn in verval. Jaren van overnamepogingen volgden, totdat in 2018 de Chinezen kwamen. Zijin heeft een meerderheidsbelang in de ene mijn en is volledig eigenaar van de andere.

„Dat betekent dat bijna alles wat hier wordt gedolven meteen naar China wordt verscheept”, zegt activist Lazar, opgeleid als mijnningenieur. „Naast gezondheids- en milieuproblemen brengt deze mijn dus bijna geen geld op voor de lokale bevolking en Servië. De winst verdwijnt in de zakken van de Chinezen, die hier vooral hun eigen mensen laten werken.”

Dat China zo profiteert van de mijn, komt doordat het land op het goede moment instapte. De mijn lag er jarenlang verwaarloosd bij en westerse maatschappijen wilden de verouderde mijn niet overnemen. Servië was zelf ook niet in staat om de mijn te blijven exploiteren. En dus stapten de Chinezen in.

„Dat zorgde ervoor dat de werkgelegenheid in de regio behouden bleef en de infrastructuur werd verbeterd”, zegt Vuk Vuksanovic, China-expert bij de denktank Belgrade Centre for Security Policy. „Maar de keerzijde is dat China weinig geeft om de milieuregels. Bovendien wordt het land van boeren en bewoners grootschalig onteigend”, zegt Vuksanovic. „Dus het heeft voordelen voor de korte termijn, maar grote risico’s voor de toekomst.”

China investeert niet alleen in de mijn in Bor. Het heeft ook een staalfabriek in Smederevo overgenomen, waar bewoners klagen over milieuvervuiling en daarmee verbonden gezondheidsklachten. Bovendien investeert China grootschalig in de Servische infrastructuur. Met ‘de nieuwe Zijderoute’ worden internationale spoorwegen en snelwegen aangelegd. Ook heeft het Chinese bedrijf Huawei het cameranetwerk voor gezichtsherkenning in Belgrado aangelegd en vinden er sinds deze zomer militaire

Het Servische dorp Bor ademt mijnbouw. De Servische regering omarmt Chinese investeringen, maar Serviërs zien vooral nadelen.

trainingen plaats tussen Chinese en Servische commandotroepen.

Grote Chinese investeringen in Europa, zoals de batterijfabrieken in Hongarije, nemen de laatste jaren juist af vanwege geopolitieke spanningen, schreef de Britse krant *Financial Times* onlangs. „China wil in Servië blijven om invloed in Europa te houden”, zegt Vuksanovic. „Het regime in Belgrado gebruikt zijn banden met Rusland en China om het Westen bang te maken. De boodschap is: ‘Keer ons niet de rug toe, want dan vallen we in de handen van de Russen en Chinezen.’” En daardoor blijft de EU vaak lankmoedig over de vervallende rechtsstaat in Servië.

Drie beveiligers

Hoe de toekomst van het dorp van boer Zivkovic eruitziet, is een halfuurtje noordwaarts al zichtbaar. Het dorp Krivelj wordt opgeslokt door de mijn. Een van de vroegere hoofdstraten houdt plots op bij een dam waarachter een enorm stuwmeer ligt, laat bewoonster Jasna Tomic (53) zien. „Alle huizen hier zijn opgekocht en staan leeg”, zegt Tomic aan het einde van de straat uitkijkend op de tientallen meters hoge dam. Binnen drie minuten komt een auto met drie beveiligers aangesjeed.

„Hoezo mag ik hier niet staan?” roept Tomic naar de beveiligers, die in dienst zijn van de mijn. Een paar jaar geleden liep deze straat nog twee kilometer door en stonden er tientallen huizen aan weerszijden. „Er staat hier nergens een bordje dat we hier niet mogen komen. Bel je baas”, snauwt Tomic naar de beveiligers. Even later krijgt ze iemand aan de lijn en foetert hem uit: „Ik woon hier en ik sta op een openbare weg.”

De beveiligers willen niet dat Tomic met NRC dichtbij de mijn komt om foto’s te maken. „De baas dreigde de politie te

bellen”, zegt Tomic nadat ze heeft opgehangen. „Dan belt ‘ie maar, dit is mijn land.”

Tien meter verderop, net van de weg af achter het struikgewas, staan haar bijenkasten. „het dorp sterft langzaam uit”, zegt Tomic. Zij weigert te vertrekken. „Ik ben de zevende generatie die in dit huis woont en de negende generatie, mijn kleinkind, is een paar maanden geleden geboren. Ik wil hier niet weg. De Chinezen betalen bovendien slechts een fractie van de woningwaarde.”

Ondertussen zijn de gevolgen van de mijnwerkzaamheden overal zichtbaar. Naast veel stof in de lucht en geluidsoverlast van gravende en piepende machines, hebben veel huizen scheuren in de muren door de kleine aardbevingen die ontstaan door de mijnwerkzaamheden. To-

mic vindt net als boer Zivkovic dat de schuld bij de Servische regering ligt. „Het komt allemaal door onze corrupte regering, zij staan dit toe”, zegt Tomic.

„Bewoners zijn omgekocht om andere bewoners te stimuleren hun huis te verkopen”, beweert Tomic. Activist Lazar hoort het van een afstandje aan. Ook hij kent zo’n verhaal. „Ik ben ook benaderd door een contactpersoon of ik wilde werken voor Zijin”, vertelt hij. „Voor een enorm salaris, maar dat zal ik nooit doen. Ik kan dat niet, dat is de ergste straf die ik kan krijgen.”

Ondanks haar standvastigheid en strijdlust kijkt bewoonster Tomic realistisch naar de toekomst. „Een tiende generatie van mijn familie zal er niet komen in Krivelj.”

Advertentie

GRAND HOTEL
AMRÁTH AMSTERDAM

LEZERSAANBIEDING:
PROFITEER NU VAN 20%
KORTING OP EXCLUSIEVE
AANBIEDINGEN

WWW.AMRATHAMSTERDAM.COM/NRC

”
Alle huizen hier zijn al opgekocht en staan leeg. Het dorp sterft langzaam uit
Jasna Tomic
dorpsbewoner

Druk jouw stempel op morgen

Zet je volgende carrièrestap met YER

Detachering • **Recruitment** • Consultancy

Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
www.yer.nl/nrc

Operations Manager

Bedrijf | ArcelorMittal Projects produceert stalen funderingsproducten zoals grote diameter buizen en damwanden voor grote projecten in de waterbouw, infrastructuur en de bouw. Dat doen zij op hun productie-locaties in Heijningen en Moerdijk. Functie | Als Operations Manager stuur je de productie, logistiek en planning (72 mdw. totaal) aan in Heijningen en Moerdijk, waar maatwerk plaatsvindt, zoals lassen en coaten. Je optimaliseert processen en ontwikkelt beleid voor automatisering en innovatie. Je bent de verbindende factor tussen de verschillende afdelingen.

📍 Heijningen 📁 Engineering & Development 🏢 Hbo
🕒 +5 jaar 💰 € 85.000 - € 110.000/jaar

Contactpersoon YER:

Céline Landman, +31 6 293 414 25

Lead Engineer Elektrotechniek

Bedrijf | Stantec is een wereldwijd opererend advies- en ingenieursbureau dat zich richt op inrichting van de fysieke leefomgeving. In Nederland werken 500 medewerkers verdeeld over 5 locaties. Functie | Zet jij je expertise graag in op uitdagende, complexe projecten voor grote aansprekende klanten? Dan is dit jouw ideale vervolgstap! Als Lead Engineer Elektrotechniek bij Stantec leid je elektrotechnische projecten van ontwerp tot oplevering. Je coacht en begeleidt een team van junior en medior engineers en fungeert als contactpersoon voor (interne) stakeholders en klanten.

📍 Nederland/hybride 📁 Consultancy 🏢 Hbo/wa
🕒 +5 jaar 💰 € 80.000 - € 100.000/jaar

Contactpersoon YER:

Bram Mutsaerts, +31 6 211 346 67

Senior Systeembeheerder

Bedrijf | YER is een toonaangevend internationaal arbeidsbemiddelingsbureau, gespecialiseerd in werving voor vaste en interim-posities. Functie | De infrastructuur draait, jij bewaakt en verbetert. Bij YER krijg je de ruimte om je vakmanschap te laten spreken, in een omgeving die begrijpt wat stabiliteit, schaalbaarheid én security betekenen. Als Senior Systeembeheerder beheer je onze hybride infrastructuur: van Cisco en Fortinet tot Azure-netwerken. Je borgt veiligheid, stabiliteit en schaalbaarheid, en ondersteunt kantoren in NL, BE en de VS.

📍 Amsterdam 📁 Consultancy 🏢 Hbo
🕒 +5 jaar 💰 Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:

Ernestine Simonis, +31 6 292 390 25

Senior Consultant Werving & Selectie

Bedrijf | YER is een toonaangevend internationaal arbeidsbemiddelingsbureau, gespecialiseerd in werving voor vaste en interim-posities. Functie | Als Senior Consultant Werving & Selectie bij YER ben jij de essentiële schakel tussen opdrachtgever en kandidaat. Je adviseert organisaties, begeleidt professionals in hun loopbaan en zorgt voor de perfecte match. Acquisitie, talentbemiddeling en ondernemerschap zijn voor jou vanzelfsprekend en geven je energie. Je werkt intensief samen met ervaren collega's en krijgt de ruimte om je eigen succes te bouwen.

📍 Landelijk 📁 Consultancy 🏢 Hbo
🕒 3-5 jaar 💰 € 70.000 - € 150.000 OTE

Contactpersoon YER:

Nikki de Munk, +31 6 330 142 43

YER. Al bijna 40 jaar toonaangevend in topfuncties binnen het hogere segment.

BEN TIGGELAAR — MOOI WERK

ILLUSTRATIE NRC

Ben Tiggelaar schrijft wekelijks over persoonlijk leiderschap, werk en management.

Spijt komt in vele soorten en maten. Waarom levert de ene keuze hooguit een weekje wroeging op en de andere levenslang leed? En wat kan helpen als je spijt hebt?

Spijt. Als ik er even goed voor ga zitten, dan vult mijn hoofd zich met archiefbeelden waarvan ik denk: ja joh, dat had beter gekund. Loopbaankeuzes, gesprekken met collega's, interacties met dierbaren. Meestal met een stelligheid waarvan ik achteraf denk: dat was niet mijn beste werk. Toch lig ik er niet vaak wakker van. Hoe komt dat? Waarom levert de ene keuze hooguit een weekje wroeging op en de andere levenslang leed? En wat helpt als je spijt hebt?

Welke keuzes extra pijn doen

Wat is spijt? Volgens het psychologisch woordenboek is het een emotionele reactie op een situatie of ervaring waarvan je wenste dat die anders was geweest. Je hebt een keuze gemaakt of iets gedaan wat niet past bij wat je had moeten of willen doen.

Hoe werkt dat in ons hoofd? Psycholoog Edward Tory Higgins ontwikkelde zo'n veertig jaar geleden de zelfdiscrepantiëtheorie (*self-discrepancy theory*). Volgens Higgins vergelijken wij onze daadwerkelijke situatie (*actual self*) met de persoon die we zouden kunnen zijn (*ideal self*) en met de persoon die we zouden moeten zijn (*ought self*).

Dat leidt ruwweg tot twee soorten spijt. Spijt van het niet realiseren van je eigen doelen, ambities en hoop. En spijt van het niet nakomen van verplichtingen en niet nemen van verantwoordelijkheden.

Interessant: volgens spijtonderzoeker Thomas Gilovich voelen we in de regel meer spijt als we tekortschieten ten opzichte van ons eigen ideaal dan ten opzichte van onze verplichtingen. Een belangrijke reden is dat we 'verplichtings-

spijt' vaak snel oplossen. We bieden excuses aan, maken het goed en sluiten het dossier. Niet gerealiseerde idealen kunnen echter jarenlang blijven broeien in je brein.

Van niets doen heb je langer spijt

Spijt komt dus in verschillende soorten en maten. Zo stelde Gilovich ook vast dat we meer spijt hebben van inactie dan van actie. Oftewel, als we een mooie kans voorbij laten gaan, dan hebben we daar meer en vooral langer spijt van dan wanneer we een vergelijkbare kans wel pakken en vervolgens falen. Hoe komt dat?

Als je actie onderneemt en faalt, praat je dit achteraf vaak goed en zie je ook positieve kanten. Daarnaast kun je, als je jezelf of anderen schade berokkent, vaak nog wel iets repareren. Je zegt sorry tegen een paar mensen, stelt je plan bij en begint opnieuw. Of je gaat iets anders doen.

Maar wanneer je geen actie onderneemt, gebeuren er andere dingen in je hoofd. Vaak is de reden voor je inactie allang vergeten, maar pijnig je jezelf nog wel met mijmeren over die mooie kans. Veel mensen idealiseren achteraf de kansen die ze lieten lopen, en weten - veel zekkerder dan destijds - dat ze zouden zijn geslaagd als ze wel in actie waren gekomen.

Inacties hebben bovendien de onhebbelijke eigenschap dat je ze niet echt kunt afronden. Daardoor keren ze soms jarenlang terug in je hoofd.

Meer speelruimte, meer spijt

Misschien is het volgende herkenbaar. Bij sommige fouten denk ik: tjá, zo gaat dat. Of: je hebt nu eenmaal niet alles onder controle. En bij an-

dere fouten laat mijn Groningse onverstoortbaarheid me plotseling in de steek.

Volgens onderzoekers Neal Roese en Amy Summerville is dat niet zo gek. We voelen niet binnen alle levensdomeinen evenveel spijt. Dat heeft onder meer te maken met de handelingsruimte die we waarnemen. Hoe 'kansrijker' een domein, des te groter de spijt. We kunnen ons binnen sommige domeinen heel goed voorstellen dat ons leven anders had kunnen lopen en dat contrast doet pijn tussen je oren. Andersom geldt ook: minder speelruimte leidt tot minder spijt.

Op basis van elf verschillende studies hebben Roese en Summerville een ranglijst van spijtdomeinen gemaakt. Van meeste tot minste spijt, ziet die er als volgt uit: 1) opleiding; 2) carrière; 3) romantiek; 4) ouderschap; 5) zelfontplooiing; 6) vrije tijd.

Even persoonlijk: deze ranglijst komt mij prima uit. Als de blaadjes van de bomen beginnen te vallen vraag ik me altijd af of het wel zo nuttig is wat ik doe. Lesgeven en stukjes schrijven over werk. Maar uit deze lijst blijkt zonneklaar dat opleiding en werk best belangrijk zijn voor ons. En dan ook nog eens omdat we ons binnen die domeinen daadwerkelijk kunnen ontwikkelen. Tjonge.

Praktisch

Spijt voelt vervelend, maar is eigenlijk een nuttige emotie. Zeker wanneer je je een beetje in het onderwerp verdiept en vooraf nadenkt over de spijt die je ergens van zult hebben. Geanticipeerde spijt noemen psychologen dat. De vraag 'krijg ik hier spijt van?' helpt ons keuzes te maken waar we achteraf tevredener over zijn.

Uit de research hierboven kun je een paar praktische vuistregels destilleren voor dat denkproces.

- Neem je idealen serieus, anders blijven ze je nog jarenlang in je slaap lastigvallen.

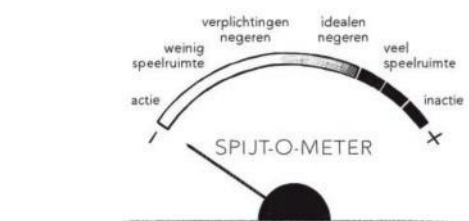
- Iets proberen en falen levert korter en minder spijt op dan passief blijven.

- Dat geldt zeker bij kansen op het gebied van opleiding en werk.

Nog een korte nabrand. Recent Brits onderzoek laat zien dat het verstandig is om spijt met betrekking tot je loopbaan serieus te nemen.

Wie passief blijft bij werkverdriet, loopt het risico mentaal vast te lopen. Erover praten met anderen, in actie komen en nieuwe dingen proberen leidt doorgaans tot meer tevredenheid.

Dus? Sla dicht die krant, sluit dit webvenster en ga aan de slag. Daar krijg je geen spijt van.

STROOMNET

ACM: netbeheerders moeten meer doen tegen netcongestie

Autoriteit Consument & Markt geven netbeheerders een verbeteropdracht om iets aan het volle stroomnet te doen.

AMSTERDAM

Meerdere netbeheerders hebben „onvoldoende inzicht in het gebruik van hun netten om nieuwe flexibele contractvormen effectief aan te bieden”. Dat schrijft de Autoriteit Consument & Markt (ACM). Met flexibele contracten, de maatregel waarmee netbeheerders afnemers stimuleren om stroom af te nemen buiten piekmomenten, kunnen netbeheerders meer ruimte maken op het propvolle stroomnet.

Ruim 14.000 bedrijven en instellingen wachten op een aansluiting. Zij kunnen ofwel niet uitbreiden, ofwel niet elektrificeren om hun bedrijfsprocessen te verduurzamen. Nu legt de ACM netbeheerders een verbeteropdracht op voor hun maatregelen tegen het volle stroomnet. „Om te zorgen dat netbeheerders duidelijke keuzes maken en de verschillende werkzaamheden meer in

Stroomstation van Tennet in Doetinchem. ANP VINCENT JANNINK

samenhang uitvoeren moet iedere netbeheerder voor 6 februari 2026 een eigen verbeterplan inleveren bij de ACM.”

In de afgelopen maanden werd al duidelijk uit de financiële cijfers van netbeheerders, onderzoeken en een Kamerbrief van demissionair minister van Klimaat en Groene Groei Sophie Hermans dat die flexibele contracten onvoldoende van de grond komen. (NRC)

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

28

JAAR ERVARING

CURSUS DAYTRADEN

675

2e persoon half geld

ex btw

Cursus in Hotel vd Valk Breukelen

Acht weken live meekijken

Gratis handelsrobot

Gewoon winst, geen gedoe

Zie onze Google-reviews

Originele reacties cursisten

■ Fluisterende Sint

In de laatste weken van de online sessies heb ik met een klein bedrag 'echt' gehandeld. Dat gaf me genoeg vertrouwen om zelf verder te gaan, alsof de Sint fluisterde: "Je kunt dit wel!" En eerlijk is eerlijk: het voelt soms als een heerlijk verslavend Sinterklaasspel, want het is bijna saai in huis wanneer ik niet handel

■ 100%?

Het gaat uitstekend. Mijn doel? Rond de kerst de volle 100% rendement halen.

Volgende cursusdata in Hotel vd Valk Breukelen:

maandag 8 dec, vrijdag 19 dec en maandag 29 dec

Let op! U kunt snel veel winst boeken maar net zo snel veel verlies lijden

www.robwessels.nl 010 519 21 15

REPORTAGE INFLATIE

Inkopen doen voor Thanksgiving valt tegen. 'Groente en fruit zijn erg duur'

President Trump zwakt zijn invoerheffingen af nu consumenten niet blij zijn met het economische beleid. Aan de vooravond van Thanksgiving merken Amerikanen dat alles snel duurder wordt. „Iedereen zei al dat het een slecht idee was, nu ziet hij het zelf ook.”

Milo van Bokkum
PORT ANGELES

Debbie Wright (50) komt niet zo vaak bij de Safeway-supermarkt in Port Angeles. „Ik ga veel naar Costco, en vooral naar de Walmart.” Dat zijn goedkopere winkels. Maar haar vlees haalt ze wel hier - dat vertrouwt ze bij Walmart niet helemaal.

Wright heeft een man en twee kinderen. Rondkomen is „zwaar”, vertelt ze op de parkeerplaats van de winkel. „De afgelopen paar jaar zijn boodschappen veel duurder geworden. En daar komen alle andere rekeningen nog bij.” Uit eten gaat ze allang niet meer. En ze begint er zelf over dat gezond eten lastig is. „Groente en fruit zijn extreem duur.”

Het gedrag van president Donald Trump leidt in haar omgeving tot frustratie. Zelf had ze altijd al een gemengd beeld van hem, vertelt ze, maar haar man en schoondochter waren enthousiast. Dat is volgens haar wat bekoeld. „Hij maakt zichzelf belachelijk. Zijn aandacht lijkt bij de verkeerde dingen te liggen. Sportevenementen, het Witte Huis verbouwen.”

De kosten van levensonderhoud in de Verenigde Staten zijn snel uitgegroeid tot een groot politiek probleem voor Trump. Zijn populariteit daalt: nog maar 38 procent van de Amerikanen is positief over hem, blijktens een recente peiling van Reuters/Ipsos. Kiezers verwijten hem onder meer gebrekkig economisch beleid, of zelfs het schaden van de economie. Trump wist Kamala Harris in 2024 mede te verslaan door betaalbaar levensonderhoud tot speerpunt van zijn campagne te maken, maar daar zien kiezers weinig van terug, vinden ze.

De inflatie in de VS blijkt hardnekkig (rond de 3 procent op jaarbasis) en de prijzen van veel producten liggen veel hoger dan enkele jaren geleden. Zo is koffie 40 procent duurder dan een jaar geleden, en rundvlees ruim 10 procent. De rollen zijn nu omgedraaid: de Democraten behaalden begin november verkiezingssucces door juist op zichzelfde thema campagne te voeren.

De afgelopen dagen besloot Trump diverse importheffingen af te zwakken - een pijnlijke draai voor een president die deze maandenlang presenteerde als sleutel tot Amerikaanse welvaart. Vrij-

dag verlaagden de VS de tarieven op Braziliaanse producten als koffie, rundvlees en fruit. De prijsstijgingen ervan waren mede het gevolg van die heffingen.

Trump legde Brazilië zware heffingen op in reactie op de vervolging van oud-president Bolsonaro. Die werd niettemin veroordeeld wegens een coup-poging. Trump schrapte onlangs ook al heffingen op levensmiddelen uit andere landen, waaronder veel soorten fruit. Zijn 'handelstaar' Jamieson Greer probeerde dit nog te presenteren als een succes, omdat de wereldhandel voldoende hervormd zou zijn, maar dat geloofde bijna niemand.

Kalkoen

Niet alle hoge prijzen waarover consumenten klagen, zijn het gevolg van Trumps heffingen. Amerikanen lijken vooral gefrustreerd doordat prijzen al vijf jaar scherp stijgen en alles nu bijna een kwart duurder is dan in 2020. „Mensen hebben het idee dat hun levensstandaard afneemt”, zei Harvard-econoom Stefanie Stantcheva tegen *The Wall Street Journal*.

Enkele dagen voor Thanksgiving - een feestdag die in Amerika met veel eten (waaronder de bekende kalkoen) wordt gevierd - valt dat bij de Safeway in Port Angeles (20.000 inwoners) dui-

De staat Washington

Niet alle hoge prijzen waarover consumenten klagen, zijn het gevolg van Trumps importheffingen

nrc
DONDERDAG 27 NOVEMBER 2025

Economie 23

Al vijf jaar stijgen de prijzen in de supermarkten en dat geeft Amerikanen het gevoel van een dalende levensstandaard. FOTO'S ALLISON DINER/EPA; JOE RAED-LE/GETTY VIA AFP

delijk te horen. In dit havenplaatsje in het uiterste noordwesten van de VS zetelt het bestuur van Clallam County, dat landelijke bekendheid geniet als politieke barometer: de afgelopen eeuw stemde het bijna altijd voor de winnende presidentskandidaat.

Op het parkeerterrein van de supermarkt, aan de voet van de besneeuwde Olympic Mountains, maakt Port Angeles die reputatie waar. Je komt er iedereen tegen: arm en rijk, links en rechts. Wat hen verenigt, zijn zorgen over prijzen.

Meredith, een 69-jarige Harris-stemmer die haar achternaam niet wil geven, laadt net haar tassen in de auto. Ze let door hoge prijzen al meer op haar uitgaven, vertelt ze, maar omdat ze fulltime werkt gaat het nog. „Binnenkort ga ik met pensioen, en dan moet ik mijn gewoontes echt aanpassen.” Voor Meredith betekent dat: meer bulkproducten uit de diepvries, denkt ze, minder snacks, meer naar de Costco. „En ik heb een tuin waarin ik dingen kan verbouwen.”

Bij welk product voelt ze de hoge prijzen het sterkst? „Koffie”, antwoordt ze meteen. Ze vond het beleid van Trump nooit slim, dus ze is blij dat hij de heffingen verlaagt. „Iedereen zei al dat het een slecht idee was, nu ziet hij zelf ook het bewijs.”

Als veel anderen begint ook Meredith erover dat ze minder horeca bezoekt: dat is erg duur en je kan het makkelijker missen dan boodschappen. Bij haar Kia vertelt Debbie Darminio (64, ze ziet zichzelf niet als Republikein of Democraat) dat ze gestopt is met haar „dagelijkse traktatie”, een kopje koffie en een broodje bij een café. „Dat kostte me een paar jaar geleden 6 dollar. Nu betaal je zo 12 dollar.”

Wild plan

Dat het Trump een jaar voor cruciale tussentijdse verkiezingen heet onder de voeten wordt, blijkt niet alleen uit het afzwakken van heffingen. Recentelijk wierp de president het idee op Amerikanen in 2026 een cheque te sturen van 2.000 dollar - een wild plan dat binnen zijn eigen partij niet populair is.

De regering probeert consumenten er ondertussen van te overtuigen dat veel producten juist goedkoper zijn geworden. Kabinetsleden hameren erop dat eieren een stuk minder kosten dan begin dit jaar, ofschoon dat verder weinig zegt over het verdere prijsniveau. Trump zelf heeft het al de hele maand over een berekening van Walmart waaruit zou blijken dat een Thanksgiving-diner dit jaar een kwart goedkoper is. In de praktijk verstaat Walmart dit jaar onder 'diner' een kleiner pakket boodschappen dan vorig jaar.

„Er is maar zoveel wat hij kan doen”, zegt zestiger Paul Scott voor zijn pickup-truck vol Trump-stickers. „Als prijzen omhooggaan, komen ze zelden omlaag.” Hij ziet wel in dat de president misschien wat te ver is gegaan met zijn heffingen. „Ik zou er voorzichtig mee zijn. Ik denk dat ze iets te makkelijk zijn ingezet.”

Toch heeft hij vertrouwen in Trump, als een van de weinigen vandaag bij de Safeway. „Hij zit er pas een jaar. Het zou mooi zijn als hij erin slaagt de rente wat omlaag te brengen.” En, zegt hij, als je een beetje op aanbiedingen let, kan je prima besparen. Bijvoorbeeld op rundvlees. „Mijn dochter klaagt ook over de prijzen, maar zij let daar niet op.”

Debbie Wright vertelt dat ze noodgedwongen grotendeels is overgestapt op varkensvlees en kip. „Maar ook de prijzen daarvan zijn gestegen.” Wat ze gaat doen als alles duur blijft? „Ik kan meer werken. Of later met pensioen.” Ze werkt bij een militaire basis niet ver van Port Angeles, haar man werkt bij de county.

Voor Thanksgiving heeft ze geen kalkoen gekocht, maar een groot stuk ham. Is dat om te besparen? „Nee”, lacht ze. „Dat vindt mijn familie gewoon lekkerder.”

„Een kopje koffie en een broodje bij een café. „Dat kostte me een paar jaar geleden 6 dollar. Nu betaal je zo 12 dollar.”

Debbie Darminio winkelbezoeker

Advertentie? Zakelijke Media - info@zakkenmedia.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

REPORTAGE **GROENE CHEMIE**

De autobandenrecycler die groen en de grootste in zijn soort moet worden

Terwijl de chemische industrie in Nederland het zwaar heeft, durft het Britse Cirtec het aan om een grootschalige fabriek te bouwen in het Groningse plaatsje Farmsum. „We zijn al voor jaren uitverkocht.”

Door **Liza van Lonkhuyzen** Fotografie **Kees van de Veen**

FARMSUM

‘Het stinkt lekker’, zegt fabrieksdirecteur Paul Compagne over de sterke rubbergeur die in de lucht hangt. „Zo zeiden we dat als kind altijd.”

Compagne schuift een grote pui open. Het licht valt de duizend vierkante meter grote loods binnen, waar metershoge bergen zwartgrijze snippers opdoemen. Compagne grijpt er een hand van omhoog. Het zijn stukken zwart rubber, wit weefsel en piepkleine metaaldraadjes. „Hier ligt 788 ton. Tachtigduizend autobanden.”

Op een terrein van 21 hectare in het Groningse Farmsum wordt gebouwd aan wat de grootste chemische autobandenrecycler ter wereld moet worden. Waar afgelopen jaren veel recyclers en chemiebedrijven failliet gingen of uit Nederland vertrokken, ziet het Britse Cirtec wel brood in groene chemie. Het bedrijf laat voor het eerst een journalist kijken in de fabriek, die in januari officieel opent.

Cirtec wil jaarlijks 200.000 ton gebruikte autobanden verwerken tot groene chemicaliën en andere materialen. Uit oude autobanden moet zwarte vulstof (in jargon: *carbon black*) worden teruggewonnen – herbruikbaar voor nieuwe banden. Daarnaast moet een grondstof voor plastic en biobrandstoffen voor de internationale scheepvaartindustrie uit de banden worden vervaardigd.

In één keer financiering vinden voor de volledige fabriek, van 285 miljoen euro, leek Cirtec een brug te ver. Daardoor start de fabriek met 20 procent van de uiteindelijk beoogde capaciteit – op zichzelf al een investering van 100 miljoen euro. Dat ‘stukje’ fabriek alleen verwerkt straks de helft van alle versleten auto-

banden die jaarlijks worden afgevoerd in Nederland. Als de volledige fabriek gebouwd is – Cirtec hoopt voor het eind van dit decennium – gaat het om 5 procent van alle autobanden in Europa.

Armoedige recycling

Op de wonderige vlakte tussen windmolenparken en industriebedrijven fietsen mannen in felle oranje en gele jassen. Het personeel voor de bouw komt uit Polen, Litouwen, Roemenië en India. Gehurkt bij grijze vaten en buizen trekken ze elektriciteitskabels, of installeren ze meetinstrumenten. „Er werkten drie- à vierhonderd mensen mee aan de opbouw”, zegt Compagne.

Autobandenrecycling heeft al jaren een slechte naam. Oude banden worden vaak als brandstof gebruikt in cementovens. Op z’n best eindigen ze als rubbertegels onder het klimrek in de speeltuin. Of ze worden verwerkt tot rubberkorrels voor sportvelden. Dat wordt gezien als een armoedige vorm van recycling, omdat het milieu er weinig mee opschiet – nog afgezien van de berg microplastics.

We zijn geen Shell of BP. Het is heel moeilijk voor een jong bedrijf een nieuwe industrie op te starten

Pieter ter Haar directeur onderzoek en ontwikkeling Cirtec

Het chemische proces van Cirtec is niet vergelijkbaar. De snippers autoband komen via een loopband in een soort voorraadkamer waar stikstofgas (N₂) doorheen wordt geblazen. Dat verdrijft zuurstof en voorkomt dat snippers later in het proces verbranden.

Daarna komen de snippers in grijze, ronde reactoren – die de kern vormen van het proces van Cirtec. Er zijn er nu zes gebouwd. Na de volgende financieringsronde moeten er 22 reactoren bijkomen.

In de reactoren worden de snippers chemisch uit elkaar gehaald via pyrolyse – door een hoge temperatuur vallen de stoffen uit elkaar, zonder dat ze verbranden. De temperatuur erin loopt op tot 500 graden, waarbij de snippers rondtollen. Het carbon black, een roet-achtig materiaal dat autobanden zwart en slijtvast maakt, komt er aan de achterkant van de reactoren uit, geschikt voor hergebruik in nieuwe autobanden.

Birla Carbon, één van ’s werelds grootste producenten van carbon black, gaat dat product afnemen. Uit berekeningen van Cirtec blijkt dat de recycling van dit carbon black in de uiteindelijke fabriek in Delfzijl 230 kiloton CO₂-emissie bespaart.

Alle synthetische en natuurlijke rubber in de snippers – iets meer dan de helft van de autoband – wordt omgezet in damp. Die wordt gekoeld en condenseert tot vloeistof. „Die vloeistof splitsen wij in een lichte en zware fractie”, zegt Compagne. „De lichte fractie noemen wij nafta, een ratjetoe van allemaal korte moleculen vergelijkbaar met een soort benzine.”

BP heeft een achtjarig contract gesloten om deze vloeistof aan te kopen. Dat wordt daarna weer gebruikt voor de productie van nieuw plastic of rubber. De zware component wordt in een raffinaderij op het terrein opgewerkt tot biobrandstof voor de scheepvaart, die BP ook zal aankopen. Damp uit de reactor die niet con-

denseert gaat naar de branders die de reactoren verhitten, en drijft die branders aan.

Pieter ter Haar, van oorsprong Groninger, is directeur onderzoek en ontwikkeling van Cirtec. Vanuit Canada, waar hij woont, geeft hij via Teams toelichting op het project. „We willen graag de ruimte hebben, maar ook in de

buurt zitten van de ARA-regio: Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen. Want dat is de brandstofhub.”

De bandensnippers voor de fabriek komen uit Amsterdam. „We hebben anderhalf jaar geleden de grootste bandenrecycler van de Benelux overgenomen”, zegt Ter Haar. „Het Amster-

damse Granuband stuurt vrachtwagens langs garages om oude banden op te halen. In Amsterdam halen ze het metaal er grotendeels uit. Geshredderd komen de autobanden vervolgens met de boot naar het noorden.”

Compagne wuift opzij naar de zijkant van het terrein, naar het Oosterhornkanaal op een

paar honderd meter van de fabriek. „Daar moet nog een kade komen, zodat boten kunnen aanmeren en komen de snippers huppakee, gelijk met de transportband hierheen.”

Kleine speler droomt groot

Het Engelse Cirtec werd in 2009 opgericht om versleten autobanden via chemische recycling een goede nieuwe bestemming te geven. Tien jaar geleden zette het in Polen een demonstratiefabriek neer, en een paar jaar later kocht het een soortgelijke fabriek in Duitsland. ‘Delfzijl’ is het serieuze werk, en moet de basis zijn voor commercieel succes.

Het geld voor de eerste fase van de fabriek kwam er grotendeels dankzij twee Deense investeringsfondsen. Die staken samen 75 miljoen in de bouw. Daarnaast kwam er subsidiegeld, onder meer 15 miljoen van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat via een programma voor energie- en klimaatinnovatie.

Het is een lang en lastig traject geweest, zegt Ter Haar. „Wij zijn geen Shell of BP en kunnen niet uit onze bestaande middelen goedkoop geld halen. Het is heel moeilijk voor een jong bedrijf een nieuwe industrie op te starten.”

Een concurrent van Cirtec viel daardoor om. Black Bear Carbon ontwikkelde een vergelijkbare technologie om autobanden te recyclen. Maar nadat een brand in 2019 de fabriek in Nederweert in de as had gelegd, lukte het niet meer genoeg geld bij elkaar te krijgen voor een nieuwe. Dit jaar werd het bedrijf failliet verklaard.

Chemische fabrieken opstarten in Nederland is sowieso niet eenvoudig, merkte Ter Haar. „Eigenlijk is er de laatste jaren nauwelijks

grote industrie gebouwd in Nederland. We zien veel bedrijven met grote plannen, die bijvoorbeeld uiteindelijk niet genoeg financiering of geen vergunning kunnen krijgen.”

Cirtec was lang bezig voordat het een omgevingsvergunning kreeg. „Dat heeft vier jaar geduurd”, zegt Ter Haar. „We hebben in 2022 bij de rechtbank moeten afdwingen dat ze met een vergunning over de brug zouden komen. Daarna moesten we in de slag om een bouwvergunning. Ten slotte heeft het ons nog veel tijd en energie gekost om de juiste stroomaansluiting te krijgen.”

Omdat personeels- en onderhoudsfaciliteiten, net als de controlekamer, al klaar zijn voor de fabriek, valt de benodigde financiering voor de rest nog enigszins mee. Cirtec denkt minder dan tweehonderd miljoen euro nodig te hebben voor de rest van de fabriek. De vergunning voor de volledige fabriek is er al.

Het meest spannend nu, zegt Ter Haar, is het zware weer waar de Europese industrie in verkeert. Al acht chemiebedrijven sloten dit jaar in Nederland fabrieken of onderdelen daarvan, onder druk van hoge energieprijzen en goedkope concurrentie uit China.

„We merken dat de petrochemie in West-Europa de laatste tijd behoorlijk in verval raakt”, zegt Ter Haar. „Ook groene chemie heeft de *backbone* nodig van ‘gewone’ chemie – en van autobandenproducenten natuurlijk, anders vinden onze producten geen thuis meer. Gelukkig hebben we er nog geen last van, en we hopen er ook geen last van te krijgen. Maar we zijn wel benieuwd: welke kant gaat het op binnen Europa?”

Bouw van de nieuwe **fabriek van Cirtec** op Chemiepark Delfzijl waarin oude autobanden worden gerecycled.

Zwarte rubbersnippers uit **oude afvalbanden** worden verhit zodat ze uit elkaar vallen.

Paul Compagne is fabrieksdirecteur van de afvalverwerker die nu op een vijfde capaciteit draait.

De fabriek van Cirtec gaat **rubbersnippers** omzetten tot vulstoffen voor in nieuwe rubberproducten.

KERST

Ontdek de mooiste cadeaus

&KLEVERING
Kandelaar
per stukAdviesprijs
45,-
39,95Kunstkerstboom
met verlichtingAdviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Led kaarsenset
7-deligAdviesprijs
vanaf
29,95Kunstboom
met verlichtingAdviesprijs
vanaf
79,-Kerstboomkaars
set van 12 stuksAdviesprijs
30,-&KLEVERING
Waxinelicht-
houders
set van 2 stuksAdviesprijs
37,45
29,45AMNESTY INTERNATIONAL
Kerstkaarten
set van 32 stuksAdviesprijs
59,-
25,-BLOOMING GOOD
Luxe kunst-
kerstkransAdviesprijs
59,-
49,-Bekijk de gehele kerstselectie online > nrcwebwinkel.nl/kerst

BIOLOGIE

Ook zeehondenmoedermelk is complex

Door relatief minder grondig onderzoek naar moedermelk van andere zoogdiersoorten lijkt de melk van de mens uniek.

Gemma Venhuizen

AMSTERDAM

Menselijke moedermelk zou 'uniek' zijn in z'n complexiteit, was lang de heersende opvatting, vanwege de aanwezigheid van bepaalde suikers: de oligosachariden. Maar met die bijzonderheid blijkt het wel mee te vallen, schrijft een internationaal team van biologen - vooral het gebrek aan fatsoenlijk onderzoek bij moedermelk van andere soorten zou het beeld vertekenen. Zelf publiceren ze nu in *Nature Communications* de samenstelling van zeehondenmoedermelk. En wat blijkt? Die is minstens zo complex als die van de mens.

Oligosachariden zijn langzaam verteerbare koolhydraten die zijn opgebouwd uit kleine aantallen 'simple' enkelvoudige suikers, zoals glucose en galactose. In menselijke moe-

Een zeehondenjongkie drinkt bij de moeder. FOTO ARTERRA/UNIVERSAL IMAGES GROUP VIA GETTY IMAGES

dermelk komen er zeker tweehonderd verschillende varianten voor, die onder andere bijdragen aan de bescherming van pasgeborenen tegen ziekteverwekkers. De langst bekende keten heeft een lengte van achttien enkelvoudige suikers.

Gedetailleerde analyse

Wat onderzoek naar moedermelk van andere zoogdiersoorten extra ingewikkeld maakt, is dat de melk van ge-

domesticeerde dieren veel minder oligosachariden bevat dan de melk van hun wilde soortgenoten. Tijdens een eerdere studie bij onder meer dwergnijlpaarden, alpaca's en dolfijnen ontdekte het biologenteam ook al dat het lang niet altijd makkelijk is om moedermelk te verkrijgen.

In de huidige publicatie richten ze zich in het bijzonder op één soort: de in de Atlantische Oceaan levende grijze zeehond (*Halichoerus grypus*).

Van andere zeehonden was al bekend dat ze een relatief hoge verhouding van oligosachariden ten opzichte van lactose in hun moedermelk hebben, maar een gedetailleerde analyse ontbrak. Daar is nu dus verandering in gekomen.

De biologen onderzochten de melk van vijf grijze zeehondenmoeders die net jongen gebaard hadden. Tijdens een periode van zeventien dagen (ongeveer de kraamperiode van zeehonden)

verzamelde ze de melk op het Schotse eilandje May. In totaal ontdekten ze 332 verschillende suikermoleculen; van 240 brachten ze de structuur nauwkeurig in beeld. Slechts iets meer dan één derde van die 240 was al eens eerder beschreven.

Ook bleken de nieuw ontdekte oligosachariden opvallend lang: sommige hadden een lengte van 28 enkelvoudige suikers. Net als bij mensen verandert de suikersamenstelling gedurende de lactatieperiode, in afstemming op de behoeftes van de zeehondenbaby's.

Babyvoeding

Enkele van de suikers blijken bovendien specifieke antimicrobiële en immuunregulerende eigenschappen te hebben, en daar zouden mogelijk zelfs mensen van kunnen meeprofiteren: de onderzoekers opperen dat elementen uit de zeehondenmelk zouden kunnen worden gebruikt in biomedische toepassingen en babyvoeding.

Of dat daadwerkelijk zo zal zijn is nog de vraag, maar één ding staat in ieder geval buiten kijf: menselijke moedermelk blijkt veel minder uniek dan werd gedacht.

Advertentie

WORLD OF NIX

Feestelijk alcoholvrij
winterpakket15%
kortingGeniet van de beste
alcoholvrije dranken

- › Prijswinnende alcoholvrije dranken
- › Van rode en witte wijn tot sparkling tea en glühwein
- › Geschonken door gerenommeerde sommeliers

Wijnpakket (6 flessen)
Vanaf 72,95
61,95

Of je nu kiest voor een gezondere levensstijl, je fitter wilt voelen, of nog moet rijden: ook zonder alcohol kan je heerlijk genieten. World of NIX, dé alcoholvrije specialist, presenteert een exclusief samengesteld pakket van zes bekroonde dranken. Deze zorgvuldig geselecteerde dranken, geprezen om verrassende smaakcombinaties in toprestaurants, passen perfect bij een stijlvolle borrel, een verfijnd diner of een feestelijk toastmoment.

Mousserende rosé
uit de Bordeaux

Naam: Saboritz Sparkling Rose
Herkomst: Bordeaux, Frankrijk
Smaakprofiel: Fris, fruitig en licht
Druivensoort: Merlot

Van 14,99
12,74

Premium Spumante

Naam: Saboritz Spumante
Herkomst: Italië, Veneto
Smaakprofiel: Fruitig en lichtdroog
Druivensoort: Glera, Airen

Van 12,99
11,04

Frisse Sauvignon Blanc

Naam: Giesen Sauvignon Blanc
Herkomst: Nieuw-Zeeland
Smaakprofiel: Fruitig, droog en lichtzuur
Druivensoort: Sauvignon Blanc

Van 11,99
10,19Franse finesse:
fruitige Merlot

Naam: XVI Sober Merlot
Herkomst: Bordeaux, Frankrijk
Smaakprofiel: Vol, fruit en zachte tannines
Druivensoort: Merlot

Van 8,74
7,64Ambachtelijke
sparkling tea

Naam: ACALA Sparkling Tea
Herkomst: Winter Spiced Litouwen
Smaakprofiel: Kruidig, fruitig

Van 14,99
12,74Seizoensfavoriet:
authentieke glühwein

Naam: Landpartie Glühwein
Herkomst: Rijn, Duitsland
Smaakprofiel: Kruidig, fruitig en mild

Van 8,99
7,64Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/worldofnix

Commentaar

GESCHIEDENIS

De Canon van Nederland moet zichtbaar blijven

Wie op één plek een reis wil onder-nemen van Trijntje in 5500 v. Chr. via Willem van Oranje naar het Oranjegevoel vanaf 1974 kan dat nog doen tot 2027. Daarna stopt het Openluchtmuseum in Arnhem met zijn tentoonstelling rondom de vijftig ‘vensters’ van de Canon van Nederland. Het muse-um wil meer ruimte voor de eigen collectie. Voor het museum zelf een logische keuze, maar hoe zit het met de 15 miljoen euro die ooit is uitgetrokken om de identiteit van Nederland te tonen? En betekent dit dat er na tien jaar geen plek meer is waar het verhaal van Nederland van A tot Z te zien is?

Het is enerzijds natuurlijk jammer dat het perma-nent tentoonstellen van de Nederlandse canon ver-dwijnt. Zeker voor wie bedenkt dat er nooit een Nati-onaal Historisch Museum kwam, waar dat in bijvoor-beeld Duitsland wel mogelijk bleek. Aan de andere kant, het was tien jaar lang wél mogelijk, en het is niet zo dat de canon straks nergens meer te zien zal zijn.

Er is niet alleen een website waarop alles over de canon wordt uitgelegd, er zijn ook 71 locaties in den lande waar aandacht wordt besteed aan de canon-vensters en website. Ook in het geschiedenisonder-wijs op school, waarvoor de canon ooit ontworpen is, blijft hij een rol spelen.

Voor toekomstige generaties blijft er dus genoeg over en de canon-hoogtepunten blijven op een plek waar ze binnen een context vallen. Dus de *Max Have-laar*, *Sara Burgerhart* en Anton de Kom zijn elk een venster, maar krijgen een bredere context in het Lite-ratuurmuseum dan in een Openluchtmuseum. Wil-lem van Oranje doet meer met de toeschouwer in

In het ideale scenario komt er een strippenkaart waarmee canolfhebbers en scholieren kunnen reizen langs de vijf-tig vensters van de canon.

Delft dan in Arnhem. In het ideale scena-rio komt er een strip-penkaart waarmee canolfhebbers en scholieren kunnen reizen langs de vijf-tig vensters van de canon.

T och gaat hiermee ook iets verloren. In deze vensters komt namelijk de Nederlandse ge-schiedenis in al haar diversiteit voorbij. Om die verscheidenheid te ervaren, is het ideaal als je op één middag langs én Willibrord én Maria van Bourgondië én Michiel de Ruyter én het Kinderwetje van Van Houten én Srebrenica kunt lopen. Elke verhaal over het verleden is een constructie van de verteller - net zoals er over de selectie voor de vijftig vensters altijd te discussiëren valt - maar de samenhang van een tentoonstelling op één plek geeft de bezoeker juist de kans daarop te reflecteren.

Het is daarom ook goed dat de canon niet statisch is, maar in 2020 nog werd herzien. Toen werd op de-ze plek verwezen naar de literatuurcriticus Edward Said, die een canon zag als een muziekstuk waarin verschillende stemmen naast elkaar kunnen klinken. Die harmonie is vanaf 2027 dus niet meer in Arnhem te horen.

Wat rest is een fluide canon verspreid over het hele land, ook de moeite waard. Mocht er behoefte zijn aan meer dan is het aan de politiek om het initiatief te nemen. Zonder zich met de inhoud te bemoeien uiteraard, want nationale ge-schiedenis is in tijden van populisme een brisant on-derwerp.

Met alleen een ‘stabiel kabinet’ los je het vertrouwens-probleem niet op

Structurele verbeteringen zijn nodig om het afnemende vertrouwen in de politiek te herstellen, schrijft *Paul Bovend'Eert*. Te beginnen met een aanpassing van het kiesstelsel.

N a het (tweemaal) uiteenvallen van het kabinet-Schoof afgelopen zomer bleek dat het vertrouwen van de Nederlandse burgers in de landelijke politiek een nieuw dieptepunt heeft bereikt. Meer dan twee derde van de burgers heeft er (heel) weinig vertrouwen in dat regering en parlement in staat zijn de problemen op te lossen. Maar ook los daarvan verliezen burgers steeds meer het vertrouwen in de politiek, met name door misdragingen van en schandalen rond politici.

In de nasleep van de val van het kabi-net hebben nogal wat politici beterschap beloofd en na de verkiezingen vooral be-nadrukt dat ze snel een stabiel kabinet willen vormen. Het is echter de vraag of dat voldoende is om het vertrouwen van de burgers in de politiek significant te herstellen. Meer structurele verbeterin-gen zijn dringend gewenst.

E en eerste verbetering zou de aan-passing van het kiesstelsel zijn. Het bestaande kiesstelsel van evenredige vertegenwoordiging is van nature niet gericht op meerderheidsvorming in het parlement, maar op een getrouwe afspie-geling in het parlement van de politieke opvattingen van de kiezers. Het gevolg is dat een veelpartijstelsel is ontstaan, dat tegenwoordig steeds verder uitdijt in het parlement en tot steeds verdergaande politieke versplintering leidt.

De grote partijen uit het verleden (CDA, PvdA en VVD) die 40 tot 50 zetels konden halen, zijn in de loop der jaren flink geslonken. In de sterk gefragmen-teerde politieke verhoudingen is het nog moeilijker om een stabiel meerderheids-kabinet te vormen dat in staat is slagvaar-dig beleid te voeren. Het is opvallend dat Nederland nog altijd krampachtig vast-houdt aan een extreme variant van het

Minstens zo belangrijk is dat burgers vertrouwen hebben in de integriteit van politici

kiesstelsel van evenredige vertegenwoor-diging. De meeste andere Europese lan-den kennen correctiemechanismen, zoals een kiesdrempel en/of districtsverkiezin-gen. Een aanpassing van het kiesstelsel, bijvoorbeeld door een kiesdrempel in te voeren van 5 procent, naar Duits voor-beeld, zal een einde maken aan de ver-gaande politieke versplintering en grotere politieke groeperingen in het parlement brengen met meer stabiliteit dan nu.

T en tweede bevordert het tegengaan van politieke versplintering door aanpassing van het kiesstelsel het beter functioneren van het parlement. Een kleiner aantal Kamerfracties van gro-tere omvang - bij een kiesdrempel van 5 procent minimaal acht zetels - is veel bet-ter in staat het intensieve parlementaire werk op zich te nemen. In de huidige situ-atie met niet minder dan vijftien Kamer-fracties (in 2021 zelfs zeventien) zijn de kleinste fracties niet in staat het noodza-kelijke parlementaire (commissie-)werk naar behoren te doen.

Bij een structurele verbetering van het politieke systeem moet ook zeker ge-dacht worden aan verandering van de po-sitie van de Eerste Kamer. Deze Kamer van parttime politici, met hun hoofd-functie elders, vormt steeds vaker een ob-stakel voor belangrijke wetgeving die in de Tweede Kamer is aangenomen. Kabi-netten zijn er tegenwoordig al aan ge-wend niet meer te kunnen rekenen op een stabiele meerderheid in de Eerste Ka-mer, en moeten dan noodgedwongen hun toevlucht zoeken tot ad hoc-coalities om wetgeving door het parlement te loodsen. Zo wordt het wetgevingsproces nog complexer dan het al is. Ook in deze Kamer is de laatste jaren sprake van een verontrustende politieke versplintering. Op dit moment telt de Eerste Kamer met 75 leden niet minder dan negentien (!) fracties met tal van afsplitsingen, waar-door serieus betwijfeld kan worden of hij

nog naar behoren als medewetgever kan functioneren.

Een herziening van het tweekamer-stelsel, waarbij niet langer de Eerste Ka-mer maar de direct gekozen Tweede Ka-mer het laatste woord heeft bij wetge-ving, is tegen deze achtergrond dringend gewenst.

M eer vertrouwen in de politiek be-tekent ten slotte niet alleen dat maatregelen getroffen worden om regering en parlement beter te laten functioneren. Minstens zo belangrijk is dat de burgers ook vertrouwen hebben en houden in de integriteit van politici. Ook op dat punt is structureel veel te verbete-ren. Nog altijd kenmerkt de Nederlandse parlementaire democratie, anders dan in andere Europese landen, zich door ge-brekkelijke integriteitsregelingen. Er zijn weliswaar gedragscodes voor Kamerle-den en bewindspersonen, maar deze heb-ben veelal een beperkte inhoud en wor-den gebrekkelijk of helemaal niet gehand-haafd.

Onlangs bleek bijvoorbeeld dat twee Tweede Kamerleden van de PVV op socia-le media actief een haatcampagne voer-den tegen collega-Kamerlid en fractie-voorzitter Frans Timmermans van Groen-

Er is werk aan de winkel om het vertrouwen terug te winnen

Links-PvdA. De gedragscodes in het par-lement bevatten echter geen enkel aan-knopingspunt om op te treden tegen der-gelijk wangedrag, dat eigenlijk niet in een beschaafd parlement thuishoort. Behoor-lijke regelgeving om oneigenlijke bein-vloeding van bewindspersonen en leden van het parlement door lobbyisten tegen te gaan, ontbreekt daarnaast volledig.

Ook op andere punten, zoals het tegen-gaan van corruptie en belangenverstreng-eeling, is de regelgeving, voor zover deze er al is, gebrekkelijk. Het wordt hoog tijd dat regering en parlement het belang van ste-vige integriteitsregelingen (met handha-ving en sancties) serieus nemen.

Er is werk aan de winkel om het ver-trouwen van de burgers in de politiek te-rug te winnen. Snel een stabiel kabinet vormen, voor zover dat al een reële ver-wachting is, lost het existentiële pro-bleem van het tanend vertrouwen niet op.

Paul Bovend'Eert is emeritus hoogleraar Staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

CORRECTIES

Wijers (1)

In het artikel *Waarom NRC besloot het nieuws over informateur Wijers te publiceren* (17/11, p. 11) werd ver-wezen naar „veertien bronnen die iets anders zeggen” dan Eric Smit. Uit de rubriek van de ombudsman van NRC blijkt dat dat niet klopt. Er stond ook dat „veertien van de aanwezigen de verschillende uit-

spraken van Wijers bevestigden”. Dat klopt niet: acht van de veer-tien bronnen die zijn gesproken en een video-opname bevestig-den verschillende uitspraken van Wijers.

Wijers (2)

In het artikel *Wijers uitte in appbe-richt nog meer kritiek op ‘feeks’*

Yesilgöz, treedt terug na vragen van NRC (15/11, p.5) stond dat het app-bericht aan „onder meer” Willem Sijthoff werd gestuurd. Dat is, zo toonde de ombudsman van NRC, incorrect: het bericht ging aanvan-kelijk alleen naar hem, en werd daarna doorgestuurd.

ILLUSTRATIE HAJO

COLUMN
HUBERT SMEETS

Permanente oorlog of rechtvaardig bestand

D e machtsstrijd in Washington over een Oek-raïne-deal wordt met de dag ondoorgronde-lijker. Presidentieel gezant Steve Witkoff had het volgens Bloomberg anderhalve maand geleden al op een akkoordje gegooit met het Kremlin. Trump wil er nog steeds rond Thanksgiving vanaf zijn. Maar als veiligheidsadviseur Ru-bio en senatoren nog gewicht in de schaal weten te leggen, krijgt Kyiv toch een serieuze stem in het kapittel. Poetin telt intussen zijn knopen.

Waarom zwijgt Poetin? Het antwoord is niet ingewikkeld. Poetin eist niet alleen de capitulatie van Oekraïne omdat hij het land niet erkent als soevereine staat, hij vreest een com-promis met concessies - ook omdat een rechtvaardiger wa-penstilstand een averechts effect op zijn eigen regime kan hebben .

Met Witkoffs aanvankelijke 28-puntenplan had Poetin geen moeite. Hij zou zo zijn oorlogsdoelen bereiken: grond-gebied, demilitarisering en regimeverandering in Oekraïne, plus de Amerikanen weg uit Europa, alsmede een verwoes-te NAVO. Met een overwinningssparade op het Rode Plein als bonus. Een gekortwiek 19-puntenplan, waarin Oekrai-ne diep moet buigen maar niet wordt gecastreerd en er geen

amnestie voor oorlogsmis-daden zal gelden, ligt an-ders. Als Poetin met zo'n bestand instemt, kan hij de oorlog niet als een over-winning claimen maar moet hij minder heroïsche resultaten aan zijn onder-danen uitleggen.

Blijven automobilisten beleefd in de rij voor schaarse benzine staan?

V eel vragen die zich dan kunnen rijzen in eigen land , dat volgens de Centrale Bank dit jaar in een recessie zal raken, gaan over wrok of wroeging én geld.

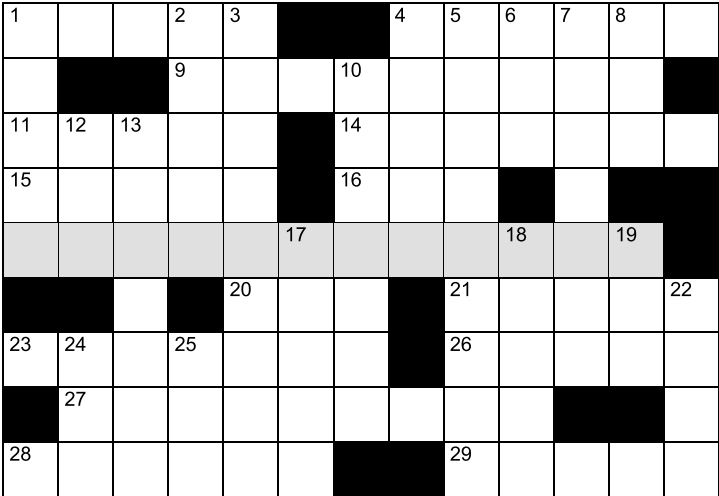
Blijven nabestaanden van 220.000 gesneuvelde solda-ten plastic bloemen leggen op kerkhoven waar corrupte be-grafenisondernemers de dienst uitmaken? Zullen één mil-joen gewonden - fysiek, mentaal of beide - trots verkondi-gen dat ze kapot zijn gegaan aan een ideologisch project om de imperiale grootsheid uit negentiende eeuw te laten her-leven? Houden de bureu zich koest als criminele huurlingen geen gratis opleiding volgen maar thuis om zich heen gaan slaan en schieten? Willen Moskovieten wegkijken van bede-lende kreupelen op krullen in de metro? Aanvaarden ge-zonde veteranen minder loon omdat ze op een reguliere ar-beidsmarkt minder waard zijn dan als kanonnenvoer? La-ten (onder)officieren en mensen met PTSS zich afkopen met een geconfsiqueerd Oekraïens huis in bezet gebied, waar alleen bejaarden wonen en amper stromend water is? Staan regimegetrouwe gezinnen zonder morren hun gekid-napte adoptiekinderen af? Dokken zakenlieden voor inves-teringen in de failliete maar mineraalrijke Donbas? Of vluchten ze met hun kapitaal liever naar de Kaaimaneilan-den? Wandelen honderdduizenden arbeiders in de kwakke-lende autobakken langs de Volga of wapenindustrie in de Oeral netjes naar de sociale dienst, als hun bedrijven het niet meer bolwerken wegens gebrek aan technologische in-novatie? Blijven automobilisten beleefd in de rij voor schaarse benzine staan? En stemmen kiezers bij de Doema-verkiezingen in september volgend jaar weer op de Krem-linpartij, als btw en andere belastingen stijgen om oorlogs-schulden af te lossen?

Kortom: blijft de zieltogende maatschappij juichen voor een president die niet heeft geleverd wat hij tegen een klein jongetje tien jaar geleden zei, toen hij hem corrigeerde: dat Rusland grenzeloos is?

Geen misverstand. Ook bij een bestand dat niet neer-komt op capitulatie van Oekraïne zal Poetin gokken op zijn meedogenloos repressieve apparaat, dat de basis vormt on-der het „orthodox-christelijk spionnenregime”, zoals histo-ricus Joeri Afanasjev het Kremlin ooit definiëerde. Maar Poetin is niet gek. Hij weet dat de FSB en de Russische Gar-de zeker een coup kunnen verijdelen of straatoproer kun-nen neerslaan, maar geen sociale orde zullen scheppen.

Vandaar dat het Kremlin geen rechtvaardige wapenstil-stand wil, zoals Moskou inmiddels heeft laten weten. Poe-tin opteert liever voor een permanente oorlog om Oekraïne op de knieën te dwingen en in één moeite door de NAVO als westerse bondgenootschap kapot te spelen.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Horizontaal: **1.** Britse industriestad **4.** Duitse havenstad **9.** Aan- of uitkle- den? **11.** Zij komt langs **14.** ‘Eerste ro- de kaart ___ in nationale elftal zonder gevolgen voor WK’ **15.** Wat een mos- lim mag **16.** Kennen we Hippocrates van **20.** Past voor beeld of bei **21.** Ba- sisarts **23.** Arie die Uit de kast presen- teerde **26.** Zong ‘Quand les roses’ **27.** Is begonnen met brommen **28.** Tussen Colorado en Missouri **29.** Oosterse titel

Verticaal: **1.** Mager **2.** Zanger bekend van Home en nepaccounts **3.** Daar vind je geen volle wagens **4.** Kunnen planten in staan **5.** Toeristische activi- teit **6.** Griekse letter **7.** Na Michelle en Jill **8.** ‘___ of Summer’, nummer van Ta- me Impala **10.** ‘BBC verwijdt zin over „corrupte Trump” uit lezing ___’ **12.** ‘Wat lekker, z’n massagegel!’ **13.** Agressie- ve peulvrucht? **17.** Grieks eiland **18.** Euraziërs **19.** Wist en plakt **22.** ‘Voulez-vous coucher avec moi, ce ___?’ **24.** Hoofdstedelijke bieb **25.** Spe- len Messi en Son in

Oplossing puzzel 26 november. Horizontaal: 1. SOJA 4. PSV-ERS 8. OME 10. EO 11. BATH 13. ETNA 15. EAT 17. NRA 18. RESPECT 21. ABNAMRO 23. ODES 24. DUA 25. GAYE 26. GET 27. IN 28. NBA 30. PATHOS 31. ISBN **Verticaal:** 1. SPAN- DAU 2. JOHANN 3. AM 4. PENSIOEN 5. SOAPS 6. ERECODE 7. SET 9. EERD- MANS 12. TRABANT 14. TERRY 16. ATLETEN 19. ECOGAS 20. L.S. 22. AGIO 24. DOP 29. BI **In het midden:** DAN DRISCOLL

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

VERBETERAAR

Onze familie bestaat uit onverbeterlijke verbeteraars. Ook de jongste generatie is hier helaas niet aan ontkomen. Op weg per spoor wijs ik mijn vierjarige dochter op een passerende trein en zeg: „Dat is een goede- rentrein.” Direct volgt de respons: „Nee pa- pa, dat is een betere trein.”

Steven Geers

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

COLUMN
MARCEL

F.B. Duran

Het leven: zo zit je met een lichte buikgriep in het zwembad van het Sportcentrum Wethouder F.B. Du- ran te Diemen. Ge- weldige naam. Het zwembad heeft zijn beste tijd gehad, over wethou- der F.B. Duran kon ik op mijn iPhone niets vinden. Als ze niet meer over je hebben blijven alleen de naar je ver- noemde rotondes, straatnamen en sportcentra over. Een troostende ge- dachte is dat alles waar je je druk over maakt uiteindelijk niet telt.

Het Sportcentrum Wethouder F.B. Duran heeft een groot voordeel op alle andere zwembaden waar ik me de laatste jaren heb teruggevonden: je kunt binnendoor naar café-res- taurant Het wapen van Diemen, waar ik net als andere ouders achter een laptop zit. Tussen de planten staan enorme vazen tot de nok ge- vuld met wijnkurken. Het moet een verzameling van jaren zijn.

Door het ene raam kijk ik naar mijn zwemmende kind, door het an- dere naar de rokers op het terras die achter enorme asbakken op bierton- nen in de vrieskou hangen. De aan- blik van een bord saté doet me kok- halzen.

Tegenover mij aan tafel zit de jongste dochter (4), ze tekent iets wat ze ‘flatgebouw met hond’ noemt. De flat is groter dan de hond. We willen alle twee om verschillen- de redenen dat de zwemles van de middelste dochter (8) snel voorbij is.

Vanwege de buikkrampen leg ik me soms even op het bankje met schapenvacht bij de spelletjeshoek.

Ik vraag mijn jongste dochter of ze het flesje Spa Blauw van het tafeltje wil pakken, ze giet de inhoud over mijn broek. Als ik weer achter de laptop zit vraagt een man of hij met me op de foto mag.

„Liever niet, ik heb in mijn broek geplast”, zeg ik.

Hij deinst achteruit, even later zie ik een groepje bij de bar naar me kij- ken. Ze hebben het daar ook over de koers van Bitcoin en dat Memphis Depay van de KNVB een diamanten ring heeft gekregen voor al zijn doel- punten. Met de opkomende koorts stijgt de afkeer van de voetbalbond.

In Het wapen van Diemen stijgt met de opkomende koorts de afkeer van de KNVB

De middelste dochter is klaar met zwemmen, ik droog haar af in een veel te volle dampende kleedkamer. Ze zwemt met kleren, dat moet voor een B-diploma, een van haar zwem- schoenen ligt op de bodem van het zwembad. Ik meng me in de chaos bij het bad, spreek een van de bad- meesters aan, die ziet geen schoen, ik ook niet.

Het is een verloren dag, maar het voelt wel echt, ik heb veel meege- maakt.

Marcel van Roosmalen schrijft op maandag en donderdag een column.

FOKKE & SUKKE
LEZEN DE FOLDER

RGVT

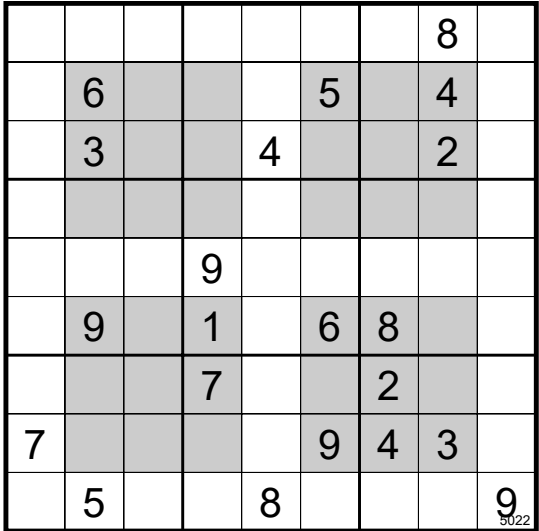
nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter Ritmeester PZZL.com

Rechts: de oplossing van gisteren.

3	8	4	6	2	7	9	5	1
5	7	1	8	4	9	2	3	6
2	6	9	5	3	1	4	8	7
1	3	2	4	8	5	7	6	9
6	5	7	1	9	3	8	2	4
4	9	8	7	6	2	3	1	5
8	1	6	2	7	4	5	9	3
9	4	5	3	1	8	6	7	2
7	2	3	9	5	6	1	4	8

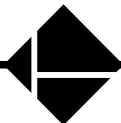
Minne Kersten laat het spoken in de Oude Kerk

CULTUURDAGBOEK
PAGINA C9

FOTO ROGER CREMERS

Cultuur

CULTUREEL SUPPLEMENT

JOYCE ROODNAT

De vloek van koude dromen

De Kunsthal in Rotterdam barst uit haar voegen en dat komt door modekunstenaar Iris van Herpen. Het publiek verdringt zich om haar kunststukken. Ik kijk naar haar jurk van algen, en zie een jurk van licht. Kunst en zinsbegoocheling, daar wil ik over schrijven. Of nee. Laat ik het hebben over het schilderij van Frida Kahlo dat 47.403 miljoen euro opbracht en zo „het kostbaarste geveilde kunstwerk van een vrouw” werd. Is het duurste ook het mooiste? Lijkt me niet, ik houd bijvoorbeeld meer van Kahlo's impliciete *Zelfportret met fluwelen jurk* (1926). Of wordt het vanzelf waar, als iedereen het zegt? Even denken.

Maar dat lukt niet, want nu lees ik hoe de BBB-minister van Asiel en Migratie schijf heeft aan fatsoen op het Rotterdamse cruiseschip Silja, waar statushouders verblijven in afwachting van een woning. De minister misbruikt haar bezoek om haar hardvochtige houding tegenover 'vreemdelingen' te etaleren. Ze is demissionair maar dat zou je niet zeggen aan de panache waarmee ze wethouder Faouzi Achbar schoffeert („Jij bent niet de baas over dit schip” – ze bedoelt: ik ben de baas, jij niet).

Heeft zij enig idee van de mensen zoals die op dat schip? Een eerste indruk ligt zo moeilijk niet. Vorige week zag ik in het theater naast een sterke monoloog van acteur Soufiane Mousouli (voor de goede orde, hij is een Nederlander) een aantal vluchtelingen met talent en ambitie in actie komen, in een voorstelling die de stichting New Dutch Connections overall organiseert. Ik hoor de verhalen van juristen, IT'ers, een mode-ontwerpster, een ondernemer. In Nederland beland, en nu gretig op zoek naar „iemand die iemand kent, die weer iemand kent die...”. Iemand die een stageplaats weet. Of taalcoach wil zijn. Of wat dan ook. Na afloop worden de contacten ter plekke gesmeed, ik zie het gebeuren.

En ik ga naar EYE voor de film *Paikar* van de Nederlands-Afghaanse Dawood Hilmandi. Hij kwam als jongen in Nederland, werd kunstenaar en valt al jaren op met kunst die hij met zijn eigen positie als immigrant stoffeert. Zijn foto's, video's, installaties en nu deze beeldschone documentaire film, ze worden geleid door zijn verlangen naar de liefde van zijn vader – en elke keer vraag ik me af hoe zo'n hardvochtige man-van-oorlog zo'n zachtmoedige zoon voort heeft kunnen brengen. In Hilmandi's verlangen verschuilt zich zijn band met zijn geboortegrond. Even poëtisch als snijdend reikt hij zijn publiek de pijn aan van iemand die onomkeerbaar is vertrokken. Dat deed hij met een reden, maar dat maakt hem niet minder ongeneeslijk triest. Hij droomde van de toekomst. Hij droomt nog altijd, maar „my dreams are cold”.

Snap dat dan, minister.

Maar ja, de minister komt niet kijken, heus niet. En ook de aanhang die ze met haar grove gedrag hoopt te paaien kijkt wel link uit. Durfden dat maar eens.

Beeld uit de film 'Paikar' van Dawood Hilmandi

Je bent niet zo oud als anderen je noemen

De Zweedse danseres en choreograaf Charlotta Öfverholm, begeleider bij 'Age on Stage'.

DANS Bij 'Age on Stage' biedt de Reisopera mensen op leeftijd een kans het podium te betreden voor een dansvoorstelling. Choreograaf Charlotta Öfverholm laat deelnemers zich de kracht en energie uit hun jeugd herinneren. „Jullie mogen trots zijn op jullie leeftijd.”

Door **Kester Freriks** Fotografie **Eric Brinkhorst**

Ouderdom in dans bestaat niet. Als we onvermijdelijk een leeftijdsgrens hebben overschreden, mist ons lichaam de souplesse van vroeger, de lenigheid van de jeugd. Maar 65-plus betekent allesbehalve stilstand.

De Zweedse danseres en choreograaf Charlotta Öfverholm heeft een krachtig antwoord gevonden op de ogenschijnlijk onneembare horde van het ouder worden met alle gevolgen vandien, zowel maatschappelijk als in de danswereld. „Leeftijdsdiscriminatie”, noemt ze dat. Daarom begon ze tien jaar geleden met *Age on Stage* voor dansers boven de veertig. Zij is nu gastchoreograaf bij de Reisopera in Enschede.

Öfverholm treedt wereldwijd op in opera- en balletvoorstellingen van Stockholm tot New York, maakt dansfilms en -documentaires. Zij studeerde aan de Balettakademien in Zweden, aan het Alvin Ailey America Dance Theater in New York en bij Lee Strasberg Theatre Institute in Los Angeles. Hier werd de beroemde methode acting ontwikkeld, de extreem ingeleefde acteerstijl.

„Elke danser kent glorieuze tijden, totdat de jaren aan de deur kloppen”, zegt ze vooraf-

gaand aan een repetitie. „Dan ben je niet langer jong. 'Afgeschreven' heet dat. Ik geloof daar niet in. Het is helaas de norm van grote instituten dat dansers op een gegeven moment moeten stoppen. Ik ben één van hen, maar we kunnen ons een leven zonder dans niet voorstellen.”

De respons op *Age on Stage* is groot, in tal van Europese landen maakt het onderdeel uit van het project dat *Dance on Pass on Dream* on heet. Het is Öfverholms overtuiging dat alle soorten lichamen op het toneel een plaats verdienen. In haar eigen woorden: „Ik vecht ervoor dansers op rijpere leeftijd een podium te bieden. Zij beschikken over een rijkdom aan ervaring die je moet koesteren.”

Ook in Nederland was er eerder aandacht voor de oudere danser. Zo richtte de oorspronkelijk uit Tsjechoslowakije afkomstige choreograaf Jii Kyliän in 1991 bij het Nederlands Dans Theater NDT 3 op voor dansers die aan het eind kwamen van hun carrière. Bij de producties van *Age on Stage* ligt het accent anders; iedereen is welkom, ook als je geen professionele danser bent of weinig of geen theaterervaring hebt. Öfverholm ontwikkelde een methode waarin levensverhalen van de deelnemers het uitgangspunt vormen. Vandaaruit werkt ze

Repetitie van 'Age on Stage', een project van de Reisopera en de Zweedse choreografe Charlotta Öfverholm.

met improvisaties en op associatieve wijze aan dans- en speelscènes, die in de montage één geheel worden.

Leeftijd speelt geen rol

Een aantal middagen in oktober en november ben ik een van de deelnemers in de Performance Factory van de Reisopera, op het voormalige fabrieksterrein van Polaroid in Enschede. Het idee spreekt aan, leeftijd die geen rol speelt. Perfect plan. Dat is juist de kern van het ouder worden: dat je het niet bent. Het idee van 'oud' of 'ouder' komt van de maatschappij, niet van jezelf, zoals ook Öfverholm vol vuur betoogt: „De tijd telt door, maar je herinnert je nog je jonge jaren, je energie en kracht van vroeger; je bent weer in je jeugd. Dit is wat deze performance voor ons kan betekenen.”

In het repetitielokaal verzamelt zich een groep van ruim twintig deelnemers, merendeels vrouwen en een paar mannen, in leeftijd variërend tussen de 65 en 81 jaar. Nadat de Reisopera het project bekendmaakte, konden geïnteresseerden zich inschrijven. De deelnemers komen uit heel Nederland, en uit België en Duitsland. Iedereen moest zich verbinden aan een intensieve reeks repetities in aanloop tot drie openbare voorstellingen in het laatste weekend van november. Öfverholm beschouwt iedereen als professionaal.

De middagen beginnen met een warming-up. We dragen wijvallende kleren en zijn op blote voeten of hebben sokken aan. Öfverholm doet de oefeningen voor: zwaaien met de armen in cirkels en het bovenlichaam mee laten bewegen. Daarna, vanuit rechte positie, de armen in diagonalen naar de grond toe. Ook de klassieke ballethouding plié komt voorbij. Charlotta is in het zwart; ze is klein van gestalte, gespierd, blond haar, scherp gezicht, expressieve ogen. Haar dynamiek straalt op ons over.

Een opdracht die wat beroering wekt is die waarin we tussen elkaar door moeten bewegen om vertrouwd met elkaars lijf te worden „alsof jullie door honing glijden”. De ander aanraken mag, maar liever niet. Toch botsen onze schouders tegen elkaar. Plots strijkt mijn hand over die van een deelnemer. Door het vertrouwen en de sfeer van saamhorigheid die Charlotta creëert, voelt dat niet vreemd, integendeel. Ze spreekt ons onophoudelijk toe, ieder vergeet zijn of haar terughoudendheid. „Neem je plaats in.” horen we haar zeggen, „bespeel de ruimte. Geef jezelf het gevoel dat je het middelpunt bent, waar je je ook bevindt.”

„Loneliness,” zegt Lotta, zoals ze inmiddels door de deelnemers wordt genoemd, „is een van de terugkerende

emoties waarover jullie me vertellen. Het idee buitengesloten te zijn of door verlies van een dierbare alleen komen te staan. Dat gaan we uitbeelden. Vorm kleinere groepen en dan zul je zien dat er altijd een is die erbuiten valt. Die ene zoekt aansluiting, en zo krijg je het begin van een performance, van dynamiek tussen de eenling en de anderen. Niemand wil alleen staan. Zoek elkaar op, tast naar je medespelers. Ga gerust tegen een grens aan.” Dat idee van 'honing' is zo gek nog niet, het komt ongetwijfeld uit de school van method acting. Het is opmerkelijk hoe snel het onderlinge vertrouwen binnen de groep groeit.

Oudere mensen moeten dansen

Lotta vraagt ons in een kring te gaan zitten: „Iedereen kent de uitdrukking *Memento mori*, 'bedenk dat je sterfelijk bent'. Maar ik stel daartegenover *Memento vivere, remember to live*. Hoe zouden jullie dat vertalen?” Er komen tal van reacties, variërend van 'Ga leven', 'Leer te leven' en 'Vergeet niet te leven' tot 'Mens, durf te leven'. Dat laatste blijkt het meest toepasselijk.

„Oudere mensen moeten vooral dansen,” licht Charlotta haar keuze toe voor *Memento vivere* als titel van de voorstelling. „Jullie hebben levenservaring en zijn sensitief, hebben veel te zeggen en mogen trots zijn op jullie leeftijd, jullie bezitten de diepgang om tot iets prachtigs te komen. Jonge ballerina's beschikken over tal van mogelijkheden met hun lichaam, zoals *jumps* en *turns*, maar er is zoveel meer in dans.” En, voegt ze eraan toe: „Overal waar ik *Age on Stage* breng vinden mensen troost.”

Op verzoek van Lotta geeft ieder zijn of haar persoonlijke inbreng, de plaats waar we zijn noemt ze „de veilige beschutting van het repetitielokaal”. Een enkel verhaal komt met grote emoties, zelfs tranen.

Sommige van de deelnemers mag ik naderhand persoonlijk spreken, met toestemming om hun naam te vermelden, onder wie Leontien van Hamel: „We kennen elkaars zwartste verhalen, maar het gaat juist om de kracht die we daaruit putten.” De uit Vlaanderen afkomstige Isabella Verhaeghe was gehuwd met een man uit Senegal en ze maakte bij de professionele Vlaamse choreograaf Isabelle Beernaert de solo (*Niemand* over rouw, verdriet en racisme. Vooral dat laatste achtervolgde haar als moeder van hun kinderen.

Ook is er een verhaal over een bijna-doodervaring door verdrinking, in de „schokgolven die ontstonden toen plots sluisdeuren opengingen”. Een van de deelnemers, die daar toevallig zwom,

overleefde het nipt. Een ander vertelt over de „horrormovie” van kanker van haar kind. Een deelnemer verloor haar zoon, op zijn twintigste.

Van tekst beelden maken

Het is goed gezien van Charlotta Öfverholm om aansluiting te zoeken bij levensbepalende gebeurtenissen als echtscheiding, verlies, rouw en vereenzaming. Toch mag het beslist geen „bejaardentherapie” worden, benadrukt Charlotta telkens. Deelnemer John van der Linden vertelt opgegroeid te zijn op een verlaten boerderij in Twente en getuige te zijn geweest van misbruik door zijn vader van zijn iets jongere zusje; die „was als de op-pergod Zeus”. Daarom voelt de band met de anderen op de dansvloer voor hem zo goed, „het is als een nieuw, veiliger huis.”

Lotta luistert aandachtig, geeft niet zo zeer inhoudelijke reacties, ze zoekt naar betekenis van de verhalen voor de voorstelling. Ze regisseert tekst tot beeld, tot scènes. De eenzame boerderij van John, het zusje. Misschien besluit ze daarom, later in het proces, John een cruciale zin te geven. Hij komt van achter naar voren op, en zegt: „O mens, leer dansen, anders weten de engelen in de hemel niets met je te beginnen.” Het is een citaat van kerkvader Augustinus en zou als motto voor de hele voorstelling kunnen gelden.

Leontien noemt Lotta „een kleine bal vol energie en humor. Soms lijkt het chaotisch wat ze doet maar er zit richting in.” Nelleke Flikkenschild zat vanaf haar negende op klassiek ballet: „Charlotta is in staat om onze levensherinneringen om te vormen tot sprekende, doorleefde spelmomenten. Zij creëert een sfeer van saamhorigheid waarin je je grenzen verlegt.” Maria Laarhuis verwoordt het treffend: „Dankzij Lotta voel ik me elke keer na de repetities krachtiger en energieke, zowel in mijn lijf als in mijn hoofd.”

Charlotta geeft als aanwijzing: „De uiteindelijke voorstelling moet vitaal, helder en strak zijn. Ik houd van *opposities*, tegenstellingen. Hoe dieper het verdriet en de eenzaamheid, des te sterker worden jullie in dit dansverhaal, met meer levensvreugde. Eenzaamheid geeft je óók de kracht van onafhankelijkheid.”

Geleidelijk ontstaan contouren. Wat in oktober nog losse elementen leken, is daags voor de première eind november hecht geworden. Ze „gebruikt onze lichamen als penselen voor een schilderij,” zegt Maria tijdens een korte pauze, waarin een van de deelnemers bij koffie of thee tracteert op speculaasjes.

De vier uren van repeteren stellen hoge eisen. Lotta vraagt nooit of de deelnemers een bepaalde oefening kunnen, sommige bewegingen vereisen elastische

ledematen. Die hebben we niet meer, of minder. Ze maakt een gimmick van die ouderdomspijn. In een scène moeten we ons bewegen alsof heup of bovenbeen getroffen worden door een aanval van jicht en stekende pijnscenen. We lopen krom en kreupel als echte oudjes in een karikatuur. Geweldige act. Humor en harde werkelijkheid ineen.

Age on Stage leert je leven

Lotta plaatst uiteenlopende muziek onder 'onze' voorstelling-in-wording. Naast een Duitse *Liebesschläger* klinken het indringend-religieuze *Nisi Dominus* van Invalidi, 'Cecilia Lind' van de Nederlands-Zweedse zanger Cornelis Vreeswijk, de finale uit *A Chorus Line* en de popsong 'We Loved Each Other So Much'. En meer, 'Quando quando quando' bijvoorbeeld, 'Wanneer wanneer wanneer' komt mijn geliefde?

Als de kostuums er zijn, lijkt het een echte uitvoering. De gewaden zijn in elfen kleuren oker, felblauw, roze, groen. Zwarte gordijnen sluiten de speelruimte aan drie zijden af, als een black box. De levensverhalen keren als theaterscènes terug. Het is niet per se één op één. Lotta verwisselt personages en levenservaringen, en maakt het daardoor abstracter.

In deze laatste fase monteert ze de verhalen tot een eenheid, bijvoorbeeld deze: de groep dans in losse bewegingen, een van de mannen maakt zich los, hij danst een solo. Hij kan zelfs op zijn hoofd staan. De verloren, overleden zoon zou hij kunnen zijn. Of een echtgenoot die wegliep. Iemand uit een andere wereld in elk geval. Plots wijken de spelers uiteen en vormen twee groepen; de ene symboliseert het golvende water, de tweede de veilige oever met riet. Deze scène gaat over het bijna verdrinken, over bijna dood. Ondertussen zingt Leontien het lijklied van de voorstelling, 'Mens, durf te leven'.

Het moet nog een keer van Lotta, sneller, ritmischer, niet aarzeland, *tak-tak*. Het werkt. Meteen daarna laat ze 'Quando quando quando' over het toneel schallen. Het klinkt als 'Leven leven leven'. Dat is precies wat *Age on Stage* ons geeft: leren leven. Jonger zijn dan onze leeftijd.

Memento vivere door Charlotta Öfverholm/*Age on Stage* en Reisopera. In: Performance Factory, Enschede. Première 28/11. T/m 30/11. Inl. reisopera.nl

Queen met Brian May (rechts) en 'nieuwe' zanger Adam Lambert, tijdens een show van Queen + Adam Lambert in Spanje, 2022. FOTO JUANJO MARTIN / EPA

Wat als het gezicht van de band moet worden vervangen?

LEADZANGERS Het is voor fans meer dan 'even wennen' als een gezichtsbepalende frontman of -vrouw wordt vervangen, zoals bij Kensington. Hoe deden Queen, Di-rect, Sepultura en BZN dat?

Door **Peter van der Ploeg**

Als de frontpersoon van de band wordt vervangen, is het net of de hoofdpersoon in je favoriete serie ineens door een andere acteur wordt gespeeld. Met ander haar. En een gek accent. Dat is meer dan even wennen. Toch zijn er genoeg bands die ineens een vacature voor hun meest zichtbare positie invulden. Voor sommigen blijkt dat een gouden greep, voor anderen een periode om snel te vergeten.

Spannende week bijvoorbeeld voor Jason Dowd, de nieuwe zanger van Kensington. In 2021 vertrok zanger Eloi Youssef ineens bij die band en nam zijn meezingbare raspstem mee, vanwege een „verschil in toekomstvisie”. De

onbekende Amerikaan Dowd uit Louisiana had het eerst in Nashville geprobeerd, toen in Los Angeles en nu dus in Utrecht. Met hem staat Kensington deze week drie keer in de Ziggo Dome en die shows zijn bijna helemaal uitverkocht. Men is in elk geval benieuwd.

Als een frontpersoon vertrekt, wordt ontslagen of – nog dramatischer – komt te overlijden, is de eerste vraag altijd: gaat de band door, en hoe dan? Natuurlijk zijn alle bandleden belangrijk, maar een stemgeluid is toch unieker dan het spel van de meeste gitaristen, drummers, bassisten, violisten of andere instrumentalisten. Kurt Cobain (Nirvana), Dolores O’Riordan (The Cranberries) en Jim Morrison (The Doors) werden na hun dood niet voor niets nooit ver-

vangen, en hoewel Queen nog wel optreedt zonder de overleden zanger Freddie Mercury, nemen ze geen nieuw werk met Adam Lambert op.

Er zijn ook genoeg bands waar de zanger niet overleed maar het liever solo wilde proberen, waar ze elkaar later toch weer in de armen vielen. De drie belangrijkste heavy metalbands verging het zo, met de drie belangrijkste heavy metalzangers. Iron Maiden, Judas Priest en Black Sabbath kwamen na een periode met een andere vocalist toch weer uit bij hun zangers Bruce Dickinson, Rob Halford en Ozzy Osbourne. En gelukkig maar, want de platen die ze maakten met Blaze Bailey (Maiden), Tim Ripper Owens (Priest) of een van de meer dan zeven zangers die in de schoenen van Ozzy probeerden te treden, kun je best overslaan.

Die nieuwe, ook na bijna 30 jaar

De Australische rockband INXS kwam de dood van zanger Michael Hutchence nooit te boven, ook niet nadat ze een nieuwe zanger vonden via een tv-programma. De Amerikaanse zanger Derrick Green zit al ruim twee keer zo lang (28 jaar) in de Braziliaanse metalband Sepultura als zijn voorganger Max Cavalera (13 jaar), en toch blijft Green nog altijd ‘de nieuwe zanger’. Alice in Chains en Blind Melon blijven moeizaam doormoederen met hun nieuwe frontmannen, en zelfs bij een succesvolle doorstart als die van Genesis stelden fans elkaar nog altijd de vraag: is Phil Collins echt beter dan Peter Gabriel? Stone Temple Pilots probeerden het met Linkin Park-zanger Chester Bennington na het vertrek van Scott Weiland, maar dat was lang zo sterk niet.

En dan is er nog de hele categorie boy- en girlbands, die meestal niet één frontpersoon hebben, maar wel één iemand met het meeste

talent en/of de grootste aanhang. Als die eruit stapt, blijft van de rest weinig over. Zo liet Robbie Williams Take That achter met een gapend gat terwijl zijn solocarrière een vlucht nam. Justin Timberlake deed zoiets met Nsync, Geri Halliwell bij de Spice Girls, Nicole Scherzinger bij de Pussycat Dolls, Zayn Malik bij One Direction, Camila Cabello bij Fifth Harmony en Brian McFadden bij Westlife. Prachtige vreemde eend in de bijt is Mark ‘Marky Mark’ Wahlberg die uit New Kids on the Block stapte, de band van z’n grote broer, maar vrij aardig op z’n pootjes terecht kwam in de filmwereld.

Een andere oplossing om een doorstart te maken kan een naamswijziging zijn. Erg riskant, want je weet nooit of de fans meegaan, maar je kunt er ook een hele nieuwe groep fans mee vinden. Rage Against the Machine veranderde zo van geluid met het aantrekken van Chris Cornell (ex-Soundgarden) toen Zack de la Rocha was vertrokken, dat de band de oude naam geen optie meer vond en verder ging als Audioslave. Nadat zanger Andrew Wood van Mother Love Bone overleed en ze met Eddie Vedder een herstart maakten, werd het Pearl Jam. Joy Division werd na de dood van Ian Curtis opgeheven om in het nieuwe New Order op te gaan. Ze namen allen risico’s, maar met succes.

Goed idee: Hay voor Krassenburg

Voorbeelden van bands waarbij het juist echt goed uipakte: het kán wel. Queen had (ook al heetten ze toen nog Smile) vóór Freddie Mercury eerst nog zanger Tim Staffell, moeilijk voor fans dat gaan vinden is nog even de vraag: de tijd moet leren of Dowd jarenlang ‘die nieuwe’ blijft, over een paar jaar weer wordt vervangen door ‘de oude’ of gewoon volledig wordt geaccepteerd.

Linkin Park met Emily Armstrong in Gelredome, afgelopen zomer. FOTO ANDREAS TERLAAK

BZN's Carola Smit en Jan Keizer tijdens hun afscheidsconcert in Ahoy, Rotterdam, in 2007. FOTO CYNTHIA BOLL / ANP

nog mét s Golden Earrings heette, voordat zanger Frans Krassenburg aan de kant werd geschoven voor Barry Hay. Dat bleek een goed idee.

En daarna werd Di-Rect hét voorbeeld van een band die zichzelf helemaal opnieuw uitvond na het wisselen van de spits: die leuke band met Tim Akkerman werd een echte topband met de via een tv-show gevonden Marcel Veenendaal. Het bracht ze tot aan drie shows in De Kuip dit jaar. Linkin Park is na de dood van Chester Bennington in 2017 verdergegaan met Emily Armstrong, heel anders en toch genoeg om stadions mee te blijven vullen.

Verder tot nu toe weinig vrouwen, maar die zijn er zeker. Dolores O’Riordan, overleden in 2018, kwam bij de Ierse band the Cranberries (toen nog Cranberry Saw Us) nadat Niall Quinn was vertrokken. Black Eyed Peas wisselde Kim Hill (die was vertrokken vanwege de seksualisering in de muziekindustrie) in voor Fergie, en schoot de stratosfeer in. Rockband The Gathering haalde na twee weinig opzienbare platen met kerels de veel beter zingende Anneke van Giersbergen binnen en brak wereldwijd door. En de Finse band Nightwish heeft zelfs liefst drie frontvrouwwissels gehad, om uit te komen bij ‘ons’ Floor Jansen uit Goirle, waarmee Nightwish een echte stadionband werd.

En anders is er altijd nog BZN, de Volendammer band die in 1984 zangeres Anny Schilder zag vertrekken, waarna vele fans het einde van de band voorspelden. Maar met de toen piepjonge Carola Smit werden ze nóg groter en bepaalden ze voor een aanzienlijk deel de populaire palingsound. Overigens stopte de band toen zanger Jan Keizer er in 2006 vanaf wilde, en die vervolgens weer met Anny Schilder ging optreden.

Perfekte vervanger of slappe kopie?

Er lijkt geen succesformule te bestaan om een nieuwe zanger/es te overleven. Talent, timing en toeval lijken het belangrijkste. Natuurlijk helpt het als ‘die nieuwe’ een steengoede stem heeft, en bijpassend charisma is een extra plus. Een Emily Armstrong werkt wellicht goed bij Linkin Park omdat ze heel anders is dan Bennington – een vrouw in zo’n rockband maakt nog altijd een groter verschil dan je anno 2025 zou verwachten – maar qua stem behoorlijk in de buurt blijft. Maar dat kun je ook allemaal zeggen van Derrick Green bij Sepultura, en die had meer moeite met het vasthouden van succes.

Het maakt ook uit wat die vorige frontpersoon is gaan doen. Cavalera was een nieuwe band begonnen en nam veel van de Sepultura-fans (en ook wel zijn lekkere gitaarriffs – hij schreef immers veel van de muziek) mee. Bij Linkin Park werd de overleden Bennington na flink wat jaar vervangen, en als dat integer gebeurt dan hebben fans daar meestal wel sympathie voor.

Bij The Scene, de Amsterdamse band die volgend jaar weer gaat optreden met Syb van der Ploeg om de in 2015 overleden Thé Lau te vervangen, hetzelfde verhaal. The Prodigy ging verder na de dood van beroepscreep Keith Flint en verving de zanger slash danser helemaal niet, dat bleek ook te kunnen. Bij Di-rect was Akkerman er gewoon uitgestapt en probeerde de band iets spannends en nieuws, net als nu Kensington.

Hoewel? Op het nieuwe deze week uitkomende album *First Rodeo* hoor je dat de stem van Dowd ietsje ijler is, en ook wat scherper dan die van Youssef. Maar in veel stukken, zoals eerste single ‘A Moment’, het gedragen ‘Stay’ of de langzame powerballad ‘Little by Little’ klinkt exact hetzelfde nootmuskaatraspie in zijn keel. Als je het nieuws niet hebt gevolgd hoor je het verschil misschien niet eens. Hoe fans dat gaan vinden is nog even de vraag: de tijd moet leren of Dowd jarenlang ‘die nieuwe’ blijft, over een paar jaar weer wordt vervangen door ‘de oude’ of gewoon volledig wordt geaccepteerd.

Barman werd zanger Kensington. ‘Een droom die uitkomt’

POPMUZIEK De populaire Utrechtse band Kensington vond in Amerika een nieuwe zanger: Jason Dowd. Hij is superblij. „In Los Angeles speelde ik voor maximaal honderd man publiek.”

Hester Carvalho

UTRECHT

Als Jason Dowd volgende week drie avonden achter elkaar optreedt als zanger van Kensington, in Ziggo Dome, Amsterdam, is dat de bekroning van een ontwikkeling die nog geen drie jaar geleden begon. Want Dowd (Alexandria, Louisiana, leeftijd onbekend), die altijd al muziek maakte, maar vooral achter de bar werkte in Los Angeles, werd in het voorjaar van 2023 plotseling de zanger van het in Nederland inmiddels populaire Kensington.

Van deze band, die in 2005 werd opgericht, had hij nog nooit gehoord, toen hij via via hoorde dat ze een zanger zochten. Van hun muziek was hij onder de indruk. Hij hoorde melodieuze rock met nu en dan een donker randje. De band zocht sinds 2022 naar de opvolger van zanger Eloi Youssef, die na 17 jaar afscheid had genomen omdat hij een nieuwe muzikale richting op wilde.

De drie overgebleven muzikanten waren vastbesloten om door te gaan, lieten ze weten. Ze zochten een voorman zonder er ruchtbaarheid aan te geven, en begin dit jaar kwam plotseling het nieuws: er was een nieuwe zanger, er was een nieuwe single en er zouden drie concerten worden gegeven in de Ziggo Dome.

In een café in zijn nieuwe woonplaats Utrecht vertelt de bedachtzame Dowd nog altijd een beetje bouwvereerd hoe zijn leven veranderde door de ontmoeting met ‘de guys’, zoals hij bandleden Casper Starreveld, Jan Haker en Niles Vandenberg noemt. Van barman tot popster, van Amerika tot Utrechtenaar. En van solist tot één van vier.

Dat laatste, blijkt, is zijn grootste geluk, hij hoeft geen muzikanten meer te vragen om alsjeblift mee te doen op een liedje of het podium. „Dat was moeizaam, daarom had ik geleerd om de synthesizer, drumcomputer en gitaar tegelijk te bedienen. Na mijn bar-werk ging ik optreden in een kroeg in de hoop dat ik de aanwezigen zou entertainen.”

Via een bevriende muzikant hoorde hij over de vacature bij Kensington. Na een aantal zoomgesprekken werd hij uitgenodigd om naar Utrecht te komen. „Ik wilde meteen ‘ja’ zeggen. Maar voor hen hing er meer vanaf dan voor mij, dat snapte ik. Zij kunnen maar één keer met een nieuwe zanger komen.” Hij beschouwde de kennismaking als een date. „Ik dacht, als ik niet je droommeisje ben, is het ook okay. Dan was het een mooie ervaring en hoop ik dat je haar alsnog tegenkomt.”

Terug in LA bedenkt hij dat hij niet genoeg van zichzelf heeft laten zien in Utrecht, waar ze vooral naar Kensingtonliedjes luisterden en lol maakten. „Ik begon een eigen nummer te schrijven, met

Jason Dowd, zanger van Kensington. FOTO ANDREAS TERLAAK

muziek waarvan ik dacht dat Niles het graag zou drummen, en Jan bassen en Casper gitaar zou spelen, maar met woorden die recht uit mijn ziel kwamen. Ik stuurde het op en zei dat ze op deze manier konden horen wie ik ben.” Het nummer heette ‘A Moment’ en het zou uiteindelijk de eerste single worden.

„Een week later stond ik te werken in het café. Aan het eind van de avond zwaaide de deur open en de guys kwamen binnen! Ze wilden me persoonlijk vertellen dat ze het nummer fantastisch vonden en dat ik de nieuwe zanger was.” Hij krijgt tranen in zijn ogen bij de herinnering. „Een groots gebaar. In LA wordt iedereen de hele tijd afgewezen. Je verbijt je en probeert het de volgende dag opnieuw. Nu kreeg ik op deze manier bevestiging. Dat betekende veel voor me.”

Klein beginnen: 2000 man publiek

Pas in januari werd zijn identiteit bekend gemaakt. „Kort daarna gingen we optreden. De anderen zeiden ‘we beginnen klein’, voor tweeduizend man publiek, in TivoliVredenburg in Utrecht. Daarna stonden we meteen op Paaspop, voor 20.000. Dat was voor mij gigantisch, ik was niet meer gewend dan maximaal honderd.”

First Rodeo is een gevarieerde rockplaat geworden. De muziek heeft transparante

momenten met doorkijkjes naar subtielere orkestraties, waarin klanken vallen als waterdruppels (‘Lightning’) en ruisende gitaren kunnen aanzwellen tot meezingers (‘Days Are Gone’). Alle muzikanten leverden teksten voor het album. Zo bezingt Dowd ook lotgevallen van bijvoorbeeld Starreveld, in het bitterzoete ‘Safe Haven’.

Hij inventariseert de onderwerpen die aan bod komen: opgroeien in een gebroken gezin, verkeerde keuzes maken, de liefde. „Als een nummer over een break-up gaat, is het sowieso van mij,” lacht Dowd. „Daar heb ik ervaring mee.”

‘Days Are Gone’ opent hij met de woorden: ‘Bottle of red/ Going straight to my head’. „Wijn helpt me om mijn hart open te stellen. In emotionele buien leun ik soms op mijn vriend, de fles rood.” Maar niet in deze periode. „Want ik bereid me voor op de Ziggo Dome, ik wil daar vol energie staan.”

Familie en vrienden uit Amerika zullen erbij zijn. Dowd kan nog steeds niet geloven dat dit echt gebeurt, zegt hij. „De uitdrukking ‘een droom die uitkomt’ klinkt sleets. Maar dit is voor mij een oude droom die werkelijkheid wordt.”

First Rodeo van Kensington is verschenen bij Universal. Concerten: 3/12, 4/12, 5/12 Ziggo Dome, Amsterdam.

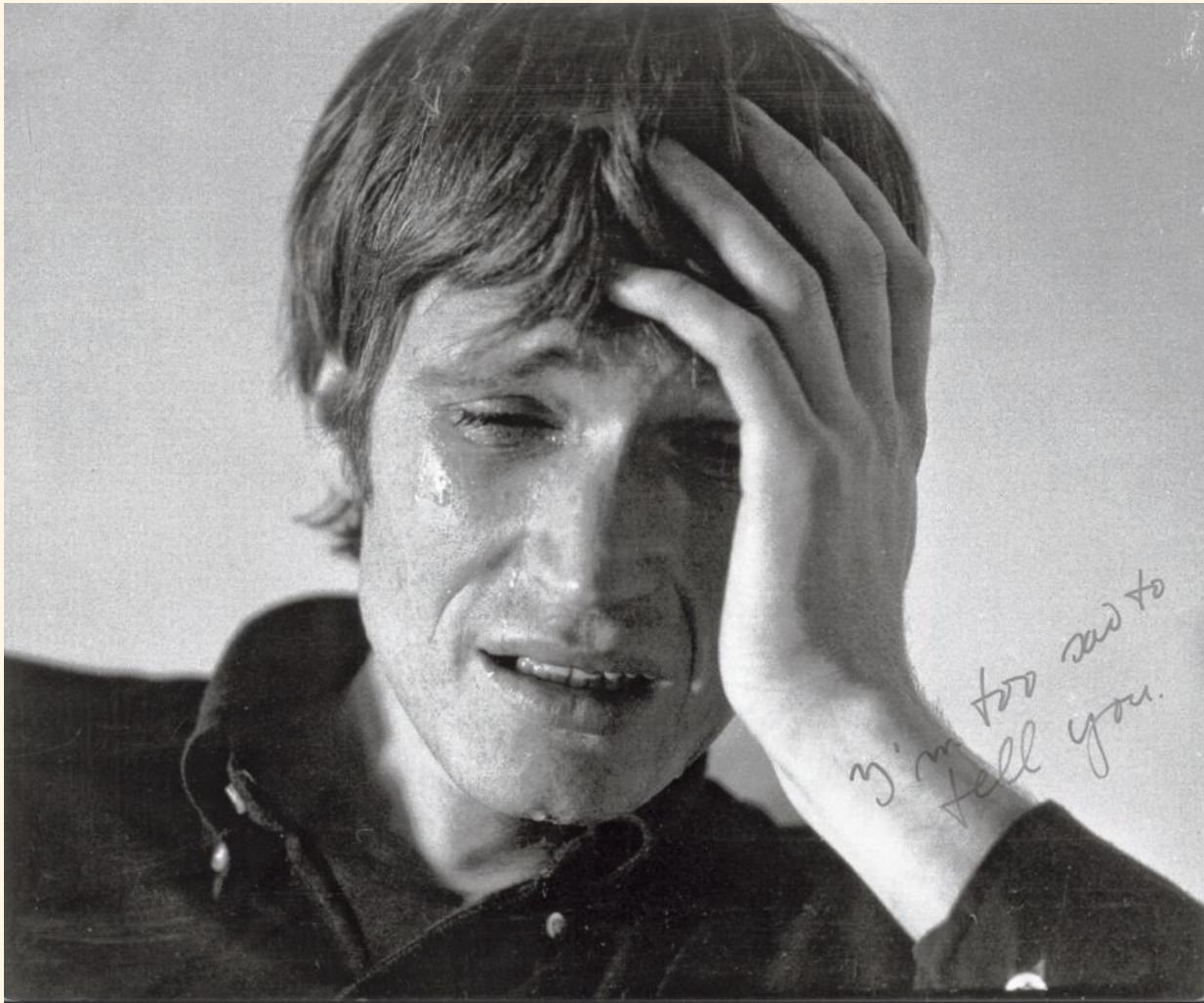
Di-rect, met zanger Marcel Veenendaal (links), nodigde bij een jubileumshow op het strand van Scheveningen in 2015 voormalig zanger Tim Akkerman uit. FOTO PAUL BERGEN / ANP

HET BEGIN VAN

Huilende mannen: de geschiedenis van de mannentraan

Van veel dingen vragen we ons niet meer af waar hun oorsprong ligt. In deze rubriek wordt gezocht naar het begin der dingen. Dit keer: tranen, vooral van mannen.

Door **Bianca Stigter**

I'm too sad to Tell You van Bas Jan Ader.

| MUZIEK | THEATER | KLEINKUNST | CABARET | BALLET | OPERA | DANS |

PODIUMKUNSTEN

december

highlights

wo 3 dec
Leif Ove Andsnes + Bertrand Chamayou
Betoverende muziek Kurtág en Schubert voor piano vierhandig.

vr 5 dec
Rewşan
Soulvolle zangeres uit Turkije speelt haar nieuwe album 'Hinar'.

zo 14 dec
Marc Bouchkov + Lucas Debargue
Kamermuziek op topniveau met beroemde werken van Brahms, Beethoven en Messiaen.

do 18 dec
Het Muziek: Shelter
Pulserende, ontroerende muziek van componisten Gordon, Lang & Wolfe in meebewegend decor.

muziekgebouw.nl
Piet Heinkade 1, Amsterdam

Marc Bouchkov
© Nikolaj Lund

Muziekgebouw

Politici, diplomaten, generaals, ze schijnen allemaal een keer in hui-
len te zijn uitgebarsten tijdens het
uitbreken van de Eerste Wereld-
oorlog, ook als ze zelf voor dat uitbreken
verantwoordelijk waren. Margot Asquith,
vrouw van de Britse premier H.H. As-
quith, schreef in haar dagboek over de
tranen van de Duitse ambassadeur in
Londen, prins Lichnowsky, en die van
haar eigen man. Ook in Parijs, Berlijn en
Sint Petersburg werd geweend of gewee-
klaagd. Christopher Clark kan het niet
droog houden in *The Sleepwalkers*. *How
Europe Went to War in 1914*. Tom Holland
en Dominic Sandbrook noemen het in de
podcast *The Rest is History - the Road to
the Great War*.

Deze tranen verbaasden mij. Echte
mannen huilen niet, luidde lang het ada-
gium, en welke mannen zijn echter dan
de mannen die de Eerste Wereldoorlog
niet wisten te voorkomen? Echte mannen
vechten. Maar misschien was dat adagi-
um een eeuw geleden nog niet in zwang.
Veel tradities zijn minder oud dan je zou
denken. Trouwen in het wit bijvoorbeeld,
of vuurwerk met oud en nieuw.

Of was het vooruitzicht op een oorlog
zo erg dat de mannen zich niet meer aan
deze traditie konden houden? Alsof ze al
wisten dat er miljoenen zouden sneuve-
len. Asquith hilde weer in 1916, toen zijn
oudste zoon sneuvelde tijdens de slag aan
de Somme.

Charles Darwin gaf in 1872 een geogra-
fische draai aan huilen in zijn studie *Het
uitdrukken van emoties bij mens en dier*.
„Engelsen huilen zelden, behalve bij he-
vig verdriet, terwijl de mannen in sommi-
ge delen van het continent snel en vrijle-
lijk hun tranen laten vloeien.” Darwin had
zelf vaak last van paniekaanvallen en
„hysterische huilbuien”. Toen zijn doch-
ter Annie overleed op tienjarige leeftijd,
was hij niet in staat naar de begrafenis te
gaan.

Vrouwen en mannen hebben in de loop
der geschiedenis om andere redenen ge-
huild en vrouwen vrijwel altijd meer en
openlijker dan mannen. Maar de litera-
tuur bevat ook scènes waarin 20.000
mannen huilen, op het slagveld nog wel.
Als de held sterft in het middeleeuwse
Roelantslied huilen alle twintigduizend
aanwezige ridders, ze vallen zelfs flauw.

Tom Lutz schrijft in *Crying. The Natural &
Cultural History of Tears*: „Om de afstand
tussen onze kijk op tranen en die van acht-
honderd jaar geleden te markeren, hoeft
men zich alleen maar een filmversie voor
te stellen van deze twintigduizend wenen-
de, flauwvallende ridders in harnas die
van hun paarden vallen.”

Male weepies

Volgens Lutz werd het ‘mannen huilen
niet’-gebod pas in de tweede helft van de
twintigste eeuw de standaard. Zelfs in de
moderne kunst: Picasso schilderde een
hele serie *Huilende vrouwen* in de jaren
dertig maar geen man. Zelfs toen waren er
afwijkingen van de norm. Hollywood pro-
duceerde niet alleen *weepies* maar ook *ma-
le weepies*. En in de jaren vijftig was de
zanger Johnny Ray populair met hits als
‘Cry’ en ‘The little White Cloud that Cried’.
Zijn bijnaam was de ‘Crying Crooner’.

Die vraag komt nu ook op bij het aan-
grijpende kunstwerk over een huilende
man, *I'm too sad to Tell You* van Bas Jan
Ader. Ader maakte dit werk, waarvan zo-
wel een foto als een filmversie bestaat, in
1970. Maakte dat werk toen meer indruk
omdat het toen minder gewoon was om
een man te zien huilen? Maakte Ader het
omdat het toen minder gewoon was om
een man te zien huilen? Die laag van het
werk is misschien aan het verdwijnen.

De eerste keer dat ik mijn eigen vader
zag huilen was toen hij hoorde dat de
Franse filmmaker Jacques Tati was overle-
den, in 1982. De eerste keer dat ik mijn
grootvader zag huilen was toen hij de jaar-
lijkse schoolfoto kreeg van mijn zus en
mij, en wist dat dit vermoedelijk de laatste
portretten waren die hij zou kunnen zien.
Tranen van mijn moeder en oma heb ik
niet onthouden. Huilden ze daarvoor te
vaak? Huilden ze soms uit frustratie, uit
onmacht? Ook daar zou ik nu om kunnen
huilen, net als om de tranen om Tati en
schoolfoto's en zelfs om middeleeuwse
helden en de dochter van Darwin; maar
dit heeft misschien meer met leeftijd dan
met gender te maken: hoe ouder je wordt
hoe makkelijker je huilt.

De eerste tranen waren regen. Talloos
zijn de mythes waarin een gestorven god
weer tot leven wordt gewekt door de tra-
nen van een godin. Herfst. Lente. Regen.
Leven.

CULTUURDAGBOEK MINNE KERSTEN

Minne Kersten legt
laatste hand aan haar
audiovisuele installa-
tie in de Oude Kerk te
Amsterdam. FOTO RO-
GER CREMERS

Met de **hoogwerker**
kabels aanleggen
over de plafondbalk-
en van de kerk voor
'There's Always Ano-
ther Twist'. FOTO RO-
GER CREMERS

‘In de nacht lijkt het wel alsof het spookt’

Een week lang bouwt kunstenaar Minne Kersten haar tentoonstelling
op in de Oude Kerk in Amsterdam: nachtelijke geluidsopnamen en
kabels ophangen op 35 meter hoogte. „Kamertemperatuur is in een
kerk van 800m ver te zoeken.”

hoogte geweldig vind) maar kom
met wankle benen terug.

De grote kroonluchter zit in de
weg: hij hangt precies op de plek
waar een beamer moet komen. Tha-
mon van Blokland en Ernst Dulle-
mond (medewerkers van de Oude
Kerk) gaan kijken of het mogelijk is
de kroonluchter een meter te ver-
plaatsen.

Jacob en ik werken een nacht door
om de geluidsmix af te maken. Over-
dag is de kerk gevuld met geluiden
van bezoekers, dus om een zuivere
symfonie te kunnen creëren moeten
we dat in de stilte van de nacht doen.

Het lijkt soms wel alsof het die
nacht spookt, helemaal omdat in de
compositie geluiden terugkomen
van voetstappen en krakende deu-
ren die in de kerk zelf zijn opgeno-
men. Soms weet je daardoor niet
meer wat echt is en wat niet.

Het is haast mystiek om te luiste-
ren naar hoe de nacht zich buiten
voltrekt, om te zien hoe het rode
licht van de Wallen via de ramen
naar binnen schijnt. Om vijf uur 's
ochtends trekken we de deur dicht.

ZONDAG 16 NOVEMBER Zonnebed

Bij aankomst oefent Mateo, de orga-
nist, op het orgel. Tussen hoogwer-
kers, ladders en boormachines klinkt
het monumentale geluid van het or-
gel. In de middag arriveert custom-
made cirkelvormige projectiefolie op
enorme rollen van vier meter uit
Duitsland. Het advies is om het folie
eerst op kamertemperatuur te laten
komen, voordat we het opspannen.
Kamertemperatuur is in een kerk
van 800m ver te zoeken, dus maken
we een soort zonnebed van verwar-
mingselementen. Het opbouwteam
komt af en toe langs om zich op te
warmen.

MAANDAG 17 NOVEMBER Bromtol

Vandaag verder in de geluidsstudio
met Jacob. Maanden geleden stapte

ik bij hem binnen met een reeks
bromtollen. In die tollende beweging
zat voor mij het gevoel dat ik in de
kerk wilde plaatsen. Vanuit die hoge
fluittonen hebben we uiteindelijk
een hele symfonie opgebouwd.

De compositie duurt nu ongeveer
een uur, vanuit elke hoek van de
ruimte klinkt een andere variant.
Soms verschilt de toonhoogte per
plek, waardoor je als bezoeker je ei-
gen symfonie kunt componeren sim-
pelweg door rond te lopen. Jan Pie-
terszoon Sweelinck (1562-1621), de
voormalige organist van de Oude
Kerk, werkte eigenlijk met hetzelfde
principe.

DINSDAG 18 NOVEMBER Boekenkamer

Bij aankomst hangen alle schermen.
Echt geweldig mooi. Ze lijken te zwe-
ven, precies zoals ik voor ogen had.
De vorm van een cirkel werkt prach-
tig samen met de architectuur, en re-
sonneert met de rozetramen in de mu-
ren erachter.

Met Marianna van der Zwaag, de
curator van de tentoonstelling, selec-
teer ik een aantal boeken voor in de
Oudezijds-kamer. Bijvoorbeeld *Artifi-
cial Darkness* van Noam Elcott en
Screening Fears van Francesco Caset-
ti: allebei over het spektakel van
vroege cinema, fantasmagoria-voor-
stellingen en onze relatie tot duister-
nis. En de *Collected Ghost Stories* van
MR James.

WOENSDAG 19 NOVEMBER Preview

Vandaag is de preview. We zijn met
een klein clubje van zo'n twintig
man. Verzamelaars, museumdirec-
teuren, curatoren, critici, pers, mijn
galerie. Ik moet mezelf even herpak-
ken om te schakelen van opbouwmo-
dus naar sociale modus – van naden-
ken over schroeven naar het formule-
ren van iets zinnigs over de inhoud.

Na afloop lopen we met elkaar naar
restaurant Hemelse Modder. Mariette
Dölle, de directeur van de Oude Kerk,
introduceert iedereen, de wijn komt
op tafel en het wordt snel informeel.
Gisteravond heb ik mijn sleutelbos
in mijn fiets laten hangen. Op de Wal-
len is die natuurlijk binnen een mi-
nuut weg. Op de dag van de opening
ben ik tot een half uur voor aanvang
bezig om samen met de Sleutelko-
ning bij mezelf thuis in te breken.

DONDERDAG 20 NOVEMBER SPOOKBEELDEN

Als ik daarna in de kerk aankom, krijg
ik kippenvel - het is magisch. Marian-
na komt me ophalen en samen lopen
we de nachtelijke sfeer in, in de
kroonluchters branden kaarsen. Zo'n
300 man stieftel door de donkere
kerk: een heel cinematografische er-
varing. Het geroezemoes valt samen
met het geluid, en de videoschermen
flikkeren als spookbeelden. Dat heb-
ben we maar mooi geflikt.

VRIJDAG 22 NOVEMBER Dutje

Mijn favoriete momenten zijn de da-
gen na de opening. Dan is het werk
open voor publiek en pas echt goed te
ervaren. In de boekenruimte is een
jonge jongen één van de spookverha-
len van MR James aan het voorlezen.
Een ander doet een dutje.

ZATERDAG 23 NOVEMBER Loslaten

Ik weet dat ik het de komende tijd
even lastig zal hebben. Mijn leven
wordt altijd volledig opgeslokt door
de tentoonstelling waar ik op dat mo-
ment mee bezig ben. Gelukkig appt
Jacob of ik vanavond mee ga naar de
film. Hij kan het ook nog niet losla-
ten.

**Minne Kersten: There's Always Ano-
ther Twist** t/m 6/4/26 in de Oude Kerk,
Amsterdam. Info: Oudekerk.nl

© Foto: Rolf Hensel

Willem

De prijs van vrijheid

t/m 6 april 2026

In *Willem – De prijs van vrijheid* spoelen we het verhaal van de Vader des Vaderlands terug: van zijn einde in Delft tot het begin van de Opstand in Breda. Een indringend verhaal over moord, verzet en conflict. De prijs van vrijheid: toen voor Willem van Oranje – nu nog altijd voor velen wereldwijd.

Van Breda naar Delft en weer terug
Voor het eerst worden de verhalen van Willem van Oranje in Delft én Breda in samenhang gepresenteerd. Terwijl Museum Prinsenhof Delft tijdelijk gesloten is voor verbouwing, is een groot deel van de Delftse collectie eenmalig te zien in Breda.

Eén van de topstukken is een afgietsel van zijn grafmonument. Willem wilde volgens zijn

testament in Breda begraven worden, maar door de Spaanse bezetting bleef zijn lichaam in Delft. Voor de tentoonstelling krijgt hij alsnog een symbolisch graf in Breda.

Een verhaal met urgentie
Willem van Oranje stierf in de strijd voor vrijheid, een strijd die overal in de wereld nog altijd doorgaat. De tentoonstelling verbindt de geschiedenis met de actualiteit. Samen met Amnesty International vragen we aandacht voor vrijheid en mensenrechten.

Scan de QR-code voor meer informatie over de expositie.

© Particuliere collectie Jan Muller, Gent

Nieuw ontdekt portret van Willem van Oranje

Een tot voor kort onbekend portret van Willem van Oranje, geschilderd in 1583 door Adriaen Thomasz. Key, is voor het eerst te zien in Stedelijk Museum Breda. Het portret is het komende jaar één van de topstukken van de vaste tentoonstelling *De Nassaus van Breda*.

Het dook vorig jaar op bij een Brits veilinghuis en werd aangekocht door een Vlaamse kunsthandelaar. Key maakte drie andere versies van dit portret, die zich bevinden in de collecties van het Rijksmuseum, het Mauritshuis en het Museo Thyssen-Bornemisza in Madrid.

© Lindsey Kiljpers

Iris Bouwmeester

A Spell for Creation

t/m 1 maart 2026

Dwaal door *A Spell for Creation*: een serene ruimte vol wolkenformaties en rotspartijen. Beeldend kunstenaar Iris Bouwmeester (Schiedam, 1969) laat zich inspireren door de natuur. Speciaal voor deze tentoonstelling maakte ze een landschappelijke installatie die de hele ruimte vult.

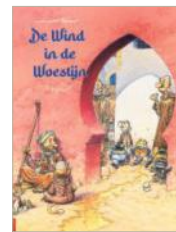
"Within the flower there lies a seed, Within the seed there springs a tree, Within the tree there spreads a wood."
Kathleen Raine - Gedicht: Spell of Creation

Het werk verbeeldt de verbondenheid tussen de elementen en het leven. Laat je meevoeren door haar creatieve proces en verwonder je over het ontstaan van vormen in de wereld om ons heen.

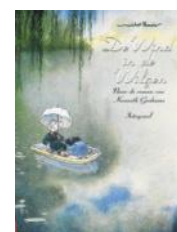

Scan de QR-code voor meer informatie over de expositie.

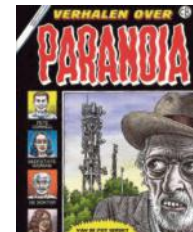
STRIPS

Michel Plessix: De wind in de woestijn (integraal). Silvester Strips. 160 pagina's hardcover. € 39,95. ●●●●○

Michel Plessix: De wind in de wilgen, naar de roman van Kenneth Grahame (integraal). Silvester Strips. 128 pagina's hardcover. € 39,95. ●●●●○

Zestien jaar na zijn laatste wapenfeit, de graphic novel van het Bijbelboek Genesis, is Robert Crumb (1943) terug met een curieus samenraapsel van complottheorieën, ideëlfarden en (auto)biografische overzichten. *Verhalen over paranoia* is geen luchtig amusement, verklapt de omslag, en dat klopt. Maar wat is het wel? Crumb, de meester van zelfspot en ironie, deed zelfonderzoek, zoals dat heet, en kwam allerlei dingen te weten. En ja, hij stelt vooral alleen maar vragen: bladzijde na bladzijde pratende hoofdjes die steeds roder aanlopen. Niemand heeft er iets van opgestoken: Crumb niet en wij niet.

Robert Crumb: *Verhalen over paranoia*. Concerto Books. 40 pagina's hardcover. € 16,99

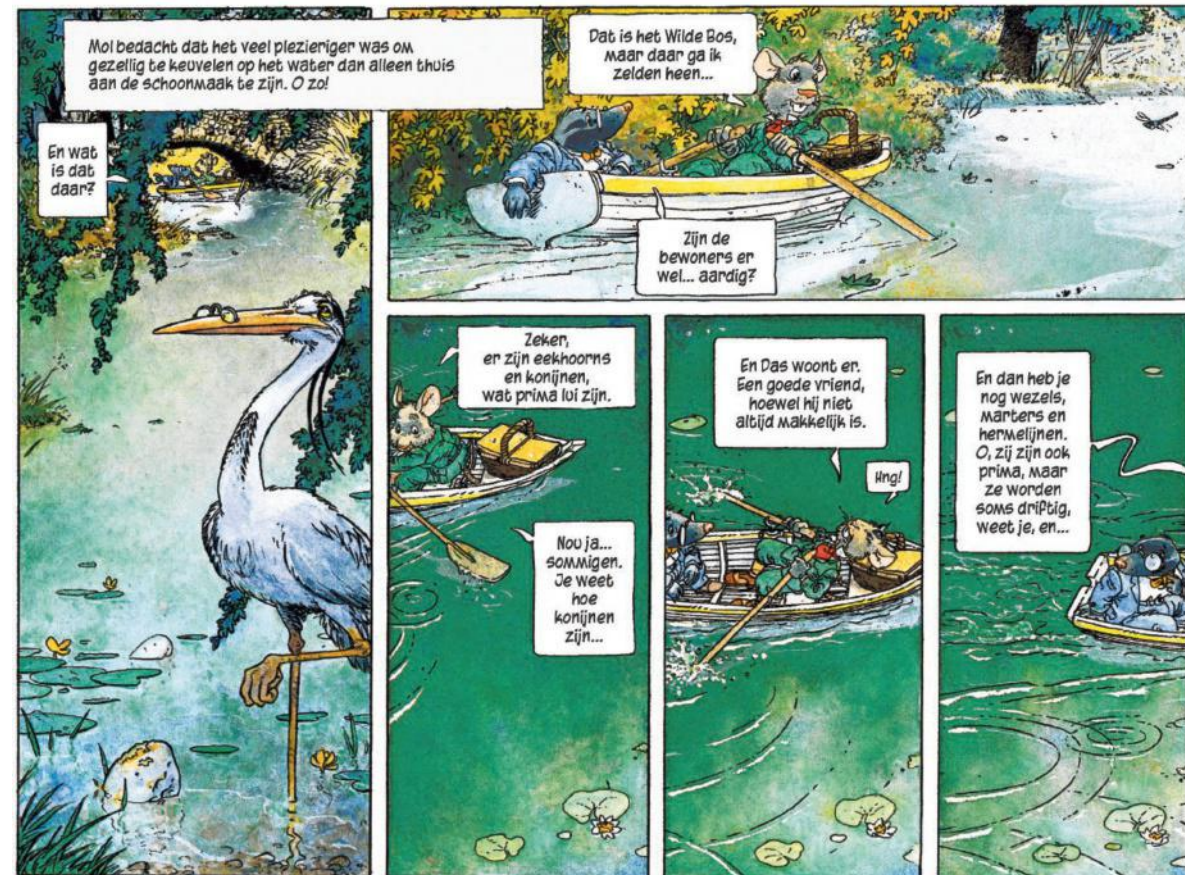
De jonge kantoorbediende George McWhirter Fotheringay komt er bij toeval achter dat hij met wilskracht alles kan doen wat hij wenst. Zo'n gave blijft niet lang onopgemerkt en door toedoen van anderen loopt het al snel uit de hand. De negentiende-eeuwse setting, de zweriger tekeningen van Munuera en de prachtige antieke volzinnen, op en top Brits, maken van *De man die wonderen kon doen* een fijn verhaal, dat bovendien een paar knappe plotwendingen kent. De bewerking van *The man who could work miracles* van H. G. Wells zet vol in op de morele dilemma's waarmee Fotheringay zich geconfronteerd ziet. De lezer wordt niet per se aan het denken gezet. Het verhaal rolt op een vriendelijke manier naar het einde; de manier waarop dat gebeurt is heel fraai.

José Luis Munuera: *De man die wonderen kon doen* (naar H.G. Wells). Standard Uitgeverij. 80 pagina's hardcover. € 21,99

Joe Sacco, de vaandeldrager van de graphic journalism, heeft zich in een volgende brandhaard verdiept. In India verdiepte hij zich in het conflict in Uttar Pradesh, waar in 2013 hevige rellen plaatsvonden tussen hindoes en moslims. Sacco zocht uit wat hoe dat zo uit de hand heeft kunnen lopen. Het knappe van *Aanwakkerend vuur, de eeuwigdurende strijd in India* is in de titel vervat: Uttar Pradesh stond niet op zichzelf. India is een land met oplopend sektarisch geweld en een politiek bestel dat daar een kwalijke rol in speelt. Dat hij in dit indringende verhaal kiest voor het perspectief van de gewone mens, legt de politieke spelletjes genadeloos bloot.

Joe Sacco: *Aanwakkerend vuur, de eeuwigdurende strijd in India*. Concerto Books. 144 pagina's hardcover. € 28,99

Beeld uit besproken strip

reislustige zeerat, die hem vertelt over zijn avontuurlijke omzwervingen. Daarna is het aan de onstuimige Pad om de boel op stelten te zetten: hij smeert 'm omdat hij ook iets van de wereld wil zien. Als Rat en Mol hem achterna gaan, om hem tot rede te brengen, belanden ze op een boot die het drietal naar de Oriënt brengt.

In het oorspronkelijke boek van Grahame behoorden de dieren tot verschillende maatschappelijke klassen. In de stripbewerking van *De wind in de wilgen* handhaafde Plessix dat onderscheid. In zijn vervolgverhaal liet hij dit gegeven los

en koos hij voor duidelijk verschillende karakters die het verhaal opstuwten. Pad is de onaangepaste probleemmagneet en daarmee de gangmaker, Mol de naïeve goeierd die gesprekken in gang zet en Rat de doortastende reisleder. De dynamiek van het drietal doet denken aan die van Jeff Smith's *Bone*, de Amerikaanse stripklassieker waarin drie botsende karakters met elkaar op reis gaan.

In *De wind in de woestijn* kiest Plessix voor een raamver telling. Het is geen verhaal met een sturend plot, maar een reeks kleine belevenissen die tezamen het meest op

een reisverslag lijken. De dieren verwonderen zich over andere culturen, het geloof en eetgewoonten.

Er wordt veel verteld onderweg. Plessix bleef de poëtische, licht-filosofische aard van het oorspronkelijke verhaal trouw. Hij staat stil bij oude wijsgeren, klassieke verhalen en fabels, op zo'n manier dat het een kinderstrip blijft die zeker ook in de smaak valt bij volwassen lezers. Dit verklaart ook de populariteit van de verhalen in Frankrijk, waar de wind-verhalen van Plessix tot de canon behoren. Fijn voor ons: eindelijk zijn beide verhalen in vol ornaat en achter elkaar te lezen.

En lezing over architectuur als stand-upcomedy? Congresorganisaties wisten dat ze met Aldo van Eyck een spreker in huis haalden die voor hilariteit zorgde. Kijk op YouTube hoe de Nederlandse architect in 1987 de show stal op het internationaal designcongres Indesem in Delft. In verrukkelijk bekakt Engels gaf de toen 69-jarige Van Eyck een uur lang losjes commentaar bij zo'n 75 dia's die hij eerder die dag bij elkaar had gezocht.

Hij begon zijn betoog met foto's van „de meest gruwelijke architectuur die men zich kan voorstellen”: nieuwe gebouwen in postmodernistische stijl, met veel zuilen en vaak een eenvormig grid van kleine raampjes. Met deze in zijn ogen modieuze en geestdodende ontwerpen dreef Van Eyck op even geestige als vileine wijze de spot. Met een penseel had hij de foto's versierd met decoraties, om de gebouwen „nog enigszins draaglijk te maken”. En de achternamen van de betrokken architecten, beroemdheden als Philip Johnson en Robert Venturi, kortte Van Eyck in tot een initiaal: „I never mention criminals by their full name.”

Halverwege zijn lezing stopte Van Eyck met schimpen en becommentarieerde hij liefdevol vijftig voorwerpen uit zijn privéverzameling volkenkundige voorwerpen. Bijvoorbeeld Mexicaanse keramische bakjes uit de vijfde eeuw, bamboekortjes van de Sepik uit Papoea-Nieuw-

Veiling van het jaar: de etnografische collectie van architect Aldo van Eyck

KUNSTVEILING Aldo van Eyck werd 'de belangrijkste naoorlogse architect van Nederland' genoemd. Hij liet zich inspireren door zowel het werk van avant-gardekunstenaars als Picasso, Mondriaan en Brancusi, als door de gebruiksvoorwerpen van niet-westerse culturen. Zijn verzameling wordt nu geveild.

Door **Arjen Ribbens**

Guinea, ivoren gebruiksvoorwerpen van de Inuit, het eskimovolk, en weefsels uit Zuid-Afrika.

Van Eyck bood zijn toehoorders geen antropologische achtergrond of culturele toelichting, maar sprak vooral over de verbazingwekkende vormtaal van niet-Westerse culturen, het vermogen om te spelen met getallen, intervallen, patronen, ritme en de manier waarop de anonieme makers vorm en tegenvorm in evenwicht brachten. Aspecten die hij preees en waarvoor hij in zijn eigen werk ook oplossingen zocht. Architecten konden inspiratie putten uit de decoraties op zo'n eeuwenoud Mexicaans bakje, hield Van Eyck zijn gehoor voor.

De lezing krijgt ruim een kwart eeuw na zijn dood nieuwe actualiteit. Veilinghuis De Zwaan in Amsterdam verkoopt op 11 en 12 december namelijk de kunstcollectie van Aldo van Eyck (1918-1999) en Hannie van Rooijen (1918-2018), zijn echtgenoot en zakenpartner. Het gaat om zo'n duizend etnografische en archeologische voorwerpen van over de hele wereld, plus een bijzondere collectie moderne kunst, vooral vroege Cobra-werken. Het veilinghuis verwacht dat de 567 aangeboden kavel in totaal zeker een miljoen euro zullen opbrengen.

Eerder, afgelopen maandag, veilde Bubb Kuyper in Haarlem onder de noemer *Van Dada tot Cobra*, tweehonderd vaak zeer zeldzame boeken en tijdschriften uit de bibliotheek van het echtpaar.

Die veiling resulteerde in een opbrengst van 120.000 euro, exclusief veilingkosten. Het belang van deze twee veilingen zit niet alleen in de kwaliteit van de aangeboden stukken. Ze bieden beide ook inzicht in de inspiratiebronnen van de Van Eycks.

Zoon van een dichter

Aldo van Eyck was de zoon van de Britse *NRC*-correspondent P.N. van Eyck, die als dichter bekend werd met 'De tuinman en de dood'. Hij groeide op in Londen in een met kunst en cultuur doordrenkte omgeving. Vanaf 1938 woonde Van Eyck tot het einde van de oorlog in Zürich, waar hij op een architectuuropleiding zijn toekomstige echtgenote Hannie leerde kennen. In Zwitserland verkeerden de Van Eycks in culturele kringen en ontmoetten zij enkele van de belangrijkste avant-gardekunstenaars van hun tijd, zoals Kurt Schwitters, Fernand Léger, Hans Arp, Alberto Giacometti, Wassily Kandinsky, Alvar Aalto en Marcel Breuer. De vele boeken met persoonlijke opdrachten bij veilinghuis Bubb Kuyper getuigen van hun levenslange band met toonaangevende kunstenaars en schrijvers. Karel Appel schreef in 1965 in een catalogus: „Voor Aldo de king, voor Aldo mijn vriend, voor Aldo de grote.”

Terug in Nederland ging Van Eyck openbare speelplaatsen ontwikkelen voor de Amsterdamse Publieke Werken. Tussen 1947 en 1978 zou hij 700 speelplaatsen in de hoofdstad ontwerpen. Niet met schommels en wippen, zoals toen gebruikelijk was, maar met steeds andere composities van massieve betonnen elementen en klimrekken die kinderen uitnodigden om te bewegen.

Vanaf 1951 had Van Eyck een eigen architectenbureau. Hoewel hij niet zoveel gebouwd heeft, is hij in deze krant door architectuurcriticus Max van Rooy herhaaldelijk „de belangrijkste naoorlogse architect van Nederland” genoemd. Het bekendste van zijn nog geen tien grotere gerealiseerde projecten is het in 1960 voltooide Burgerweeshuis in Amsterdam, een naar alle kanten uitwaaiend gebouw van geschakelde doosjes met dakkoepels - een huis als een stad, zoals Van Eyck het zelf noemde.

De grote betekenis van Van Eyck zit hem ook in zijn leidende positie in de naoorlogse vernieuwingsbeweging in de architectuur. Als hoogleraar, auteur van vele artikelen en spreker maakte Van Eyck zich sterk voor wat Van Rooy 'poëtisch modernisme' noemde. De grootschalige naoorlogse architectuur liet volgens Van Eyck veel te weinig ruimte voor individuele expressie. Bij zijn zoektocht naar architectuur die ontmoeting en verbinding centraal stelde, putte hij zowel inspiratie uit het werk van avant-gardekunstenaars als Picasso, Mondriaan en Brancusi, als uit de gebruiksvoorwerpen van niet-westerse culturen die hij zo hartstochtelijk verzamelde. De decoraties op een ceremoniële lap van de Kongolese Kuba-stam en een houten schaal van de Fiji-eilanden inspireerden hem bijvoorbeeld mede tot de honderden dakkoepels van het Burgerweeshuis.

Dochter beheert nalatenschap

De kunstcollectie van de Van Eycks bevond zich tot voor kort nog gewoon in hun woonhuis, een historisch pand in het centrum van Loenen aan de Vecht waar het gezin vanaf 1964 woonde. Tess van Eyck, de 80-jarige dochter, vertelt dat ze na het overlijden van haar moeder zeven jaar geleden vergeefs op zoek is gegaan naar een organisatie die van het door haar vader verbouwde huis een studicentrum voor architecten wilde maken. De

Acht centimeter hoge ivoren hanger van de Hungana-stam uit Kongo. Richtprijs: 8.000-12.000 euro FOTO MICHEL DE ZWAAN

Vingermasker van de Joepiks, het Eskimovolk. FOTO VEILINGGEBOUW DE ZWAAN

Schilderij uit 1949 van Karel Appel, dat jaar cadeau gedaan aan Tess, de 4-jarige dochter van Aldo en Hannie van Eyck. FOTO VEILINGGEBOUW DE ZWAAN

Houten beeld van een moeder en kind, vermoedelijk voor een inwijdingsrite van een vrouw op Papoea Nieuw-Guinea. MICHEL DE ZWAAN

Aldo en Hannie van Eyck met de kunstenaar Tajiri bij een tentoonstelling in het Stedelijk Museum in Amsterdam in 1967. FOTO VEILINGGEBOUW DE ZWAAN

kunstcollectie, was het idee, zou in dat centrum een plek krijgen.

In juli verkocht Tess van Eyck al 23 maquettes uit het archief van haar ouders aan het Nieuwe Instituut in Rotterdam, en ook schonk ze het museum vele ontwerptekeningen van bouwprojecten. Toen vorige maand ook de kunst uit het huis verdween, moest ze wel even slikken, zegt ze. „Het voelt alsof mijn ouders nu pas echt zijn vertrokken, samen met hun dierbare bezittingen. De ziel is nu uit het huis.” De leegte biedt volgens haar wel de kans om de architectonische kwaliteit en ruimtelijkheid van het ontwerp van haar vader te herstellen.

Tess van Eyck sprak eerst met Christie's over verkoop van de collectie. Omdat het Britse veilinghuis alleen de topstuk-

ken wilde verkopen, koos ze voor De Zwaan. Ze vond het belangrijk, zegt ze, dat alle door haar ouders verzamelde objecten nog één keer publiekelijk in samenhang getoond zouden worden. Hoewel haar ouders veel moderne kunst aan de muur hadden - zelfs een schilderij van Mondriaan - en kasten vol met etnografische voorwerpen uit alle hoeken van de wereld, heeft ze nooit het gevoel gehad dat haar vader een collectioneur was. „Ik zag het meer als een bewijs van zijn affiniteiten, die zijn interesses weerspiegelden en hem inspiratie gaven.”

De Van Eycks verkochten soms moderne kunst om nieuwe etnografica te kunnen kopen, zegt hun dochter. „Mijn vader was fel gekant tegen het overheersende en arrogante concept van de 'westerse

Negentiende-eeuws voorouderbeeld, een zogenoemde korwar, uit Papoea Nieuw-Guinea. FOTO MICHEL DE ZWAAN

beschaving', dat niet-westerse culturen uitsloot en vaak als 'primitief' bestempelde. Het gebruik van dat woord maakte hem woedend.”

Michiël Boerma, bij De Zwaan verantwoordelijk voor de Tribal Art, spreekt van een 'droomcollectie'. Tijdens het werken aan de veilingcatalogus heeft Aldo van Eyck hem weten te verrassen, zegt hij. „Hij had zo'n goed oog en zag in sommige kleine objecten onvermoede kwaliteiten. Door deze collectie ben ik zelf met meer aandacht en rust gaan kijken naar decoraties op etnografische voorwerpen.”

Veiling **The Aldo and Hannie van Eyck Art Collection** op 11 en 12 dec. bij De Zwaan in Amsterdam. Kijkdagen 4 t/m 7 dec. van 10-17. Online catalogus: dezwaan.nl

Advertentie

nrcveilingen>

Veiling Kunst, Juwelen, Tassen & Zilver

Kijkdagen dit weekend!

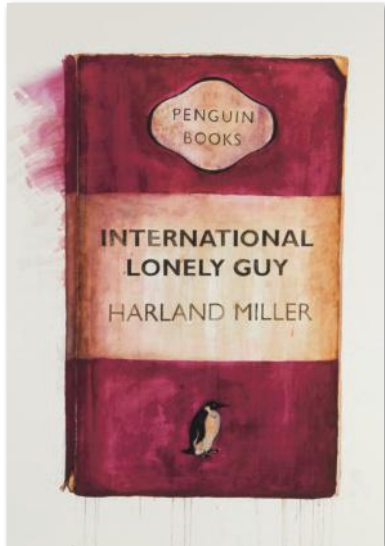
Bram Bogart, Roodwitgeel, 1966-1967, gemengde techniek op paneel, 102 x 105 x 8 cm. (€28.000-32.000). > **Bieden vanaf €26.000.**

JCJ Vanderheyden, Klein checkerboard met rood, 1993, acrylverf op jute op paneel, 21 x 14 cm. (€2.500-3.500). > **Bieden vanaf €2.000.**

Uit de collectie van Henk van Os: Wobbe Alkema, Zonder titel, 1925/1976, houtsnede op papier, 150 x 95 mm. (€800-1.200). > **Bieden vanaf €700.**

Harland Miller, International Lonely Guy, 2010, inktjet en zeefdruk op papier, 1250 x 1000 mm. (€10.000-15.000). > **Bieden vanaf €8.000.**

- Kijkdagen:**
- Vrijdag 28 t/m zondag 30 november van 10-17 uur
 - Lange Leidsedwarsstraat 198-200, Amsterdam
- Veiling:**
- Kunst avondveiling: maandag 1 december om 19.30 uur (live + online)
 - Kunst dagveiling: dinsdag 2 december om 11.00 uur (online)
 - Juwelen, Tassen & Zilver: dinsdag 2 december om 14.00 (online)

Hermès, Vert Crique Epsom Birkin, 2022 (€20.000-30.000). > **Bieden vanaf €20.000.**

Smaragd en diamanten oor-bellen in art deco stijl (€7.000-8.000). > **Bieden vanaf €6.000.**

Gouden Italiaanse schelp cameo ring (€1.000-1.500). > **Bieden vanaf €800.**

Hollandse zilveren mand, 35 cm. breed (€500-700). > **Bieden vanaf €400.**

Alle stukken bekijken én bieden via **nrcveilingen.nl**

‘Een creatief leven leiden is ook altijd een politieke daad’

INTERVIEW **KATY HESSEL** Auteur en ‘kunstinfluencer’ Katy Hessel is een Instagramfenomeen sinds ze begon met haar account over vrouwelijke kunstenaars. Nu heeft ze een boek geschreven met 366 tips over hoe je een creatief en kunstrijk leven kan leiden. „Kunst kan iedereen anders naar de wereld leren kijken.”

Door **Toef Jaeger** Foto **Andreas Terlaak**

Ik zou een populistische leider zoals Nigel Farage graag meenemen naar een museum, gewoon om hem voor een schilderij te zetten en te vragen: wat zie je? Nou ja, ook weer niet zo graag, Farage is niet het type dat erg onbevooroordeeld naar de wereld kijkt. Maar toch ben ik ervan overtuigd dat kunst iedereen anders naar de wereld kan laten kijken. Dus Farage meenemen, vragen wat hij ziet en dan een gesprek aangaan, dat kan best zin hebben.”

Aan het woord is de Britse kunsthistoricus Katy Hessel. We spreken elkaar vlak voor de presentatie van haar nieuwe boek *Hoe leef je een kunstrijk leven* in het Amsterdamse Rijksmuseum. In dit boek geeft ze

voor 366 dagen tips aan de hand van uitspraken van kunstenaars die zij interviewde of over wie ze las. Het boek bevat levenslessen (‘Durf te falen’) waarbij de lezer wordt opgeroepen de tijd te nemen voor een schilderij of een beeld, en zo tot bezinning te komen.

Je zou Katy Hessel kunnen typen als een ‘kunstinfluencer’. Ze is een Instagramfenomeen sinds ze tien jaar geleden begon met haar Instagramaccount @thegreatwomen-artists. Hierop plaatst ze elke dag werk van een vrouwelijke kunstenaar. Inmiddels heeft ze ruim 466.000 volgers. Ook heeft ze een podcast waarin ze kunstenaars interviewt.

Drie jaar geleden verscheen *The Story of Art (Without Men)*, dat een

bestseller werd. De titel van het boek is een knipoog naar de beroemde kunstgeschiedenis *The Story of Art* (1950) van Ernst Gombrich. Generaties studenten kunstgeschiedenis werden met Gombrichs boek opgeleid, hoewel er in het boek geen vrouw voorkwam. Pas in de 16de editie werd één vrouwelijke kunstenaar opgenomen. Hessels nieuwe boek *Hoe leef je een kunstrijk leven* krijgt komend voorjaar een kinderversie, waarmee ook scholen aan de slag kunnen.

U schrijft in uw nieuwe boek dat het nu ‘belangrijker dan ooit’ is om een creatief leven te leiden. Waarom was dat voorheen minder belangrijk?

„Omdat de wereld nu meer dan ooit

wordt opgeslokt door technologie. De manier waarop kinderen met AI leren omgaan, lijkt op een bewuste poging om hun eigen verbeelding ongedaan te maken. We leren steeds meer om alles uit te besteden aan machines. Het is natuurlijk goed dat kinderen leren hoe je technologie zo goed mogelijk kan gebruiken, maar ik denk niet dat je alles moet uitbesteden. Vandaar dat ik schreef dat een creatief leven belangrijker is dan ooit.”

U doelde niet op politieke ontwikkelingen wereldwijd?

„Daar heb ik nog niet bij stilgestaan. Maar een creatief leven leiden is zeker ook een politieke daad. Ik moet aan Zadie Smith denken die zei: ‘When I’m writing, when I’m reading, they can’t get me’. Ik vind het verontwaardigend hoe technologie en politiek met elkaar verweven zijn geraakt, als je bedenkt hoe wereldleiders samenwerken met technologiebedrijven die een bepaalde ideologie promoten.

„Kunst kan ons een soort waarheid laten zien. Dan bedoel ik niet dat je naar Vermeer moet kijken om ‘de waarheid’ te vinden, maar kunst kan wel leiden tot bredere inzichten. Kunst nodigt uit tot goed observeren, tot introspectie, maar ook tot debat en opinievorming, tot onbevooroordeeld kijken kortom.”

In uw boek draait het vaak om emoties. U schrijft: „Ga met een schilderij, een beeld, een muziekstuk of een gedicht zitten en probeer erachter te komen welke emoties het in je oproept.” Zijn emoties zo belangrijk voor kunst?

„Dat denk ik wel. Werken die vroeger zijn gemaakt kunnen ons meenemen naar een andere wereld. Dat kun je opvatten als een vorm van *mindfulness*, zo je wil. Maar als je bedoelt: moet je met emoties naar kunst kijken? Nee, dat mag ook best met een rationele blik.”

Is het belangrijk welke emoties een kunstenaar in een werk heeft gestopt?

„Wat ik bijzonder vind is dat je naar een werk van vierhonderd jaar oud kan kijken, en dat je daarbij een toetaal andere emotie ervaart dan de kunstenaar erin heeft gestopt. Je ontmoet elkaar als het ware halverwege, alsof het een soort chemische reactie is. Door elkaar te ontmoeten via kunst, ook al had bijvoorbeeld Rembrandt een geheel andere emotie als ik wanneer ik naar een schilderij van Rembrandt kijk, ontstaat een ge-

Katy Hessel: Hoe leef je een kunstrijk leven. 366 dagen inspiratie van kunstenaars Vert. Janine van der Kooij, Nijgh & Van Dittmar, 480 blz. € 24,99

Kunsthistoricus Katy Hessel.

meenschappelijk gevoel van menselijke waarden. In mijn boek wil ik die emotie of ervaring toegankelijk maken voor iedereen.”

U schrijft dat u zich in uw eenzaamste periode naar buiten dwong om naar kunst te kijken. Welk werk zocht u op?

„Ik moest daarbij denken aan een periode waarin mijn vriendje het had uitgemaakt, toen ik negentien was. Ik ging naar buiten en koos de slechtst mogelijke expositie die ik op dat moment had kunnen bezoeken: Alan Jones in de Royal Academy. Jones stond bekend om zijn seksistische poppen. Toen ik daar rondliep maakte het werk me zo boos, maar ik moest er

ook om lachen, omdat ik me zo belachelijk voelde. Dat gaat altijd zo in mijn leven, ook al vecht ik soms tegen somberheid: ik dwing mezelf erop uit te gaan en kunst te gaan bekijken of een film. Kunst kan je ergens uit tillen. Daar ben ik van overtuigd.”

U schrijft: „Hoe kun jij iets creëren vanuit vriendelijkheid, en kunst gebruiken om schoonheid te verspreiden en zichtbaar te maken?” Is schoonheid verspreiden volgens u een belangrijke taak van kunst, misschien zelfs de belangrijkste?

„Nee, dat denk ik niet. Schoonheid is een beladen woord, omdat iedereen er iets anders onder verstaat.

Het belangrijkste is wat kunst met je doet. Soms word je door een kunstwerk uitgenodigd naar schoonheid te zoeken. Zoals de Cubaans-Amerikaanse kunstenaar Ana Mendieta schreef, die ik aanhaal in mijn boek: ‘Kunst is een materiële uiting van cultuur, maar de grootste waarde ervan is haar spirituele rol. Die heeft invloed op de maatschappij, want kunst is zonder meer de meest fantastische bijdrage aan de intellectuele en morele ontwikkeling van de mensheid die maar mogelijk is.’ Daar sta ik helemaal achter.”

U citeert ook de conceptuele kunstenaar Agnes Denes, die verklaarde: “Kunst maken in deze tijd staat ge-

lijk aan onze verantwoordelijkheid nemen voor onze medemens. Bent u het daarmee eens?

„Dat is een interessante. Ik voel me verantwoordelijk voor wat ik schrijf. Ik wil bijvoorbeeld geen haat aanwakkeren of werk promoten dat iemand zou kunnen beledigen. Tegelijkertijd vind ik ook dat je moet kunnen maken wat je wil. Ik denk dat we in een wereld leven waarin we, om vooruitgang te boeken, op veel manieren verantwoord moeten denken, of het nu gaat om de zorg voor onze planeet of voor mensen. Het doel is altijd een gesprek op gang brengen of eraan bij te dragen. De volgende generatie zal misschien mede op basis van mijn boeken het gevoel hebben

dat er een evenwichtige kunstgeschiedenis is ontstaan.”

En breder verantwoordelijkheid nemen? Er is een harde cultuuroorlog gaande, en de kunstenaars trekken momenteel aan het kortste eind.

„Ja, dat idee heb ik ook. Ik denk aan iemand als Nan Goldin, een geweldige kunstenaar en een ongelooflijke activist. Ze heeft veel veranderd: ze heeft de opioïden crisis tot onderwerp van een wereldwijd gesprek gemaakt, en dat deed ze met schoonheid. Wat ze nu met haar werk over Gaza doet is ook ongelooflijk [met werken voor de stichting *Pictures for Purpose* zet ze in op fondsen voor noodhulp in Gaza]. Kunst kan echt een breder blikveld opleveren.”

Toch lijken kunstenaars minder maatschappelijke impact te hebben dan pakweg 25 jaar geleden.

„Ja. Dat heeft te maken met het Grote Beest, de kunstmarkt. Invloedrijke verzamelaars staan voor bepaalde ideologieën. Als je als kunstenaar opvattingen hebt die daar niet bij passen, wordt je werk niet gekocht. Tegelijkertijd is er ook veel veranderd in de kunst zelf tussen 2010 en 2020. Er was in dat decennium een enorme opleving van figuratief werk, en dat komt denk ik omdat er een revisie van de kunstgeschiedenis plaatsvond. Er waren nog nooit zoveel vrouwen directeur of curator, en zo kwam er meer ruimte voor vrouwen en kunstenaars van kleur.”

Denkt u, met het witwassen van de kunst door de regering van president Trump in het achterhoofd, dat de canon blijvend veranderd is? Of keken we naar een hype, die eenvoudig valt terug te draaien?

„Ik denk dat er echt iets blijvend is veranderd. Als ik nu door de National Portrait Gallery in Londen loop, is het verschil met wat ik als kind zag immens. Er is meer ruimte voor verschillende geluiden. In de National Gallery is misschien maar 1 procent van de kunst in de collectie gemaakt door vrouwen, maar ze plaatsen dat deel nu centraal, zodat iedereen het werk kan zien. Kinderen die nu in het museum komen zien niet alleen dat ene werk in de eregalerie, maar leren ook hoe het komt dat er minder vrouwelijke kunstenaars waren. Dat bewustzijn is belangrijk.”

Gaat het dan om persoonlijke en individuele ontwikkeling, of waait die verandering maatschappelijk ook breder uit?

„Het is waar dat kunst anders dan in de jaren negentig toen ik opgroeide zelden nog *breaking news* is. Kunstbijlagen in kranten en tijdschriften worden dunner. Het is moeilijk om een breed publiek te bereiken. We moeten af van de snobistische houding die rondom kunst nog steeds bestaat. Media moeten hun verantwoordelijkheid nemen. Betrek ook de populaire kranten erbij.

„Maak musea en galerijen toegankelijker voor iedereen, overal. Dat is ook wat ik hoop te bereiken met mijn kinderversie van *The Story of Art Without Men. An Illustrated Guide to Amazing Women Artists*: via scholen de kinderen bereiken. Zo kunnen kinderen leren dat kunstenaars onconventioneel durven te denken. Dat is wat democratie nu nodig heeft.”

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen
of suggesties?

Mail naar

redactie@nrc.nl of ga

naar nrc.nl/contact.

Postadres: Postbus 20673,

1001 NR Amsterdam,

t.a.v rubriek, redactie of

persoon.

T: **020 - 755 3000**

(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?

Stuur maximaal 250 woorden

naar **opinie@nrc.nl**.

Vermeld naam, adres en

tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,

E: sales@nrc.nl,

W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**

E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: [klantenservice@](mailto:klantenservice@nrcwebwinkel.nl)

nrcwebwinkel.nl

Bezorgen en abonneren

Wij streven ernaar NRC te

bezorgen voor 7.00 uur, op

zaterdag voor 9.00 uur.

W: nrc.nl/service,

T: **088-572 0572**

(ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-

13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt

van abonnees en gebrui-

kers van online dienst-

verlening gegevens vast

voor de uitvoering van een

(abonnee)overeenkomst

en/of het verlenen van

diensten. Deze gegevens

kunnen worden gebruikt

om u te informeren over re-

levante producten en

diensten van Mediahuis

NRC BV (zie ook

nrc.nl/privacyverklaring).

Afmelden kan via

privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteurs-

rechten en databankrechten

ten aanzien van (de inhoud

van) deze uitgave worden

uitdrukkelijk voorbehouden.

Deze rechten berusten bij Mediahuis

NRC BV c.q. de betreffende

auteur.

Zie voor de volledige tekst:

nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon

●●●●● zeer goed

●●●○○ goed

●●○○○ matig

●○○○○ zwak

Advertentie

VAN SPENGEN

KUNST & ANTIK VEILINGEN

Jan Altink (1885-1971)

Gezicht op boerderij, 1924
verso: boerderij bij nacht

€4.000 - €6.000

Arthur Spronken

Steigerend paard

€5.000 - €7.000

Tiffany & Co. platina Sixteen
Stone ring, by Jean Schlumberger

briljant geslepen diamant
van totaal ca. 1,1 ct.

€4.000 - €6.000

UITNODIGING

KUNST & ANTIK VEILING

DECEMBER 2025

Kijkdagen:

Donderdag 4 december
t/m zondag 7 december

Timed Online veiling:

De kavels sluiten vanaf
maandag 8 t/m
donderdag 12 december

Voor nadere informatie
verwijzen wij u graag naar
onze website, waar u ook
kunt lezen hoe u zich kunt
registreren en bieden
in onze veilingen.

CATALOGUS
STAAT ONLINE

www.vanspengen.nl

SCAN VOOR MEER INFO

Koninginneweg 25 | 1217 KR Hilversum | www.vanspengen.nl

Ontdek de mooiste cadeaus

VIRTUFIT Loopband

Adviesprijs
1.499,-
1.149,-

- › Breed en krachtig loopvlak
- › Geschikt voor wandelen tot serieus hardlopen met hellingshoek tot 15%
- › Hoogwaardig fitnessapparaat voor thuisgebruik

APPLE Refurbished iPhone SE 2022

Adviesprijs
529,-
249,-

- › 64 GB opslaggeheugen met beschermhoes en beschermfolie voor je beeldscherm
- › Uitstekende camera-kwaliteit in handig formaat
- › Op meer dan 50 punten gecontroleerd

APPLE Refurbished MacBook Pro 16 inch met Touch Bar

Adviesprijs
2.500,-
799,-

- › 16 inch laptop met indrukwekkend Retina-display en krachtige prestaties
- › Ideale keuze voor professioneel én dagelijks gebruik
- › Zo goed als nieuw

AENO Infrarood verwarming

Adviesprijs
329,-
229,-

- › Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- › Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- › Zowel bevestiging aan de muur of vrijstaand op de vloer te plaatsen

SONY Nekbandspeaker BRAVIA Theatre U

Adviesprijs
299,-
209,-

- › Persoonlijk surroundsound zonder hoofdtelefoon
- › Perfecte oplossing voor slechthorenden
- › Ideaal voor ontspannen films en televisie kijken

AVOLT Stekkerdoos

Adviesprijs
69,90
54,-

- › Geniet zorgeloos van stroom overal in huis
- › Drie stopcontacten en twee USB-C poorten
- › Stijlvol design in meerdere kleuren

SENNHEISER Koptelefoon Momentum 4

Adviesprijs
369,-
229,-

- › Draadloze over-ear koptelefoon
- › Ultiem draagcomfort met premium geluidskwaliteit
- › 60-uur batterijduur, adaptieve ruisonderdrukking

